

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

Проф. др Мићо БОШКОВИЋ,
Полицијска Академија

ЕТИОЛОШКА ОБЕЛЕЖЈА КОРУПЦИЈЕ У ЗЕМЉАМА ТРАНЗИЦИЈЕ СА ОСВРТОМ НА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Резиме: Полазећи од чињенице да корупција представља актуелан проблем и имајући у виду нужност њеног ефикасног сузбијања, у раду се презентирају и анализирају етиолошка обележја корупције. Узроци корупције се прво разматрају у земљама транзиције, па се потом прелази на анализу основних криминогених фактора корупције у Републици Србији, чије познавање је од изузетног значаја за успешно превентивно и репресивно деловање.

Кључне речи: корупција, криминогени фактори, узроци, транзиција.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Корупција је појава која постоји од давнина, па се може рећи да је стара као и држава и да се упоредо са развојем државе, развијала и корупција добијајући нове појавне облике који су били производ актуелних друштвених односа у појединим фазама развоја државе и друштва. Разноврсни узроци су омогућавали развој корупције до те мере да је постала један од озбиљних проблема данашњег света. Оно што је данас карактеристично за корупцију јесте њена актуелност, висок степен друштвене опасности, нови појавни облици у јавном и приватном сектору у склопу привредне и ванпривредне делатности и повезивање са организованим криминалитетом, са којим заједно делује као значајан угрожавајући фактор безбедности.

Када се разматра етиологија корупције мора се истаћи чињеница да још увек не постоји јединствена дефиниција корупције која би била прихваћена у националним и међународним размерима. Не постоји хомогеност у одређивању садржаја појма корупције, а разлике у дефиницији доводе се у вези са чињеницом да се корупција испољава у различитим облицима у разним земљама, у зависности од економских, политичких, социјалних, историјских, моралних, културних и других присутних услова.

БЕЗБЕДНОСТ

Присутне су многобројне дефиниције корупције, али имајући у виду присутне узроке и облике испољавања корупције, не могу се прихватити она гледишта по којима се корупција одређује само у јавним службама, односно у оним јавним овлашћењима која су вези са функцијом државе, јер тиме корупција не би обухватила и оне криминалне делатности корупцијског карактера које се дешавају у осталим друштвеним делатностима. Дефиниција корупције која се заснива на злоупотреби јавних овлашћења у директној је вези са државом и њеним органима, чиме искључује корупцију у приватном сектору као битном сегменту делатности у друштву. Корупција, у сваком случају, представља незаконито и неморално деловање, чији су учиниоци носиоци државне, политичке, финансијске, привредне или друге јавне функције, као и лица која се појављују као носиоци одређених функција у приватном сектору, који учиниоци искоришћавају те своје функције и друштвени утицај као и институције система у циљу незаконитог богаћења и остваривања личних интереса, финансијске или неке друге моћи.

Корупција угрожава економску, политичку и друштвену моћ сваке државе, утиче на стварање и развој сиромаштва, али и сиромаштво повратно делује на корупцију, јер у одређеним ситуацијама и сиромаштво може бити узрок вршења корупцијских кривичних дела.

Предмет овог рада је сагледавање етиолошких обележја корупције у земљама транзиције, али и у Републици Србији, што је битно с аспекта супротстављања корупцији, нарочито у односу на сагледавање могућности примене адекватних превентивних мера од стране државе и њених надлежних органа. У обради овог рада користиће се методи анализе садржаја доступне домаће и стране научне и стручне литературе, дедукције, анализе, а у одређеним сегментима рада и неки други методи научног истраживања.

ОСНОВНИ УЗРОЦИ КОРУПЦИЈЕ У ЗЕМЉАМА ТРАНЗИЦИЈЕ

Сагледавајући етиолошка обележја корупције у земљама које су прошле транзицију или се још налазе у фази транзиције, може се констатовати да има много сличних али и различитих узрока корупције, који у себи носе специфичности друштвено-политичког система и актуелних пратећих промена у систему у којем су настали и у којем настоје да опстану. Због тога, када се упоређују криминогени фактори корупције у разним земљама које карактерише транзиција, без обзира на идентичност или сличност термина којима се означава одређени узрок, сваки од њих се мора посматрати и анализирати у склопу свих објективних појава и чињеница које карактеришу одређену државу.

Престанком социјалистичког друштвеног система и распадом земаља реалсоцијализма покренут је процес транзиције, коју карактерише трансформација својине и приватизација државног и друштвеног капитала, као и демократизација и либерализација друштвених односа, што све треба да доведе до економског и демократског развоја тих земаља и њиховог укључивања у савремене земље света. Међутим, и у самој транзицији појавиле су се поједине потешкоће у скоро свим сегментима друштвене делатности, а новонастали услови постали су погодно тло за појаву нових и развијање постојећих облика корупције.

Корупција све више постаје национални и глобални проблем, и као таква посебно је присутна у земљама које су биле у одређеним конфликтима, као и у земљама у Србији. Управо корупција веома негативно делује на развој земаља у транзицији, па самим тим њена актуелност долази до изражаја и у Републици транзицији, јер отежава и умањује економски развој, смањује производну активност и усмерава људску делатност на лакшу зараду путем корупцијске и друге криминалне делатности, чиме онемогућава здраву конкуренцију и отежава активност на смањењу и искорењивању сиромаштва. Таквим својим негативним утицајем корупција деструктивно делује на економску и политичку транзицију земаља у развоју.

Поред слабе државне администрације и неадекватних политичких институција који као значајни чиниоци доприносе расту корупције, велики проблем у земљама у развоју представља и сиромаштво ширег слоја људи, или тачније слаб или непостојећи средњи слој становништва, што чини погодном тле за активност мултинационалних компанија у смислу мита и корупције. Чињеница да је у многим земљама у транзицији готово нормална ствар примање поклона као награде за успешно завршен посао, додатно стимулише корупцију. Велика дилема за компаније које раде у окружењу јесте да се одреде: да ли да узму активно учешће, и тихо одбију пословање, или да пријаве корупцију локалним властима и другима широм света.¹

Земље у транзицији немају довољно развијене административне и политичке структуре и немају адекватну законску регулативу, а ни институције система нису довољно ојачале, што представља веома неодређен амбијент у коме се корупција користи за сопствено инфилтрирање.

За разматрање узрока корупције у земљама у транзицији интересантно је и мишљење према којем у земљама које пролазе период транзиције, ако је могуће слободно формирање цена на отвореном тржишту, неће бити потребе за плаћање мита у сврху набављања потребштине. Међутим, ако одредбе државне контроле остану исте, оне могу бити жариште подмићивања. Сходно томе процес приватизације, иако сам по себи редуцира корупцију тако што смањује партиципацију државе у економској политици, може такође бити извор коруптивних делатности у виду фаворизовања "повлашћених" инвеститора. Дакле, опасност је у томе што би корупција могла постати толико раширена да може подривати и уништити саму транзицију.²

Различити су криминогени фактори заступљени у појединим земљама у транзицији. Међу значајнијим узроцима корупције у Русији спадају: непостојање ваљаног система државне управе, недостаци и пропусти у економској политици у прелазном периоду, неадекватна законска регулатива и недоречено законодавство, слаба организација послова, слабости социјалне политике, пропусти у избору и образовању особља, незадовољавајући ма-

¹ Д. Милетић, Процес глобализације и проблеми корупције у савременом свету, Систем и корупција, Институт друштвених наука, Београд, 2000. стр. 185-186.

² П. Митровић, Појавни облици корупције као проблем савременог друштва и њихов утицај на привреду у транзицији, Систем и корупција, Институт друштвених наука, Београд, 2000. стр. 176-177.

БЕЗБЕДНОСТ

теријални положај јавних службеника, односно мале плате и непостојање социјалне сигурности. Карактеристични су и следећи криминогени фактори који подспешују корупцију у земљама транзиције, а који су изражени у Румунији: радикалне промене у економским, политичким и друштвеним односима које, су наступиле након смене старог тоталитарног и централистичког система, тржишна економија, јаз у законодавству и недоношење или кашњење у доношењу нових законских прописа, криза власти након избора нових тела, промене у менталитету и понашању великог броја грађана који су схватили да демократизација и либерализација односа значи и могућност за брзо богаћење.

Поред набројаних битних узрока корупције у наведене две земље, од којих се многи односе и на остале земље у процесу транзиције, интересантни су још неки узроци у појединим земљама. То су пре свега економска трансформација, демократизација друштва, неадекватно функционисање контролног механизма (Словачка), промене у економским и политичким условима, промене у својинским односима, слаба активност контролних институција, криза вредности (Словенија), или друштвене и привредне промене, оружани сукоби, власничка трансформација (Хрватска).³ Такође и суседну Мађарску карактеришу слични етиолошки фактори међу којима се истичу: стварање новог законодавства и доношење нових подзаконских прописа заснованих на начелима тржишне економије, појава значајних правних празнина у примени закона и других прописа, појава нелојалне конкуренције, приватизација у којој до изражаја долази процес процене вредности капитала, као и широко дефинисана дискрециона права⁴.

Аналитичко-компаративним приступом у сагледавању узрока корупције у земљама које су прошле или се налазе у процесу транзиције, може се доћи до констатације да су области привреде, политике, финансија, државне управе и јавних служби најчешће спомињане области у којима настају криминогени фактори који се јављају као основни узроци корупције. Прелазак са договорне на тржишну економију у земљама у транзицији, ствара погодну основу за појаву корупције (штоје карактеристично и за Републику Србију), будући да закони тржишне привреде налазе адекватну примену. У том контексту, економски јача страна увек је у ситуацији да диктира услове економски слабијем субјекту, који, уколико жели да опстане на тржишту, у многим ситуацијама мора да прихвати те услове, од којих неки представљају и поједине облике корупције који се манифестују кроз конкретна корупцијска кривична дела. Треба истаћи и чињеницу да актуелне промене у друштвено-економским и политичким односима у земљама у транзицији неће у свакој земљи условити исти квантитет и квалитет конкретних узрока, при чему треба имати у виду динамичност и способност прилагођавања корупције као друштвено негативне појаве.

³ М. Бошковић, Актуелни проблеми сузбијања корупције, Полицијска академија, Београд, 2000. стр. 17-22.

⁴ А. Коваџ, Corruption and the Possibilities of Repressing Corruption, Joint Project against Corruption in the Republic of Hungary, Preliminary Assessment and Feedback on the Corruption UNODCCP, UNICRI, 2000. стр. 22.

УЗРОЦИ КОРУПЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Етиолошка обележја корупције у Републици Србији у извесној мери су специфична, не само по томе што их карактеришу актуелни друштвени односи, већ и по томе што неки криминогени фактори показују сталност и упорност опстанка, док се други мењају сходно фазама развоја друштва, односно економским и политичким променама и најзад, због настојања криминогених фактора који условљавају нове облике корупције.

Након распада СФРЈ, Република Србија је прво у склопу СРЈ ушла, а потом као чланица Државне заједнице Србија и Црна Гора наставила процес транзиције, са свим оним политичким, економским, правним и идеолошким обележјима претходног социјалистичког друштва, али и са свим пратећим појавама које су се дешавале у том периоду. Наиме, након распада СФРЈ уследио је прекид економских односа са бившим републикама, дошло је до ратних сукоба, стварања нових држава на простору бивше Југославије, увођења економских санкција од стране међународне заједнице, настојања неких великих пословних система да задрже монополистички положај, па до НАТО бомбардовања територије Србије, уз промену власти и отварање пута демократизацији друштва. То су неки битни општи услови који одликавају стање у овој Републици у претходном периоду и који условљавају настајање многих криминогених фактора корупције, па се стога и доводе у везу са појавом и развојем разних облика корупције, јер под таквим условима тешко је било спровести одлучне мере друштвене и економске реформе, односно благовремено успоставити одговарајуће институције демократског друштва и тржишне привреде. Поред наведених општих услова, веома важан чинилац који делује на појаву корупције јесте морал, односно морална схватања одређених вредности, мада се мора констатовати да су сви системи вредности поремећени, а посебно систем моралних вредности.

Узроке корупције у Републици Србији треба разматрати у склопу свих прошлих и актуелних друштвено-економских и политичких промена, које су посебно дошле до изражаја последњих година. Претходни и новонастали узроци, као и они који ће настајати даљим развојем друштва делују и деловаће на настајање нових облика корупције у разноврсним сегментима привредне и ванпривредне делатности. Извесно је да постоји узајамно деловање узрока насталих у претходном периоду и узрока који су настали у актуелним друштвено-политичким односима на облике испољавања корупције, без обзира што се они садржајно разликују, при чему треба имати у виду и чињеницу да са даљим развојем друштва треба очекивати и настајање нових узрока који ће директно утицати на појаву нових облика не само корупцијских, већ и других кривичних дела.

Република Србија је била, а и даље је изложена економској и политичкој кризи, која је иначе пратилац земаља у транзицији, као и утицају слободног тржишту, па у таквој кризној ситуацији држава није у стању да контролише деловање тржишних закона и да у потпуности усмерава економске законитости. Недостатак контроле и непотпуно деловање надлежних државних

БЕЗБЕДНОСТ

органа још више поспешује разне видове криминалне делатности, који се често испољавају у појави "црног тржишта" који нуди дефицитарну и другу разну робу по слободно формираним, односно нижим ценама, што пак омогућава ширење сиве економије. У оквирима црног тржишта и сиве економије одређени привредни субјекти (правна лица и предузетници) ступају у међусобне везе и успостављају сумњиве контакте са представницима појединих државних органа, најчешће са цариницима, тржишним и девизним инспекторима, полицајцима, пореском полицијом, представницима правосудних органа, како би разним видовима корумпирања омогућили себи опстанак на црном тржишту и прибављање противправне имовинске користи.

У свакој земљи транзиције, па и у Србији, појављују се и правни узроци корупције, под којима се подразумевају они чиниоци који леже у карактеристикама правног система, а који утичу на појаву раширености корупције. Условно, могли би се класификовати на следећи начин:

- они који доприносе схватању да је комфорније или брже остварити (постојећа) права кроз корупцију,
- који доприносе схватању да је тешко или немогуће остваривати права без корупције,
- који доприносе схватању да је могуће путем корупције остварити нешто на што се нема право, и
- који доприносе схватању да је могуће путем корупције избећи санкцију или какву другу неповољну правну последицу, укључујући и испуњење на закону засноване обавезе.⁵

Поред наведених етиолошких обележја који карактеришу корупцију у Србији, присутни су и многи други узроци корупције, међу којима се они битни могу уопштено одредити као:

- одсутност владавине законитости и неадекватан правосудни систем,
- присуство организованог криминалитета у привредној и ванпривредној делатности,
- изражена пракса подмићивања у свим сферама друштвеног живота,
- присутни разноврсни облици сукоба интереса,
- неморално и незаконито понашање пословног окружења,
- сложен политичко-административни систем,
- присутно сиромаштво код већег дела становништва
- недовољан утицај цивилног друштва на рад владе и њених тела⁶

⁵ Корупција у Србији, Центар за демократско-либералне студије, Београд, 2001. стр. 146.

⁶ М. Бошковић, Организовани криминалитет и корупција, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2004. стр. 307.

С аспекта потпунијег сагледавања узрока корупције битно је истаћи чињеницу да организовани криминалитет, који је неизоставно праћен корупцијом и прањем новца, представља озбиљан проблем у Србији, тим пре што се испољава у свим својим основним делатностима, као што су кријумчарење дрога, оружја и муниције, кријумчарење и недозвољена трговина женама, проституција, фалсификовање новца, крађе, кријумчарење и недозвољена трговина културним добрима и природним реткостима, насилнички организовани криминалитет (тешке крађе, разбојништва, изнуде, отмице, крађа скопчених возила, убиства) и организовани криминалитет у привредно-финансијском пословању. Управо овакав начин деловања организованог криминалитета указује на нужност испољавања корупције помоћу које се завршавају многи криминални послови и обезбеђује адекватна заштита организованом криминалитету. Значајно је указати на негативно дејство узрока који су садржани у споју између криминалитета, бизниса и политике, јер они управо отежавају ефикасније супростављање корупцији на превентивном и репресивном плану.

Сви претходно наведени уопштени узроци садрже низ конкретних узрока који у различитом обиму и интензитету и у разним областима друштвеног живота утичу на појаву корупције. Са тог становишта као узроци корупције у Србији појављују се:

- одсутност или неефикасност интерне и екстерне контроле,
- непотпуна заступљеност законитости у раду државних органа и привредних и финансијских субјеката,
- лоши услови привређивања,
- неадекватна организација рада,
- лош начин руковођења
- одсутност или непотпуност одређених правних прописа, њихово неправилно тумачење и погрешна примена,
- постојање правних празнина у појединим областима,
- присуство дискреционог права у многим областима делатности,
- непоштовање техничко-технолошких норматива и радне дисциплине,
- неадекватно устројство државне управе, односно јавних служби,
- неодговарајућа кадровска политика и запостављање професионализма,
- присутност ускопартијских интереса,
- испреплетеност надлежности појединих органа, најчешће због непрецизне законске регулативе.
- изражена незапосленост

Када се разматрају узроци корупције у Србији у њиховој свеукупности, онда треба указати и на следеће факторе који су утицали или још увек утичу на појаву појединих облика корупције: смањена производња и понуда, повре-

БЕЗБЕДНОСТ

мена несташница појединих врста роба на домаћем тржишту, незадовољавајући животни стандард, смањена кредибилност банака, још увек присутно неповерење грађана у банкарски систем, сумња у стабилност домаће валуте, као и непостојање још увек потпуне слободе средстава информисања, односно присуство одређеног контролног механизма над информацијама.

Област власничке трансформације је посебно погодно подручје за појаву појединих облика корупције, јер управо у поступку приватизације долази до сукоба разних интереса, обезвређивања имовине, давања повољних услова, недозвољеног претходног саопштавања понуда појединих субјеката и сл, а такве и одређене друге повољности поједини субјекти остварују најчешће подмићивањем.

Дискреционо право је значајан узрок корупције, па је стога нужно предузимање ефикасних мера на његовом сужавању, нарочито у домену правосуђа, царине, органа управе, здравства, запошљавања и сл. Илустративни су примери дискреционог права председника суда и јавног тужиоца у односу на доделу предмета у рад судијама, односно заменицима тужиоца или њиховог распоређивања на поједине послове, цариника у погледу утврђивања царинске основе и примене одговарајуће тарифе, лекара и лекарских комисија у погледу лечења или рехабилитације у појединим установама, запослених у органима управе у односу на поступак решавања појединих захтева грађана и слично.

Ерозија морала и присутно непоштење у друштву су такође значајни фактори који доприносе појави корупције, али њима треба додати и одређене негативне промене које су се десиле не само у области моралних, него и радних, патријархалних, културних, социјалних и других друштвених вредности, као и утицај других фактора који су долазили изван окружења Србије, најчешће из иностранства, и који нису одговарали карактеру становништва, па их је зато било тешко и прихватити.

Разматрајући узроке корупције у Србији, интересантно је извршити њихову компарацију са узроцима у једној од држава која је такође настала распадом СФРЈ и коју карактерише економска и политичка криза. За упоређење је узета Босна и Херцеговина, односно основни узроци корупције до којих се дошло истраживањем спроведеним 2002. године на бази анкета грађана⁷, а у Србији такође на основу истраживања спроведеним анкетањем грађана 2001. године⁸. На прво место листе узрока корупције у Србији грађани стављају неморал и непоштење у друштву и моралну кризу, потом опште сиромаштво, незаконоње и непостојање правне државе, па следи неефикасност судског система, лоше законодавство, мале плате државних чиновника, наслеђе претходног комунистичког система и друго. У Босни и Херцеговини редослед узрока корупције за које су се анкетирани грађани

⁷ Transparency International, Перцепција корупције - Босна и Херцеговина, Глас српски, Бања Лука, 2002. стр. 67-69.

⁸ Корупција у Србији, оп. cit. стр. 38.

изјаснили је следећи: безакоње и непостојање правне државе, опште сиромаштво, неморал и непоштење, неефикасност судског система, рат, лоше законодавство, политички систем, недостатак јавности администрације, мале плате државних чиновника, наслеђе претходног комунистичког система и друго. Упоредјујући добијене показатеље у односу на узроке корупције констатује се да прва четири узрока у обе државе су идентична, с тим што им редослед није исти, што указује на закључак да су у сличним друштвено-политичким и економским односима који карактеришу две или више држава, садржани исти или слични узроци корупције, мада у суштини међу њима постоје одређене разлике.

По основу истих истраживања добијени резултати указују да је у Србији корупција највише заступљена у следећим областима: царина, правосуђе, полиција, друштвена (државна) предузећа, здравство и друго, док је највећи степен заступљеност корупције у Босни и Херцеговини у следећим областима: царина, ентитетске владе, локалне власти, порески органи, јавна предузећа и други. Упоредјењем добијених показатеља запажа се да је у обе државе корупција, према мишљењу анкетираних грађана, најзаступљенија у области царине, а да друштвена и државна, односно јавна предузећа заузимају значајно место по обиму корумпираности.

Анализа ових узрока показује да корупција настоји што дубље да продре у све сфере друштвеног живота у оквиру једне државе, што дуже да опстане и да из националних пређе у међународне оквире. Због тога не треба занемаривати било који криминогени фактор који може допринети настанку и развоју корупције, као ни оне узроке који су настали у претходном периоду, већ их треба посматрати и анализирати у склопу актуелних узрока корупције, јер је евидентно да се њихове последице осећају и након престанка неких од њих.

ЗАКЉУЧАК

Разноврсни су узроци корупције у земљама транзиције. Њиховом анализом констатује се да се у многим земљама појављују исти узроци, што је карактеристично за земље које су настале распадом релсоцијализма, а међу њима су посебно карактеристични они узроци који су садржани у процесу демократизације друштва, либерализацији друштвених односа и преласка са договорне на тржишну економију. Томе треба додати и трансформацију друштвене својине и државног капитала што је посебно допринело да неки од узрока настану у новонасталим економским односима.

Велики број узрока који карактеришу корупцију у земљама које су прошле или се још увек налазе у процесу транзиције испољавају се и у Србији, што је и логично, с тим што су поједини догађаји били посебно карактеристични за Србију, јер су стварали повољне услове за настанак нових и развој постојећих облика корупције.

БЕЗБЕДНОСТ

ЛИТЕРАТУРА:

1. Albanese, J. S. (2000), *The Causes of Organized Crime*, Journal of Contemporary Criminal Justice, Thousand Oaks.
2. Баћковић, М. (2000) Видови и ефекти постојања корупције, Систем и корупција, Институт друштвених наука, Београд.
3. Бошковић, М. (2000), Актуелни проблеми сузбијања корупције, Полицијска академија, Београд.
4. Бошковић, М. (2004), Организовани криминалитет и корупција, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
5. Вукотић, В. (2000), Економски систем и корупција, Институт друштвених наука, Београд.
6. Dashkov, G. V. (1995), *Combating Corruption in Russia*, Seventh International Anti Corruption Conference, Peking.
7. Корупција у Србији (2001), Центар за демократско-либералне студије, Београд.
8. Милетић, Д. (2000), Процес глобализације и проблеми корупције савременог света, Институт друштвених наука, Београд.
9. Митровић, П. (2000), Појавни облици корупције као проблем савременог друштва и њихов утицај на привреду у транзицији, Институт друштвених наука, Београд.
10. Милић, Б. (2002), Транзиција, рат и криминалитет у Србији, Центар за демократију, Београд.
11. Сачић, Ж. (1998), Корупција и њено сузбијање у свету и Хрватској, Полиција - Сигурност, бр. 1-2, МУП Хрватске, Загреб.
12. Светска банка (2000), Антикорупција у транзицији, допринос дебати и стратегији.

ETIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CORRUPTION IN COUNTRIES IN TRANSITION FOCUSING ON THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: Taking the fact that corruption presents a topical issue as a starting point and bearing in mind the necessity for its efficient suppression, the paper presents and analyses the etiological characteristics of corruption. Causes of corruption are first considered in the countries in transition, and then the paper moves on to analyze basic criminogene factors of corruption in the Republic of Serbia, the knowledge of which is vital to the successful prevention and repression.

Key Words: corruption, criminogene factors, causes, transition.

Проф. др Милан МИЛОШЕВИЋ,
Полицијска академија

ЛЕГИСЛАТИВНИ И ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ ЗАШТИТЕ СВЕДОКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Резиме: Полазећи од реалних потреба наше праксе и обавеза насталих прихватањем међународних конвенција, закључака и ставова, у Србији и Црној Гори су од недавно експлицитно нормиране специјалне истражне технике за борбу против најтежих облика криминалитета, укључујући институте сведока сарадника и прикривеног иследника, али и посебна правила саслушања одређених сведока и оштећених. Доношење кривичнопроцесних законика и других законских и подзаконских прописа у вези са њима, круцијално се одразило и на друге облике легислативне и практичне заштите одређених категорија сведока (заштићених сведока) и њима блиских лица.

Претпоставља се да ће институт заштите сведока бити од велике користи у процесуирању криминалитета који озбиљно угрожава правни поредак и демократске процесе, посебно ратних злочина и организованог криминала. Зато је нужна даља разрада актуелних кривичнопроцесних норми, и то доношењем одговарајућих прописа и усавршавањем постојеће праксе. У том погледу есенцијалну важност имаће Закон о заштити учесника у поступку Републике Србије, односно Закон о Програму заштите сведока Републике Црне Горе, чије доношење непосредно предстоји.

Кључне речи: Србија и Црна Гора, заштита сведока, кривични поступак, организовани криминал, ратни злочини, органи унутрашњих послова.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Актуелним кривичнопроцесним законцима и другим прописима Србије и Црне Горе од недавно су експлицитно нормиране специјалне истражне технике (мере и радње) за борбу против најтежих облика криминалитета, укључујући посебна правила саслушања прикривеног иследника, сведока сарадника и других сведока и оштећених. Таква решења су заснована на позитивним искуствима САД и европских земаља које су се прве суочиле са организованим криминалом (Италија, Француска, Немачка)¹. Једноставно,

¹ О пореклу и еволуцији организованог криминала у бившем СССР и другим источноевропским државама види: Игњатовић, Ђ. (1999), "Организовани криминалитет у земљама у транзицији", *Law in Transition: Serbia - Slovakia*, Belgrade: Faculty of Law, pp. 219-243.

БЕЗБЕДНОСТ

показало се да нема ефикасног сузбијања великих криминалних мрежа без поверљивих извора информација који "изнутра" обезбеђују неопходне доказе. Коришћење таквих извора подразумева и њихову посебну заштиту у кривичном поступку, али и изван њега. С друге стране, сигурно је да се за многе иновације традиционалних и нормирање специјалних (конспиративних) средстава и метода у преткривичном и кривичном поступку, законодавац определио и према реалним потребама наше праксе. На ово је утицало уважавање појава "новог" криминалитета (прекограничног и организованог криминала, тзв. криминалитета без жртве, злочина против човечности и међународног права, и сл), али и пораст класичног и насилничког криминалитета, за који је такође карактеристично застрашивање сведока с циљем да деликт не пријаве или да у већ покренутом поступку не сведоче.

Најзад, очигледно је да су поменута решења проистекла и из међународних обавеза наше земље. Наиме, низом међународних конвенција и допунских протокола, али и закључака и ставова усвојених и ратификованих од 2001. до 2004. године (Споразум о сарадњи у циљу спречавања и борбе против прекограничног криминала, тзв. Лондонска изјава о организованом криминалу у Југоисточној Европи и др.), Србија и Црна Гора су прихватиле обавезу како на образовање посебних органа специјализованих за борбу против свих облика међународног криминала, тако и на доношење посебних прописа о правилима поступка за кривична дела из тих међународних докумената. Међу тим обавезама посебно место припада заштити одређених категорија сведока (заштићених сведока) и њима блиских лица. Тако на пример, Конвенција УН против транснационалног организованог криминала обавезује државе да, у оквиру расположивих средстава и не угрожавајући права оптуженог, предузму одговарајуће мере с циљем пружања ефикасне заштите (и помоћи) лицима која сведоче о злочинима на које се односи Конвенција.

Полазећи од тога, у даљем тексту биће изложена проблематика заштите сведока у кривичном поступку Србије и Црне Горе, при чему ће ова заштита бити размотрена у редовном и неким посебним поступцима, односно према позитивним прописима и пројектима нових закона из ове области. У знатно мањем обиму биће заступљени међународноправни и упоредноправни аспекти заштите сведока у кривичном поступку пошто је њихова обрада, по нашем мишљењу, у довољној мери заступљена у стручној јавности.²

ЛЕГИСЛАТИВНА ОСНОВА ЗАШТИТЕ СВЕДОКА

На међународном нивоу, питање заштите сведока разматра се кроз уговорне, тј. правно обавезујуће (конвенције и др.) и вануговорне акте (препоруке, правила и сл.), и то на мултилатералном (глобалном, континенталном и ре-

---

² Упореди: Шкулић, М. (2003), *Организовани криминалитет: Појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд: Досије; Бановић, Б. (2003), "Заштита сведока у кривичном поступку", *Прави живот*, бр. 9, стр. 645-662; Бркић, С. (2004), "Заштита сведока према процесном законодавству Србије и Црне Горе и опште прихваћени правни стандарди", *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и кривично законодавство Србије и Црне Горе*, Златибор: Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, стр. 433-458; Кондрат'ев, Е. Е. (2003), "Новиј УПК: Заштита сведитељеј, потрпевших и других учесника угловног процеса", *Государстви и право*, № 8, стр: 48-53; Прадел, Ј. (1996), "La protection du temoin contre les pressions: Aspects du droit penal francais", *Revue internationale de criminologie et de police technique*, № 2, pp. 160-166.

гионалном) и билатералном нивоу. У најважније инструменте међународног права којима се универзално регулише ова проблематика спадају: Конвенција УН против транснационалног организованог криминала (UNCATOC), са допунским протоколима, која је ступила на снагу 29. септембра 2003. године, Статут Међународног кривичног суда (ICC), који је ступио на снагу 1. јула 2002. године, и Статут Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију (ICTY), који је успостављен на основу резолуције Савета безбедности УН бр. 827 од 25. маја 1994. године. Заштита сведока на овом нивоу углавном је развијена кроз судску праксу Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију, а тако стечено искуство у знатној мери је утицало на обликовање одредби Римског статута којим је 1998. године основан стални Међународни кривични суд.

На европском нивоу, заштитом сведока се бави Европска конвенција о међусобној помоћи у кривичним стварима и, посебно, Препорука Савета Европе о застрашивању сведока и праву на одбрану, која је донета на 600. заседању заменика министара 10. јуна 1997. године и носи ознаку N° R (97)13. Осим тога, на проблематику заштите различитих категорија сведока односе се и следеће резолуције Савета Европе: Препорука N° R (85)4 о насиљу у породици; Препорука N° R (87)11 о положају оштећеног у кривичном праву и поступку; Препорука N° R (87)21 о заштити и пружању помоћи жртвама; Препорука N° R (91)11 у вези сексуалног искоришћавања и излагања деце и омладине порнографији, проституцији и кријумчарењу; и Препорука N° R (96)8 о казненој политици у Европи за време промена. Заштита сведока нормирана овим путем даље је усавршена кроз праксу Европског суда за људска права и Европске комисије за људска права.

На регионалном нивоу, различите земље Источне Европе и Западног Балкана усвајају нова или усавршавају постојеће поступке заштите сведока и прекограничне сарадње у овој области. При томе наглашени значај има тзв. литвански модел сарадње, тј. споразум министара унутрашњих послова Литваније, Летоније и Естоније из 2000. године, којим се предвиђа привремено или трајно пресељење из једне у другу балтичку државу ради заштите личне безбедности сведока или оштећеног, односно блиских сродника ових лица (супружник, дете, родитељ, брат, сестра). У Југоисточној Европи посебни значај на овом плану има Саветодавна група тужилаца југоисточне Европе (SEEPAG), у оквиру које је наша земља координатор радне групе за заштиту сведока. Ова Група се у својим активностима ослања на ресурсе Пакта за стабилност земаља Југоисточне Европе и SECI Центра за борбу против прекограничног криминалитета са седиштем у Букурешту. Иначе SEEPAG, чије је оснивање 12. децембра 2003. године наша земља и иницирала, чине представници Србије и Црне Горе, Албаније, БиХ, Бугарске, Хрватске, Македоније, Грчке, Мађарске, Молдавије, Румуније, Словеније и Турске.

У Србији тренутно нема законских прописа који се целовито баве питањем заштите сведока, а нарочито мерама заштите сведока и оштећеног изван кривичног поступка. У извесној мери легислативну основу за најшире схваћену заштиту сведока, оштећеног и њима блиских лица у кривичном поступку представља Законик о кривичном поступку ("Службени лист СРЈ",

БЕЗБЕДНОСТ

бр. 70/2001, 68/2002 и "Сл ужбени гласник РС", бр.58/2004), посебно одредбе којима је прописан поступак за дела организованог криминала (глава XXIХa). Нешто већи значај у том погледу, али и у смислу уже схваћене заштите сведока у кривичном поступку има Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала ("Службени гласник РС", бр. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004), као и Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина ("Службени гласник РС", бр. 67/2003).³ На основу одредби ових закона донета су и одговарајућа упутства за поступање органа унутрашњих послова, а било је и примена ефикасних мера заштите сведока на *ad hoc* основи. Најзад, недавно је довршена и радна верзија Нацрта закона о програму заштите учесника у кривичном поступку, који је сачињен са амбицијом да буде најсистематичнији и најдетаљнији законски акт ове врсте на Западном Балкану.

У Црној Гори ова проблематика је уређена одредбама Законика о кривичном поступку ("Службени лист РЦГ" бр. 71/2003 и 7/2004) и, донекле, Кривичног законика ("Службени лист РЦГ" бр. 70/2003 и 13/2004). Осим тога, у скупштинској процедури је Предлог закона о полицији који садржи одредбе о заштити сведока, оштећеног и других лица (чл. 77 и 78), а постоји и радна верзија Нацрта закона о Програму заштите свједока. Треба истаћи и околности да се у тексту Програма борбе против корупције и организованог криминала, црногорска Влада опредељује за стварање Програма заштите сведока као једне од најзначајнијих мера за сузбијање свих облика организованог криминала (тач. 2.4.2.3 и тач. 2.5.2.4)

ЗАШТИТА СВЕДОКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Законик о кривичном поступку из 2001. године (у даљем тексту ЗКП), који се примењује у Републици Србији изван територије Косова и Метохије⁴, не дефинише заштићеног сведока. Законодавац једино говори о томе да заштиту у редовним случајевима може уживати само "одређени сведок", док у поступцима за дела организованог криминала и процесуирање ратних злочина то право припада и сведоку сараднику, као и члановима њихових породица. По природи ствари, у својству "одређеног сведока" у редовном поступку заштиту може уживати и оштећени, односно супсидијарни тужилац, док ће у поступцима за дела организованог криминала и ратне злочине такву заштиту уживати и прикривени иследник (ако сведочи)⁵ и његова породица. Према томе, посебну заштиту у кривичном поступку Републике

³ Одредбама Закона о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина предвиђено је формирање Посебног одељења Окружног суда у Београду за обезбеђење услова за примену процесних одредби овог закона, обављање административно-техничких послова и послова везаних за заштиту сведока и оштећених.

⁴ На територији КиМ примењује се Привремени Закон о кривичном поступку Косова на основу UNMIK Уредбе бр. 2003/26 која је ступила на снагу 06. 04. 2004. године.

⁵ Прикривени иследник се у кривичном поступку може саслушати као сведок, што значи да само саслушање може бити и јавно али технички изведено тако да му се не открије идентитет. Подаци о идентитету прикривеног иследника иначе представљају службену тајну, што значи да њима може располагати само најужи круг службених лица.

Србије уживају сведок ("одређени сведок"), сведок сарадник и прикривени иследник, а евентуално и њима блиска лица.

Посматрано са аспекта криминалистичке теорије и праксе, увођење заштите сведока требало би да има значајнији утицај у супротстављању организованом и транснационалном организованом криминалитету, нарочито у домену благовременог обезбеђења личних доказа. Тим пре што је познато да се грађани ретко појављују као сведоци у поступку, управо из страха за своју безбедност и безбедност чланова своје породице, иако су многи били очевици криминалне делатности организованог криминалитета. Претпоставља се да ће мера заштите сведока изазвати веће интересовање грађана да сведоче, будући да је гарантована одрђена заштита. Зато је битно да се одговарајућим актом предвиде конкретне мере заштите да би грађани могли да процене степен сопствене заштите и заштите своје породице пре него што одлуче да дају исказ.⁶

Иначе, комплексна проблематика заштите сведока може се посматрати са различитих аспеката и у више равни, али увек треба разликовати заштиту сведока у кривичном поступку (у ширем и ужем смислу) од заштите сведока изван поступка. Заштита сведока у ширем смислу ("општа") односи се на мере заштите сваког сведока у поступку, а без обзира на интензитет опасности по његов живот, здравље или имовину. У ужем смислу речи, заштита сведока у кривичном поступку подразумева посебне модалитете саслушања угрожених сведока у истрази или на главном претресу. Најзад, појам заштите сведока изван кривичног поступка обухвата мере заштите одређених категорија лица, које се нормирају прописима своје врсте и реализују сагласно посебном Програму заштите.

Проблематика "опште" заштите сведока у кривичном поступку нормирана је одредбама ЗКП, које се односе на редовни поступак и посебне кривичне поступке - укључујући поступке за дела организованог криминала и ратне злочине. Тако је у Законику изричито прописана обавеза суда да сведока заштити од претње, увреде и сваког другог напада и шиканирања (чл. 109 ст. 1 ЗКП). Посебно је предвиђено да учесника поступка (окривљеног, браниоца, оштећеног и др.) или друго лице (нпр. из публике) које пред судом вређа сведока, прети му или угрожава његову безбедност, суд може опоменути или новчано казнити у износу до 100.000 динара, с тим да се такво лице може још једном казнити у истом износу ако настави са претњама и увредама. Браниоца, пуномоћника, законског заступника, оштећеног, приватног тужиоца и супсидијарног тужиоца који у поднеску или у усменој речи вређа сведока, суд може у истом износу новчано казнити и по одредби чл. 173 ЗКП. Из тога се закључује да је недавном новелом ЗКП општа заштита сведока у поступку битно поправљена, будући да је забрањена новчана казна за евентуалне претње и увреде сведока пред судом десетоструко увећана.⁷

⁶ Бошковић, М., (2003), *Транснационални организовани криминалитет: Облици испољавања и методи супротстављања*, Београд: Полицијска академија, стр. 281.

⁷ У Црној Гори се у оваквим случајевима може изрећи новчана казна до 1000 евра (око 73.000 динара), у БиХ до 5000 КМ (око 180.000 динара) а у Хрватској до 20 000 куна (око 160.000 динара).

БЕЗБЕДНОСТ

Такође, у мере "опште" заштите сведока спада и решење законодавца по коме ће се препознавање лица у преткривичном и претходном кривичном поступку обавити тако да лице које је објект препознавања не може да види сведока, нити сведок може да види то лице пре него што се приступи препознавању (чл. 104 ст. 1 ЗКП). Најзад, у мере заштите сведока у најширем смислу могло би се сврстати и искључење јавности са заседања суда, и то за цео главни претрес или један његов део. Иако законодавац експлицитно не наводи безбедност сведока као основ за искључење јавности, сматрамо да екстензивно тумачење одредбе чл. 292 ЗКП такву могућност дозвољава. На исправност оваквог схватања указују и примери из наше правосудне праксе, али и став законодавца по коме је јавност искључена приликом саслушања сведока сарадника у истрази за дела организованог криминала и ратне злочине, а исто важи и за главни претрес осим ако, на предлог јавног тужиоца и уз сагласност сведока, веће не одлучи другачије.

У случају насиља или озбиљне претње сведоку, суд ће надлежном јавном тужиоцу поднети службену кривичну пријаву против учиниоца (чл. 109 ст. 2 ЗКП). Осим тога, на предлог истражног судије или председника већа, председник суда или јавни тужилац може захтевати да органи унутрашњих послова предузму посебне мере заштите сведока. Реализовање овог захтева председника суда, односно налога јавног тужиоца, представља нови вид делатности органа унутрашњих послова у кривичном поступку. С тим у вези треба нагласити да није тачно како "још увек нема прописа о томе како и на који начин се пружају посебна мере заштите сведоку и оштећеном који су изложени претњама, насиљу или су угрожени на било који други начин због њихове улоге и места у поступку".⁸

Наиме, чињеница је да су благовремено донети и у пракси разрађени одговарајући подзаконски прописи којима се регулише пружање посебних мера заштите одређеном сведоку у смислу чл. 109 ст. 3 ЗКП, као и одређеном сведоку, сведоку сараднику (*mutatis mutandis* - прикривеном иследнику) и члановима њихове уже породице у смислу чл. 504п ЗКП. Према тим прописима, кад надлежни јавни тужилац својим актом одреди посебну заштиту безбедности одређене личности, таква заштита се остварује спровођењем прецизно одређених и на закону заснованих мера полицијске заштите⁹.

У пракси тако одређену личност (сведока, сведока сарадника, прикривеног иследника или члана породице неког од њих) преузима старешина одговарајуће организационе јединице министарства унутрашњих послова или лице које он одреди. Истовремено се од надлежног јавног тужиоца, односно од заменика тужиоца кога он одреди, преузима примерак акта о одређивању посебне заштите коме је приложена изјава о прихватању посебне заштите коју је тужиоцу дало ово лице. У предузимању конкретних мера и радњи на плану заштите дате личности, органи унутрашњих послова обављају све

⁸ Пековић, Н. (200)., "Заштићени сведок и сведок сарадник", *Тешки облици криминала* (зборник радова), Будва, стр. 203.

⁹ Поменуте мере и радње спроводе се у складу са одговарајућим подзаконским актима Министарства унутрашњих послова, о начину обезбеђења одређених личности и објеката, оперативном раду полиције и сл.

потребне полицијске послове и примењују сва законом предвиђене овлашћења која процене неопходним за пуну заштиту личне безбедности датог лица. Између осталог, то подразумева и ограничење слободе кретања и настањивања на законом утврђен начин, забрану напуштању одређених места, простора или објекта без одобрења, обавезу привременог боравка у одређеном месту и на одређеној адреси, забрану комуникације са другим лицима и друга ограничења у складу са законом и подзаконским прописима.

Одредбе ЗКП не предвиђају мере посебне заштите сведока у поступку у ужем смислу речи, али се то у одређеној мери чини Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала из 2002. године, односно Законом о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина из 2003. године. Реч је о заштити личних података и идентитета сведока или оштећеног и, посебно, о саслушању сведока или оштећеног путем видео конференцијске везе, што је у складу са Конвенцијом о узајамној помоћи у кривичним стварима између држава чланица Европске уније (чл. 10 и 11) и Другим допунским протоколом уз Европску конвенцију о пружању правне помоћи у кривичним стварима (чл. 9 и 10).

Тако на пример, заштиту личних података сведока или оштећеног по Закону о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина, може одредити суд под условом да за то постоји образложени предлог заинтересованог лица. Тужиоцу за ратне злочине и овлашћеним лицима Службе за откривање ратних злочина идентитет ових лица је познат по самој природи ствари, а најчешће ће то бити случај и са окривљеним и његовим браниоцем. Према томе, овај вид заштите сведока, односно оштећених се може односити само на прикривање њиховог идентитета, и то пре свега од јавности и других учесника у поступку.

Саслушање путем видео конференцијске везе долази у обзир само ако на датом рочишту није могуће обезбедити присуство сведока или оштећеног. Пошто се овим путем у одређеној мери одступа од начела непосредности, и пошто овај посебан начин исказивања има и неке друге недостатке (нпр. објективно нема услова за суочење), он неће бити могућ уколико су сведок или оштећени доступни суду. У погледу самог саслушања важе идентична правила као и код класичног, непосредног сведочења на главном претресу (опомена, заклетва, забрана капциозних и сугестивних питања, итд). Најзад, саслушање сведока или оштећеног путем видео конференцијске везе могуће је обавити и посредством међународне кривичноправне помоћи, тј. из иностранства где сведоци, односно оштећени уживају азил или неки други облик заштите.

ЗАШТИТА СВЕДОКА ПРЕМА НАЦРТУ ЗАКОНА О ПРОГРАМУ ЗАШТИТЕ УЧЕСНИКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Нацрт закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку Републике Србије, који је почетком јула месеца 2004. године перфектуиран и достављен на увид стручној јавности, уређује услове и поступак за пружање заштите

БЕЗБЕДНОСТ

и помоћи сведоку (и другим процесним субјектима) изван кривичног поступка. При томе се имају у виду само она лица чија је лична безбедност или безбедност њихових породица изложена опасности због исказивања у преткривичном и кривичном поступку¹⁰. Заштита таквих лица обезбеђује се применом различитих мера предвиђених Програмом заштите.

Према овом Нацрту, заштита се односи практично на сва лица која су изложена реалној опасности услед давања исказа или пружања значајних информација. Конкретније програм заштите сведока примењује се како на сведока, оштећеног и сведока сарадника, тако и на осумњиченог, односно окривљеног, вештака и стручно лице, а може се применити и на лица блиска поменутим процесним субјектима. Блиско лице је, свакако, члан уже породице (супружник, дете, родитељ, брат, сестра), односно друго лице које заштићени сведок таквим значи - под условом да је у конкретном случају подобно да се његовим угрожавањем изврши озбиљан притисак на заштићеног сведока. У сваком случају је круг лица која се могу штитити изван поступка знатно шири од круга лица која имају право на посебну заштиту у поступку, а такво решење има узор не само у Препоруци Савета Европе N° R (97)13 о застрашивању сведока и праву на одбрану, већ и у упоредном праву (нпр. у одговарајућем закону Литваније)¹¹.

Подразумева се да ће сведок, односно други одговарајући процесни субјект, или њима блиско лице (у даљем тексту "заштићено лице") заштиту према Програму уживати само под условом да је услед давања важног исказа, односно пружања значајних информација изложено опасности по живот, здравље, физички интегритет или имовину. Програм заштите треба разликовати од програма помоћи жртвама кривичног дела, што значи да се оштећени који нису значајни као сведоци не могу укључити у Програм заштите сведока. С друге стране, статус заштићеног лица по Програму може се добити искључиво ако је реч о исказу, односно о пружању информација без којих би било онемогућено или знатно отежано доказивање у поступцима за кривична дела против уставног уређења и безбедности, за дела против човечности и међународног права, и за дела са елементима организованог криминала. Закључује се да за друга тешка кривична дела то није могуће, што донекле одступа од прихваћених решења у упоредном праву.¹²

Програм заштите може се применити према заштићеном лицу пре, у току и након правоснажног окончања кривичног поступка, а сви органи и лица која

¹⁰ Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока Федерације БиХ из 2003. године поред ове категорије сведока ("свједок под пријетњом") обезбеђује и заштиту сведока који су озбиљно психички или физички трауматизовани околностима под којим је извршено кривично дело или који пате од озбиљних психичких поремећаја који их чине изузетно осетљивим, односно деци и малолетницима ("угрожени свједок").

¹¹ Законом Републике Литваније о заштити учесника у кривичном поступку и оперативним радњама, носилаца правосудних функција и службених лица полиције од застрашивања од стране криминалаца из 1996. године, предвиђено је дискреционо право полиције на примену мера заштите сведока и на све друге учеснике у поступцима за тешка кривична дела, тј. на: окривљене, оштећене, вештаке, службена лица полиције, судије, тужиоце, иследнике и судске извршитеље, полицајце на тајном задатку и друге који у тајности сарађују са полицијом, те блиске сроднике наведених лица (родитеље, супружнике, децу, браћа, сестре, деде, бабе, усвојоце, усвојенике) и друге за које се сматра да су изложени ризику.

¹² Хрватским Законом о заштити свједока из 2003. године у овом погледу говори о кривичним делима против Републике Хрватске, делима против вредности заштићених међународним правом, делима организованог криминалитета и свим кривичним делима за која се по закону може изрећи казна затвора од пет година или тежа казна.

у њему учествују морају поступати са нарочитом хитношћу. Осим тога, подаци у вези са Програмом заштите представљају службену тајну и не сме их одавати нико коме постану доступни. Надлежни органи за спровођење Програма заштите су трочлана Комисија за примену Програма заштите (у даљем тексту "Комисија") и специјализована организациона јединица Министарства унутрашњих послова која спроводи програм (у даљем тексту "Јединица за заштиту").

Комисију чине судија Врховног суда Србије, заменик Републичког јавног тужиоца и руководилац Јединице за заштиту. Они имају по једног заменика. Руководилац Јединице за заштиту и његов заменик су по положају чланови Комисије, а остале чланове и њихове заменике именује (на период од пет година уз могућност реизбора) и разрешава старешина одговарајућег државног органа. Председник Комисије је судија Врховног суда, а административне послове за потребе Комисије обавља Јединица за заштиту. Министар унутрашњих послова, по прибављеном мишљењу Комисије, доноси посебан акт о унутрашњој организацији и систематизацији радних места у Јединици за заштиту. Такође, у складу са законом, министар унутрашњих послова распоређује руководиоца Јединице за заштиту.

Програм заштите обухвата следеће мере: 1) физичку заштиту личности и имовине, 2) промену пребивалишта или премештање у другу заводску установу, 3) прикривање идентитета или података о власништву и 4) промену идентитета. У току спровођења Програма може се применити једна или више наведених мера, при чему се све оне (осим промене идентитета) могу применити и као хитне мере - пре одлуке Комисије. Решење о одређивању промене идентитета доноси Комисија, а решења о одређивању осталих мера доноси Јединица за заштиту. Све ове мере се могу спровести у Републици Србији или на територији друге државе, у складу са ратификованим међународним уговором или по основу реципроцитета¹³. Најзад, Јединица за заштиту самостално организује и спроводи све наведене мере, изузев мера према заштићеном лицу лишеном слободе које организује и спроводи у сарадњи са Министарством правде.

Физичка заштита личности и имовине је спречавање противправног угрожавања живота, здравља, физичког интегритета или имовине заштићеног лица применом физичко-техничких мера. Промена пребивалишта подразумева привремено или трајно пресељење заштићеног лица из места пребивалишта или боравишта у место које одреди Јединица за заштиту. Премештање у другу заводску установу значи дислоцирање заштићеног лица које је лишено слободе из заводске установе у којој се налази у заводску установу коју одреди Јединица за заштиту у договору са Министарством правде. Прикривање идентитета и података о власништву подразумева израду и употребу исправа у којима су привремено измењени лични подаци, односно подаци о власништву заштићеног лица. Међутим, спровођење ове

¹³ Међународна сарадња у овој области подразумева како подношење молбе страног држави за прихватање заштићеног лица и примену одговарајућих мера према њему, тако и поступање по молби страног држави за прихватање заштићеног лица у Републици Србији и примену мера заштите.

БЕЗБЕДНОСТ

мере не може имати за последицу измену изворних личних података и података о власништву који се воде у службеним евиденцијама.

Промена идентитета заштићеног лица је измена једног дела или свих личних података уз, евентуалну, измену његових физичких карактеристика. Ако је одређена ова мера, Јединица за заштиту позива заштићено лице да изврши своје доспеле обавезе према трећим лицима. Након изношења тих обавеза, Јединица за заштиту захтева од надлежног органа да, на основу података које му достави, одмах изда нове личне исправе заштићеном лицу. Подаци у новоиздатим исправама не смеју бити идентични са подацима другог лица. Оригинални документи и исправе заштићеног лица чувају се у Јединици за заштиту, а сама израда и коришћење привремено измењених докумената и исправа не представља кривично дело.

Захтев за укључење сведока, другог процесног субјекта или њима блиског лица у Програм заштите Комисији може поднети надлежни јавни тужилац, истражни судија или председник већа, и то по службеној дужности или на предлог учесника у поступку. Уколико Комисија усвоји захтев, наложиће руководиоцу Јединице за заштиту да са заштићеним лицем склопи Споразум о укључењу у Програм заштите, од када и започиње примена Програма. Ако су у међувремену услед хитности примењиване неке од мера заштите, њихова примена престаје моментом закључења Споразума, односно моментом доношења решења којим се одбија захтев за укључење у Програм заштите.

Под прецизно одређеним условима могуће је продужење Програма заштите. Међутим, правило је да Програм заштите престаје: истеком периода на који је склопљен Споразум; смрћу заштићеног лица; изјавом заштићеног лица или његовог законског заступника да се одриче заштите, и доношењем решења о обустави Програма заштите. Овакво решење биће донето: ако више нема потребе за заштитом, ако је у току примене Програма заштите покренут кривични поступак против заштићеног лица, ако је приликом закључења Споразума заштићено лице пружило неистините податке, ако заштићено лице без оправданог разлога не испуњава своје обавезе из Споразума, као и на захтев стране државе у коју је дислоцирано заштићено лице. Захтев за обуставу Програма заштите Комисији може поднети надлежни јавни тужилац, истражни судија или председник већа по службеној дужности или на предлог Јединице за заштиту, али га може поднети и сама Јединица за заштиту (након правоснажног окончања кривичног поступка).

ЗАШТИТА СВЕДОКА У РЕПУБЛИЦИ ЦРНОЈ ГОРИ

За разлику од законодавца Републике Србије који о садржини и надлежностима заштите сведока у редовним случајевима говори минимално и само начелно, законодавац Републике Црне Горе овим проблемима посвећује знатно више пажње. При томе имплицитно дефинише заштићеног сведока и разрађује облике његове заштите у кривичном поступку, као и процедуру стицања својства заштићеног сведока и доказну вредност његовог исказа. Најзад, овај законодавац апострофира чињеницу да се одредбе о заштити сведока приликом учествовања и исказивања у поступку примењују

и на оштећеног¹⁴, као и да се заштита сведока, његовог супружника и блиског сродника може обезбедити и изван кривичног поступка, што се уређује и спроводи према посебном закону.

У Законику о кривичном поступку Црне Горе из 2003. године (у даљем тексту: ЗКП ЦГ) прописана је могућност сведока да ускрати изношење личних података (име, адресу, занимање и сл.), као и давање одговора на поједина питања или давање исказа у целини, док се не обезбеди његова заштита. Иако је ово могуће само ако постоји основана бојазан да би сведок давањем исказа или одговором на поједина питања себе, свог брачног друга или блиског сродника изложио озбиљној опасности по живот, здравље, телесни интегритет, слободу или имовину већег обима, изражено је мишљење да таква формулација није адекватна јер нису узети у обзир случајеви неоснованог ускраћивања исказа. Наиме, из законског текста произлази да сведок може некажњено истрајавати у ускраћивању исказа све док му се не пружи заштита. Како тек са обезбеђивањем заштите сведок губи право на ускраћивање исказа, испада да је то његово право очувано и онда када до заштите уопште не дође јер суд сматра да јој нема места!¹⁵

Садржински посматрано, заштита сведока у кривичном поступку Црне Горе састоји се од посебног начина учествовања и саслушавања лица у својству сведока. Прописана је и обавеза суда да упозна сведока о наведеним правима (чл. 108 ЗКП ЦГ). Под посебним начином учествовања и саслушавања сведока у кривичном поступку подразумева се: саслушавање сведока под псеудонимом, саслушавање уз помоћ техничких уређаја (заштитни зид, уређаји за промену гласа, уређаји за пренос слике и звука) и слично. Уколико се посебни начин саслушања сведока у поступку односи само на прикривање личних података, саслушавање ће се спровести под псеудонимом, а у осталом делу према општим одредбама о саслушавању сведока. С друге стране, ако се посебни начин учествовања и саслушавања сведока у поступку односи на прикривање личних података и лика сведока, саслушавање ће се обавити посредством техничких уређаја за пренос слике и звука, којим рукује стручно лице - специјалиста. Током саслушавања сведок ће се налазити у просторији која је одвојена од просторије у којој се налази истражни судија и друга лица која су присутна саслушању, а лик и глас сведока ће се изменити. Истражни судија ће забранити свако питање чији би одговор могао да открије идентитет сведока, а сведок ће псеудонимом потписати записник о саслушању, и то у присуству само истражног судије и записничара (чл. 109 ЗКП ЦГ).

Решење о посебном начину учествовања и саслушавања заштићеног сведока у истрази доноси истражни судија, на образложени предлог сведока или државног тужиоца, а на главном претресу веће. Против таквог решења странке и сведок имају право жалбе. Пре доношења решења истражни судија ће оценити да ли је исказ сведока од таквог значаја да му се одреди статус

¹⁴ О оштећеном као сведоку шире види: Бејатовић, С. (1993), *Оштећени у кривичном поступку*, Београд: Центар Маркетинг.

¹⁵ Бркић, С. (2004), *op. cit.*, стр. 451.

БЕЗБЕДНОСТ

заштићеног сведока. Ради утврђивања тих чињеница истражни судија може да одреди рочиште на које ће позвати државног тужиоца и сведока. Подаци о сведоку који ће на посебан начин учествовати у поступку запечатиће се и чувати у посебном омоту код истражног судије. Омот са назнака "заштићени сведок - тајна" може отворити само другостепени суд у поступку по жалби, али ће забележити да је отворан уз навођење чланова већа који су упознати са његовом садржином. Након тога омот ће се поново запечатити и вратити истражном судији (чл. 110 ЗКП ЦГ).

Најзад, посебни начини учествовања и саслушавања заштићеног сведока подразумевају обавезу за сва лица која у било ком својству сазнају податке о сведоку чији се идентитет прикрива да их чувају као тајну. Неовлашћено откривање таквих података представља радњу извршења кривичног дела повреду тајности поступка из члана 391. ст.1 Кривичног законика. Доказна вредност исказа заштићеног сведока одређена је тако што се одредбе чл. 109-111 Законика примењују на саслушавање заштићеног сведока и на главном претресу, али се пресуда не може заснивати искључиво на исказу заштићеног сведока.

Нацрт закона о Програму заштите свједока уређује услове и поступак за пружање заштите и помоћи сведоку (и њему блиском лицу) ван кривичног поступка кад постоји основана бојазан да би, давањем исказа у циљу докаивања кривичног дела за које је законом предвиђена могућност заштите, био изложен озбиљној опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину већег обима. Иако у највећем делу садржи истоветна решења (мере заштите, Програм, Комисија итд.), овај нацрт закона је сумарнији од Нацрта закона о заштити учесника у поступку Републике Србије. Осим тога, он је знатно ужи и по свом дејству јер се, консеквентно одредби чл. 108 ЗКП ЦГ, њиме нормира заштита искључиво сведока и њему блиског лица.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Полазећи од обавеза које су настале прихватањем међународних конвенција, закључака и ставова, али и од нарасле потребе да се ефикасно разоткрију, изолују и сузбију најтежи облици криминалитета који озбиљно угрожавају правни поредак и демократске процесе, у Србији и Црној Гори су актуелним кривичнопроцесним законцима и другим законима од недавно експлицитно нормиране специјалне истражне технике (мере и радње) за борбу против против најтежих облика криминалитета, укључујући институте сведока сарадника и прикривеног иследника, али и посебна правила саслушања ових и других сведока и оштећених. Доношење ових прописа, али и подзаконских аката у вези са њима, круцијално се одразило на положај и улогу оштећеног и сведока.

Законик о кривичном поступку Републике Србије не дефинише заштићеног сведока. Законодавац једино говори о томе да заштиту у редовним случајевима може уживати "одређени сведок", док у поступцима за дела организованог криминала и процесуирање ратних злочина то право припада

и сведоку сараднику, као члановима њихових породица. По природи ствари, у својству "одређеног сведока" у редовном поступку заштиту може уживати и оштећени, односно супсидијарни тужилац, док ће у поступцима за дела организованог криминала и ратне злочине такву заштиту уживати и прикривени иследник (ако сведочи) и његова породица.

Такође треба разликовати заштиту сведока у кривичном поступку (у ширем и ужем смислу) од заштите сведока изван поступка. Заштита сведока у ширем смислу ("општа") односи се на мере заштите сваког сведока у поступку, а без обзира на интензитет опасности по његов живот, здравље или имовину. У ужем смислу речи, заштита сведока у кривичном поступку подразумева посебне модалитете саслушања угрожених сведока у истрази или на главном претресу. Најзад, појам заштите сведока изван кривичног поступка обухвата мере заштите одређених категорија лица, које се нормирају прописима своје врсте и реализују сагласно посебном Програму заштите.

Проблематика "опште" заштите сведока у кривичном поступку нормирана је одредбама ЗКП, које се односе на редовни поступак и посебне кривичне поступке - укључујући поступке за дела организованог криминала и ратне злочине. Мере посебне заштите сведока у поступку у ужем смислу речи у одређеној мери се предвиђају законима Републике Србије о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, односно о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина. Реч је о заштити личних података и идентитета сведока или оштећеног, као и о саслушању сведока или оштећеног путем видео конференцијске везе.

Нацрт закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку Републике Србије из јула 2004. године уређује услове и поступак за пружање заштите изван кривичног поступка. Подразумева се да ће објективно угрожени сведок, односно други одговарајући процесни субјект, или њима блиско лице, заштиту уживати само ако је пружао информације значајне за доказивање у поступцима за дела против уставног уређења и безбедности, за дела против човечности и међународног права, и за дела организованог криминала. Заштита таквих лица обезбеђује се применом Програм заштите, који обухвата следеће мере: 1) физичку заштиту личности и имовине, 2) промену пребивалишта или премештање у другу заводску установу, 3) прикривање идентитета или података о власништву и 4) промену идентитета. Све ове мере се могу спровести у Србији или на територији друге државе, у складу са ратификованим међународним уговором или по основу реципроцитета.

За разлику од законодавца Републике Србије који о садржини и надлежностима заштите сведока у редовним случајевима говори минимално и само начелно, законодавац Црне Горе дефинише заштићеног сведока и разрађује облике његове заштите у кривичном поступку, као и процедуру стицања својства заштићеног сведока и доказну вредност његовог исказа. Најзад, овај законодавац апострофира чињеницу да се заштита сведока, његовог супружника и блиског сродника може обезбедити и изван кривичног поступка, што се уређује и спроводи према посебном закону. Нацрт закона

БЕЗБЕДНОСТ

о Програму заштите свједока уређује услове и поступак за пружање такве заштите. Иако у највећем делу садржи истоветна решења (мере заштите, Програм, Комисија итд.), он је сумарнији и по свом дејству ужи од Нацрта закона о заштити учесника у поступку Републике Србије.

Са сигурношћу се може закључити да су оправдана настојања законодавца у Србији да нормативно регулише заштиту сведока и оштећеног, али и сведока сарадника, прикривеног иследника и других процесних субјеката, и то како у самом поступку, тако и изван њега. У погледу конкретних решења евидентно је да ЗКП ЦГ посвећује знатно више пажње уже схваћеној заштити сведока у поступку - што је добар полазни основ и за законодавца Србије у предстојећој новели кривичнопроцесног кодекса. С друге стране, Нацрт закона о заштити учесника у поступку Републике Србије мора се повољно оценити и са аспекта амбиције са којом је рађен - да буде најсистематичнији и најдеталјнији законски акт ове врсте на Балкану.

Претпоставља се да ће коришћење заштите сведока бити од велике користи при обезбеђивању ваљаних личних доказа у поступку доказивања кривичних дела организованог и транснационалног организованог криминалитета. Стога је нужна даља разрада ових општих кривично-процесних норми и то доношењем одговарајућих прописа у виду подзаконских аката, приликом чега треба имати у виду и искуства других земаља, као и одговарајуће одредбе Конвенције УН против транснационалног организованог криминалитета¹⁶. Прворазредни значај у том погледу требало би да има доношење Закона о заштити учесника у поступку Републике Србије, односно Закона о Програму заштите свједока Републике Црне Горе. Ипак, реалне ефекте и домете ових закона биће могуће процењивати тек када буду усвојени и у пракси опробани.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бановић Б. (2003), "Заштита сведока у кривичном поступку", *Прави живот*, бр. 9, стр. 645-662.
2. Бејатовић С. (1993), *Оштећени у кривичном поступку*, Београд: Центар Маркетинг.
3. Бошковић М. (2003), *Транснационални организовани криминалитет: Облици испољавања и методи супротстављања*, Београд: Полицијска академија.
4. Бркић, С. (2004), "Заштита сведока према процесном законодавству Србије и Црне Горе и опште прихваћени правни стандарди", *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и кривично законодавство Србије и Црне Горе*, Златибор: Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, стр. 433-458.

---

¹⁶ Бошковић, М., *оп. цит.*, стр. 283.

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

5. Брунциун Л. В. (2004), "Проблема формировања руског законодавства о заштити лица, содејствующих у главному правосудию", *Государстви и право*, N° 2, стр. 32-40.
6. Васиљевић Т.; Грубач М. (2003), *Коментар Законика о кривичном поступку*, Београд: ЈП Службени гласник.
7. Вучковић В. (2004), "Специјални суд" или специјализовани судови, *Избор судске праксе*, бр. 6, стр. 21-23.
8. Дундовић Д. (2003) *Тајне полицијске операције*, Загреб: Информатор.
9. Игњатовић Ђ. (1999), "Организовани криминалитет у земљама у транзицији", *Law in Transition: Serbia - Slovakia*, Belgrade: Faculty of Law, pp. 219-243.
10. Илић Г.; Милошевић Милан (2003), "Сузбијање организованог криминала - позитивноправна и упоредна решења", *Правни информатор*, бр. 12, стр.15-19.
11. Кондрат'ев Е. Е. (2003), "Новиј УПК: Заштита сведителјей, потрепевших и других учасникоу угплвног процесса", *Государстви и право*, N° 8, стр. 48-53.
12. Матовски Н. (1997), "Специјални истражни мерки во сузбивањето на организирианиот криминалитет", *Нов пристоп во борбата против организирианиот криминал*, Скопје: МВР и др.
13. Милошевић М. (2003), "Облици угрожавања и мере заштите полицајца у улози прикривеног иследника", *Угрожавање и безбедност припадника полиције - узроци, облици и мере заштите*, Београд: Полицијска академија, стр. 79-98.
14. Милошевић М. (2004), "Положај и улога полиције у поступку против учинилаца ратних злочина", *Положај и улога полиције у преткривичном и претходном кривичном поступку*, Београд:ВШУП, стр. 185-197.
15. Пековић Н. (2004), "Заштићени сведок и сведок сарадник", *Тешки облици криминала*, Будва: ИКСИ; ВШУП, стр. 201-210.
16. Петронијевић Г. (1997), "Кривично дело давања лажног исказа и сведок у кривичном поступку", *Билтен Округног суда у Београду*, бр. 2-3, стр. 37-43.
17. Прадел Ј. (1996), "La protection du temion contre les pressions: Aspects du droit penal francais", *Revue internationale de criminologie et de police technique*, N° 2, pp. 160-166.
18. Сачић Ж. (2001), *Организириани криминал - методе сузбијања*, Загреб: Информатор.
19. Симоновић-Хибер И. (2003), "Меѓународноправни документи и опште прихваћена правила меѓународног права и кривично материјално законодавство Државне заједнице Србија и Црна Гора", *Казнено законодавство, организација и функционирање правосуђа у Државној заједници Србија и Црна Гора*, Београд: Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, стр. 67-80.
20. Ђирић Ј. (2004), *Људска права у сенци организованог криминала*, Београд: Фонд за отворено друштво.
21. Хуебнер Е. (1998), "ОК-Векаempfung in Oestereich", *Kriminalistik*, N° 12. pp. 770-775.
22. Шкулић М. (2003), *Организовани криминалитет: Појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд: Досије.

**LEGISLATIVE AND PRACTICAL ASPECTS OF WITNESS
PROTECTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

Abstract: Starting from the actual needs of our practice and obligations arising from the acceptance of international conventions, conclusions, and attitudes, we have recently introduced some explicit norms in Serbia and Montenegro related to special investigative techniques for fighting the most serious forms of crime. These norms include the institutes of cooperative witness and covert investigator, but they also comprise some special rules concerning the interrogation of certain witnesses and claimants. The passing of acts on criminal proceedings and other laws and bylaws related thereto, has had a crucial effect on other forms of legislative and practical protection of certain categories of witnesses (protected witnesses) and persons close to them.

We assume that the institute of witness protection will be very useful in criminal prosecution of offences that seriously threaten legal order and democratic processes, in particular war crimes and organized crime. Therefore the need arises for further development of the existing criminal procedure norms by means of adopting proper regulations and perfecting the existing practice. With this respect the essential importance will be given to laws on the protection of parties in a proceedings in the Republic of Serbia as well as the law on the witness protection programme of the Republic of Montenegro, which is about to be passed.

Key Words: Serbia and Montenegro, witness protection, criminal procedure, organized crime, war crime, organs of internal affairs.

Др Срђан МИЛАШИНОВИЋ,
Полицијска академија

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА - МОГУЋНОСТ ИЗБОРА

Резиме: Глобализација представља једну од најуниверзалнијих појава у савременом свету што је чини великом социолошко-политиколошком темом. Својом необично комплексном и противуречном природом она се јавља као предмет бројних расправа: од филозофско-етичких, економских до војно-политичких. Осим тога, глобализација је предмет како идеализације тако демонизације и оспоравања. Многи аутори у глобализацији виде пошаст, поистовећујући је са Левијатаном који свету прети тоталитаризмом и потпуном орвелизацијом индивидуалне и колективне егзистенције људи, док је за друге то почетак савремене демократије и "праве људске историје". Међутим, и једни и други су без чврстих аргумената и јасне визије о њеном даљем току и крајњим последицама по укупне односе и процесе у свету. Стога да би се објективно сагледали и назначили магистрални токови, као и позитивне и негативне стране процеса глобализације намеће се потреба за одговором на питања: шта је глобализација; да ли је у питању апстрактна теоријска категорија, целовит систем, друштвено-историјска новина или закономеран процес у развоју људског друштва.

Кључне речи: глобализација, модернизација, глобализам, неолиберализам, империјализам, регрес.

РАЗЛИЧИТА ВИЂЕЊА ПРОЦЕСА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Израз глобализација потиче од речи *the globe* (земљина кугла, свет) и користи се углавном у англофонским земљама, мада је врло често као синоним у употреби и израз мондијализација (*le monde* - свет). Све до почетка 90-их година XX века термин се једва употребљавао, било у академском или у свакодневном језику. Појавио се, како истиче Е. Гиденс, ниоткуда, а сада га налазимо готово свугде. Имајући у виду његову изненадну популарност, не би требало да нас изненади нејасноћа његова значења или интелектуална реакција која му се супротставља. Али, у сваком случају, израз је ушао у теоријски дискурс и стекао снагу појма.

БЕЗБЕДНОСТ

На самом почетку треба рећи да не постоји општеприхваћена дефиниција глобализације.¹ Присутне су општије и специфичније, апстрактне и конкретне, генетичке и експликативне дефиниције, али јединственог погледа на то шта је глобализација нема. Неки од разлога су, с једне стране, мултидетерминисаност и вишедимензионалност самог феномена, а са друге стране, мноштво углова из којих се тај сложен феномен посматра.

Увидом у релевантну литературу, када је реч о схватању глобализације, могуће је издвојити три главна општа правца мишљења, у оквиру којих је могуће разликовати мноштво подваријанти.

Првом правцу припадају аутори који сматрају да је појам глобализације мит, али и идеолошка маска лишена свих моралних садржаја којом се прикривају стварни процеси трансформације светског капиталистичког система. Управљање светском економијом и наднационалним институцијама преваходно је пројекат Запада чији је циљ одржавање западне доминације над остатком света сматрају ови аутори. У том смислу, вреди истаћи гледиште Е. Алтватера (Elmara Altfater) који сматра да је "глобализација процес превазилажења историјски насталих граница. Она је, дакле, синоним за ерозију (не за нестајање) суверенитета националних држава и представља "одвајање" тржишне економије од моралних правила и институционалних веза друштва." Такође и И. Волерстеин (Immanuel Wallerstein) тврди да је "дискурс (глобализације) у ствари огромно неразумевање савремене реалности - обмана која нам је наметнута од стране моћних група." (Wallerstein, 1999). Дискурс глобализације, по његовом мишљењу, води игнорисању стварних питања и погрешном разумевању стварне кризе у којој се свет данас налази. Тој групи аутора припадају сви они који из различитих разлога глобализацију сматрају митом. Међу њима, посебну групу представљају аутори традиционалне школе међународних односа који инсистирају на значају националне државе као кључног актера међународних односа. За њих у најбољем случају глобализација значи интернационализацију. Поред њих, тој групи припадају и аутори који доказују да глобализација није феномен без преседана, јер је сличних интеграција светске економије било и у претходним временима, а као најчешћи пример се наводи период с краја XIX и почетка XX века који називају "златним веком капитализма". За све њих се у литератури искристалисао термин "скептици".

Други правац, чине аутори који наглашавају обим и динамику промена које су се у скорашње време догодиле у свим сферама друштвеног живота. С обзиром да су те промене планетарних размера, они тај сет промена називају глобализација, а њих називају хиперглобалистима. Разлике које постоје међу њима односе се преваходно на различите идеолошке али и теоријске правце и методолошке приступе. Основна разлика је она која би се могла изразити

---

¹ Хоризонт глобализације је варљив, оставља лажан утисак потпуне прозаичности, крајње једноставности. Међутим, глобализација, њено поимање и карактер поље су страсних спорова, великих теоријских контраверзи, сукоба ривалских струја мишљења (Печулић, 2002).

у терминима "позитивни" и "негативни" хиперглобалисти (Castels, 2000), што рефлектује и идеолошко-теоријску различитост неолибералног и марксистичког дискурса. У том смислу, концепт глобализације се поима, с једне стране, као процес перманентног технолошког напретка, универзализације или чак американизације света који нужно националне економије своди на локалне јединице при чему се проглашава смрт националне државе, њеног суверенитета и аутономије. Тако према Леслију Склаиру, савремени свет је глобална целина у којему су националне државе само један скуп актера. Глобални свет се састоји од низа транснационалних делатности, односно од три сфере: економске, политичке и културно-идеолошке, унутар којих делују транснационални актери. Оне одговарају деловањима транснационалних компанија, транснационалне капиталистичке класе, културе и идеологије конзумеризма (Sklairu 1995). Са друге стране постоје мишљења да је глобализација само наставак империјализма, односно колонијализма и светске доминације из једног или неколико светских центара. "Глобализација је оно што смо ми у Трећем свету вековима називали колонизација" (Khor). Значајно је поменути да је овакво поимање светске стварности присутно код дела оних који се према глобализацији односе афирмативно, али и оних који истичу њене ретроградне последице.

Најзад, трећи правац, који је у теоријском смислу најразуђенији, чине аутори које, уз све разлике, повезује чињеница да прихватају појам глобализације као концепт којим се најбоље могу описати глобални односи и процеси с краја XX и почетка XXI века. Они заправо представљају извесну врсту средине између супротних теоријских и идеолошких полазишта. Инсистирајући на поимању глобализације као противуречног процеса, сматрају је неизбежним историјским током и покретачком силом темељног преобликовања света чији крајњи ефекти нису предодређени нити извесни. Тако француски аутор П. М. Дефаргес, поставља питање да ли мондијализација представља један прекид, односно прекретницу у историји човечанства. Да, уколико се сматра да мондијализација означава јединство земаљског простора. Штавише у разноврсном и неједнаком свету она конкретизује неопходност заједничког управљања великим пословима и проблемима човечанства: демографијом, коришћењем ресурса и безбедношћу. Не, уколико мондијализација истовремено не трансформише и афирмише човека. Међутим, сматра овај аутор, засебне историје, личне, локалне, националне изгледа да се представљају, ремоделоване али неспречене мондијализацијом. Конфликти у време мондијализације се и даље догађају у свету због истих, традиционалних мотива: контроле над природним богатствима и ресурсима, освајања власти, идеолошких избора и другог. Но у сваком случају, мондијализација може резултирати или клаустрофобичним осећањем заробљености која генерише страхове, изазива ратове и ширење апокалиптичних религија услед осећања лишности човека сваке слободе и креативности, или са друге стране, рађањем свести о јединству човечанства и изласка из праисторије (Defarges, 2002).

БЕЗБЕДНОСТ

Дакле, идеје и ставови аутора овог правца у први план истичу тензије које постоје у савременом свету, које га креирају и које га чине "нејасним" и "неодређеним". Они за разлику од скептика прихватају чињеницу глобализације, али за разлику од хиперглобалиста не сматрају да је глобализација свршено стање и непротивуречан, стабилан поредак.

Но, без обзира на наведене разлике сви ови аутори су укључени у општу расправу о глобализацији. Отуда се пророчким показало Гиденсово запажање с почетка деведесетих година прошлог века, по коме је глобализација "термин који мора да заузме кључно место у лексикону друштвених наука" (Гиденс 1998). Мада се слажемо са овим Гиденсовим ставом, поставља се питање како би та одредница требало да изгледа. Безмало сваки аутор који се подухватио разматрања овог феномена дао је своју дефиницију или бар оквирно одређење глобализације.

ШТА ЈЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

У свом најширем смислу, глобализација представља закономеран историјски процес уједињавања човечанства, односно процес универзализације света. Идеје универзализације и обједињавања света у људску заједницу нису нове, нити непознате у историји човечанства. "Оне су се јављале у главама твораца моћних држава и империја и пре рађања таквих замисли у јудео-хришћанским цивилизацијама и религиозно-идејним покретима, који су им давали снажну идеолошку основу. Објективне услове за њихово реално постављање на дневни ред историјских приоритета донела је пре нешто више од стотињак година она епоха, коју је енглески историчар Е. Хобзбом назвао "ером империја" а Лењин "епохом империјализма" (Попов, 1999). Да глобализација у данашњем смислу речи није скорашњег датума истичу бројни истраживачи. Тако П. М. Дефаргес сматра да мондијализација (глобализација) која је у основи западне модерности, представља заправо резултат експанзије европских нација које су кретале у освајање света. Према његовом мишљењу суштину мондијализације чини настојање различитих актера (индивидуа, држава) да се изнађу универзалне норме којима ће се успоставити равнотежа између света и његових региона.

У савременом друштву, универзализација света, тј. глобализација, без обзира да ли се одвија као "отелотворење гвоздене историјске нужности или је само један велики мит или искључиво пројекат американизације света" (Печујлић, 2002) представља резултанту манифестације објективних законитости концентрације и централизације мега капитала. Зато се не може ставити знак једнакости између израза "глобални капитализам", "глобализација" и "глобализам". Потребно је правити јасну разлику између све више глобалног карактера производње и размене робе, што представља прогресиван процес потпомогнут револуционарним напретком информатике, телекомуникација и транспорта, и рушилачких последица по друштво које потичу, не из процеса глобализације као таквог, већ из непрестаног потчињавања економског

живота систему којег гони анархична потеря за приватним профитом. Ту тенденцију зналачки је описао Пјер Бурдије (Pierre Bourdieu), професор социологије на *Collège de France*, као неолиберални друштвени модел који почива на принципу издвајању економије од друштва. Економијом каже он "владају природни универзални закони, а владе треба да избегну да им се супротстављају". То за последицу има процес прожимања и повезивања света, стварање његове све шире међузависности, смањивања до потпуне елиминације, могућности националног или државног самоусамљивања, изоловања или аутархичног опстанка. Истовремено, врховни принцип неолибералног тржишног друштва је *рентабилност*, а индивидуум, како примећује Р. Петрела, "постаје безвредан чим престане бити рентабилан". Тиме глобализација света као процес, тихо или бурно, насилно или природно, постаје све неизбежнија и незаустављивија, а што се више ближимо нашем времену и све бржа и свеобухватнија.

Данас је на делу, дакле, уместо глобализације као процеса обједињавања света у универзалну људску заједницу, процес глобализма који се испољава као успостављање критеријума, услова и правила понашања у продукционој, финансијској али и политичкој и свим другим сферама живота, преузетих од најразвијенијих земаља Запада и њихово наметање остатку света. Прокламовани садржаји услова критеријума и правила се најчешће интерпретирају популистички као успостављање модерне тржишне привреде, потрошачког друштва, владавине права, парламентарне демократије и аутономија грађанског друштва. Међутим, тако прокламовани садржаји представљају само инструменталне вредности, односно идеолошки обојене изразе којима се прикрива тј. постаје недовољно јасно и недоречено какав се систем жели унификовати и успоставити на планетарном нивоу. Услови, критеријуми и правила по западним мерилима су заправо други израз за наметање, каткад и силом, тржишне привреде неолибералног типа и апсолутно слободног и ничим ограниченог тржишта, које подразумева либералну царинску политику према критеријумима СТО, нормативну регулативу која гарантује сигурност страних инвестиција сходно мерилима ММФ, самосталност економије од политике и чланство у међународним економско-политичким и војним организацијама.

Успостављање критеријума, услова и правила остварује се посредством транснационалних сила савременог света, које чине: модерна електронска технологија, транснационални финансијски мега-капитал, корпорације и светски економски арбитар ММФ. Механизми којима се посредно или непосредно намећу поменута правила су међународне економске и политичке организације и институције, како званичне (ММФ, Светска банка, Светска трговинска организација), тако и незваничне, "невидљиве" (Г-8, Трилатерала, масонске ложе и др). Стога су данас циљеве глобализацијског процеса: економски интереси најразвијенијих да искористе своје компаративне предности, као и да успоставе различите видове експлоатације неразвијених (јефтина

БЕЗБЕДНОСТ

радна снага, освајање тржишта, експорт прљаве технологије, "одлив мозга" и друго).

Из реченог произилази да глобализам представља синоним за процес више или мање отвореног и присилног наметања радикално-либералног модела техничко-технолошког развоја, привредног раста, политичког система, културног модела и целокупног устројства света, с циљем да се очувају и увећају постојеће унутардруштвене и међудржавне разлике и да се обезбеди потпуна контрола над материјалним, духовним и људским ресурсима на глобалном нивоу. Овај планетарни процес истовремено означава и све ширу повезаност и међузависност привреда и друштва преко развијених информационих и комуникационих технологија, тржишта и капитала, али под покровитељством и контролом моћних земаља и наднационалних институција.

ГЛОБАЛИЗАМ ИЛИ НОВИ ИМПЕРИЈАЛИЗАМ

Модерне идеолошке и теоријске основе глобализма поставио је још 1970. године, амерички геостратег и идеолог тоталне америчке хегемоније у свету Збигњев Бжежински у раду *Између двају епоха*. Полазећи од става да су технологија и електроника постале главне детерминанте свих друштвених кретања и промена у свету, Бжежински сматра да оне нужно резултирају брисањем разлика између унутрашње и спољње политике. Зато је будућност у реструктурирању и уједињењу најразвијенијих делова света под руководством Сједињених Америчких Држава. Три региона (САД, Западна Европа и Јапан), морају успоставити јединствен систем информација, образовања, јединствен фискални систем који би потом био наметнут осталом делу света. "Трећи свет", сматра Бжежински, је жртва технотроничне револуције. Његов проблем је не само у спорости или недостатку промена већ и у политичком вакуму који испуњава "псеудоинтелигенција", која је немоћна и незадовољна постојећим стањем и излаз углавном тражи у радикализму.

Изненадни завршетак хладног рата и укидање биполарног света резултирао је израстањем САД у глобалну супер силу. Са своје стране то је отворило питање доминације Сједињених Држава над читавом планетом, као и да ли је то интерес који се остварује процесом глобализације. На ова питања Бжежински одговара: "Једина реална алтернатива америчком глобалном вођству у догледној будућности је међународна анархија. Узнемирујуће последице популационе експлозије, сиромаштвом подстицана миграција, радикализујућа урбанизација, етничка и религиозна непријатељства и производња оружја масовне деструкције- све би то било неуправљиво у колико би постојећи, на држави-нацији засновани оквир фундаменталне геополитичке стабилности дозволио себи да се фрагментизује. Без постојаног и непосредног америчког укључивања, снаге глобалног нереда би убрзо почеле да доминирају светском сценом" (Бжежински 1999). То би била, дакле, магистрална геополитичка и филозофска матрица америчке позиције и деловања у свету, која се манифестује на различитим тачкама планете.

Међутим, то је задатак који Америка на дужи рок не може испунити без велике цене. Зато Бжежински размишља о еволуцији америчке позиције као гаранта глобалне безбедности, што исказује на ретко циничан начин: "Ова два циља - одвраћање од глобалне анархије и одлагање појаве ривалитета моћи - неодвојива су од дугорочне дефиниције сврхе америчког ангажмана... Овај (геополитички) приступ има смисла само уколико служи интересима Америке, а то ће рећи, у краћем року, еволуцији према *институционализованој* мондијалној сарадњи. Три велика геостратегијска императива овако би се резимирала: избећи колизију међу вазалима и *одржавати их у стању зависности* која оправдава њихову сигурност; неговати послушност заштићених субјеката; спречавати варваре да образују офанзивне савезе".

Отуда Западне економске и интелектуалне елите као и све међународне организације безусловно подржавају, промовишу и прихватају глобализацију као концепт без алтернативе. Према К. Схвабу, оснивачу Светског економског форума у Давосу, "ми данас живимо у новој реалности где глобализација више није процес већ стање" (К. Schwabu, 1999). Још директнији био је бивши председник САД, Бил Клинтон који је својевремено изјавио: "Глобализација је једини пут. Они који желе да се умањи њен значај на погрешном су путу, једнако као они који глобализацију доживљавају само у сфери економије" (Теших, 2000). Свакако да постоје чињенице које подржавају овакав приступ, при чему се првенствено мисли на динамичан технолошко-информацијски напредак, све већу међузависност субјеката на глобалном тржишту, константног повећања протока капитала (више од 1,5 трилиона долара дневно се размени на светском тржишту новца), и појачану миграцију радне снаге за бољим условима живота и рада (135-140 милиона легално регистрованих миграната)².

Тиме се о глобализацији као новини, може говорити само кроз идеолошку оптику и исто такву реторику. Овај процес је према мишљењу озбиљних истраживача, историјска новина само утолико што се у "оквирима друштвених наука реч међународни, замењује изразом глобални, а на основу којих се покушавају објаснити савремени односи и процеси у свету" (Аврамов, 2000). Суштина свакако није само семантичке, већ би се могло рећи, пре суштинске природе. Реч је о томе што израз међународни подразумева однос између суверених држава, док глобализам полази од човека као грађанина планете Земље, односно члана јединствене светске заједнице. Идеолози оваквог концепта, руковођени једном упрошћеном логиком тржишта и профита одбацују државу као релевантан чинилац у решавању значајних односа или проблема у свету. Према њиховом мишљењу, националне државе и границе су превазиђена историјска категорија те зато треба да буду замењене супранационалним ауторитетом са доминантном позицијом САД. Са друге стране, да би се о глобализму могло говорити као о систему неопходно је да он поседује *нормативно-институционални и културно-етички оквир*. Међутим,

² Према: *Program-UNDP, Wasington, 1999.*

БЕЗБЕДНОСТ

савремени економско-политички процеси, као најбитнији елементи нормативно-институционалног оквира, још увек су артикулисани на више нивоа: регионалном, интернационалном и транснационалном, о чему говори постојање различитих политичко-привредних интеграција широм света. Односи унутар њих и међу њима правно и институционално су различито регулисани. Одатле проистиче да се ни у привредном ни у политичком смислу не може говорити о глобалном и кохерентном *систему*,³ јер како истиче С. Хантингтон, "савремени свет представља веома развијен 'светски систем' или 'глобални поредак' у рађању, али, у најбољем случају, манифестују се тек ембриони 'светског друштва'" (Хантингтон 1996).

Са етичко-културног становишта глобализам није и не може бити синоним за глобалну свест и културу. Она је према мишљењу аналитичара, тек у зачетку, и то само у појединим сферама, док је генерализација у том смеру утопија. Култура у категоријалном смислу је глобални али не и једнообразан феномен, те се у том смислу не може говорити о глобалној култури. Како истиче Б. Ексфорд, *култура савременог света представља тоталитет различитих фрагмената* (Axford 1995). Такође и Ф. Мајор о томе износи своје мишљење: "Целокупна визија света која тражи нову равнотежу снага и утицаја може да се заснива само на отвореном и плодном дијалогу и пуном уважавању и поштовању достојанства других, или другим речима, на уважавању културне специфичности сваког народа. Зато смо дужни да се свим средствима супротставимо отуђењу и подржимо одговарајуће изражавање културног идентитета, што не значи наметање процеса мондијализације" (Мајор, 1991). Револуционарна остварења у сфери комуникација омогућила су културно повезивање, дошло је до прожимања различитих култура: америчке, кинеске, руске али је управо културни феномен деконструисао један лажни тоталитет, тј. глобализам као нови систем. О томе говори и чињеница да се између појединих земаља води прави културни рат, који има дубљи смисао, а то је отпор мондијализацији која не представља ништа друго до вешто камуфлиран империјализам.

Дакле, економска глобализација ни у ком случају не води мирном уједињавању човечанства, већ ка опасној униформности. Посредством наметања критеријума, услова и правила од стране САД, космополитска визија глобализма усмерена је против националних државних суверенитета и у суштини је израз интереса транснационалног корпоративног капитала и САД које настоје да постану носиоци глобалне унификације света. Стога, међукултурни или још боље интеркултурни дијалог, уз признавање специфичности не само културне већ и конфесионалне, постаје суштинско питање будуће Realpolitik.

---

³ За означавање оствареног јединства света, тј. уједињеног човечанства употребљавају се термини: светски поредак, светски систем, светска заједница. Међутим, како се истиче "систем се односи на унутрашње (иманентне) принципе његовог функционисања, "поредак" на институционално, организационо и вредносно устројство, док се "заједништво" углавном састоји из ванинституционалних облика и димензија повезивања до нивоа потпуне солидарности. Главни проблем је што заједница није уобличена као дубљи социјални тоталитет, па ове одреднице имају више пројективно (футуристичко), недиференцирано и популарно значење" (Ранковић, 1995).

Равнотежа заснована на војној стратегији не може да обезбеди трајан мир, потребан је дијалог и разоружавање култура.

У том смислу генерални секретар УН, К. Анан износи: "Глобализација доноси нове изворе и могућности. Она нас упознаје са глобалном разноликошћу. Ипак милиони људи то осећају не као елеменат прогреса, већ као разорну снагу која може да уништи живот, радна места и традиције (Анан 1999). Овакви ставови К. Анана имају своје основе у чињеници да је глобализација подстакла неравномеран развој света и агресивну политику развијених земаља према неразвијеним и сиромашним народима. О неравномерности у развоју света довољно говоре подаци из 1999. године, *Human Development Reporta*, посвећеног позитивним и негативним аспектима глобализације. У њему се налазе забрињавајући подаци који показују да се разлика просечног националног дохотка по глави становника између богате петине света и најсиромашније петине увећала са 1:30 у 1960. години, на 1:74 у 1997. години. Осим тога, према овој студији, 200 најбогатијих људи у свету је више него удвостручило своје богатство у периоду 1994/1998, што поједине ауторе наводи на веома радикалан приступ проблему глобализације. Треба такође навести и мишљење Ј. Штиглица, некадашњег главног економисте Светске банке и добитника Нобелове награде за економију, који поручује да "данас глобализација не служи сиромашнима у свету. Не служи природи. Не служи стабилности светске привреде". (Štiglic, 2002).

На тај начин се, глобализација, мондијализација или униполаризам, који су у својој најдубљој основи синоними засновани на стратегији неолиберализма, појављују као основни процеси за разумевање не само интервенционизма (економско-политичког и војног) моћних западних земаља, већ и самог времена у коме живимо, као и будућих догађања без обзира на то што још увек нису у потпуности јасно и прецизно социолошки дефинисани.

Глобализација несумњиво са собом доноси неке позитивне тенденције попут превладавања затворености, изолационизма, веће могућности избора производа по нижим ценама и нижих трошкова комуникација, укључујући напредну технологију и ефикасније коришћење ресурса на глобалном нивоу. Ту тенденцију одражава више од 200 регулативних међународних организација: УН, УНЕСКО, УНИЦЕФ, ILO, WHO, WTO ММФ, Интерпола... Такође не постоји ни једна земља у развоју или транзицији која би се добровољно определила за изолацију и затварање у националне границе, јер је веома тешко постићи ма какав напредак без сарадње са развијеним државама.

Међутим, постоје и негативни аспекти овог процеса како општи тако и специфични. Земље су по свом привредном, политичком и културном развоју веома различите, а исто тако и по економској моћи. Прокламације о слободној трговини и слободном кретању капитала представљају у суштини реакционарну политику економски моћних којом се настоји продужити експлоатација слабијих. То је најочигледније у противречним захтевима неких богатих земаља за апсолутном слободом кретања капитала ("свога"), и истовремено

БЕЗБЕДНОСТ

стварање блокада за слободним кретањем радне снаге ("других"). О томе говори сасвим довољно Извештај Светске банке с краја 90-их година прошлог века у коме је, примера ради, установљено да 64 државе имају укупан годишњи производ мањи од 10 милијарди долара. Истовремено, подаци УН показали су да се 68 транснационалних компанија, 50 банака и 30 осигуравајућих компанија могу сматрати члановима "ексклузивног глобалног клуба" чије богатство прелази 10 милијарди долара. Преко 90% светских инвестиција потиче из само десет, а две трећине инвестиција из само четири земље: САД, Енглеске, Јапана и Немачке (Печујлић, 2002). Глобализација се тиме предочава као "произвођач" интеграција која омогућава бенефицирано профитирање постиндустријских друштава по цену осиромашења остатка света, али и као конструкција нове концентрације моћи на планетарном нивоу.⁴ Произилази да у свету неолибералних глобалистичких идеја за сиромашне, зацело, нема милости. Они су нерентабилни или како је, у давна времена, либерални идеолог Џон Лок (John Locke) говорио, они су напросто "лењи" и "кавгације".

Као што је у *Le Monde diplomatique* подсетио Рикардо Петрела (Riccardo Petrella), професор на универзитету у Лувену (Белгија): "борбе које су се водиле показале су да је мондијализација, током протеклих година, била и остала, пре свега последица америчке војне и политичке моћи, као и тамошњих друштвено-економских и културних промена, потом проширених, у различитом обиму и облику, у зависности од земље (укључујући и Кину), на читав свет. Таква мондијализација се састоји у идеолошкој, технолошкој, војној и економској американизацији савременог планетарног друштва" (Petrella, 2002).

Произилази да економска димензија глобализације (супротно свом семантичком значењу), показује изразиту тежњу ка концентрацији на неколико земаља у свету и ка неједнакости у географском распореду њених користи, тако да су земље у развоју, укључујући и оне средње и источноевропске маргинализоване у односу на погодности овог процеса. У тим земљама, глобализација се манифестује кроз техничко-технолошку супериорност развијених постиндустријских земаља, које настоје да ту супериорност одрже и увећају не само у односу на ова друштва већ и међусобно. Она се остварује кроз механизме ММФ, Светске банке и СТО, чиме се намеће диктатура "слободног тржишта" и култ профита, које за последицу имају несагледиве штете: од стечаја Енрона, монетарне кризе у Турској, промашаја програма у Африци, до финансијског колапса Аргентине, а да се и не помињу инфлаторни удари у неким земљама у транзицији, колапсом трансформацијских процеса у Русији, еколошке штете и катастрофе. Примера ради, према подацима *Global Development Finance*, (IBRD), из 1998. године, дуг неразвијеног дела света

⁴ На седници Трилатералне комисије, Д. Рокфелер, иначе њен председник, изјавио је: "Наднационална власт светских банкара и интелектуалних елита има првенство над правом народа на самоопредељење". То је најкраће срочена нова парадигма моћи постиндустријског интегратизма, тј. апологија силе, као једна пројекција света у коме се пре свега мора обезбедити место за креативни врх и развијени део света (Ранкович, 2000).

отпочињањем "слободне" трговине и дерегулације, износио је 1980. године, 603,3 милијарде долара, а 1997. године 2. 171,4 милијарде долара.

У *политичко-војној сфери* глобализација се испољава кроз настанак елите глобалне моћи, која на основама монополског положаја на информацијама и знањем, стиче економско-финансијску, војну а тиме и политичку снагу и задобија доминантну, односно одлучујућу улогу у светским кретањима. "Ова елита, спроводи најпре историјски ревизионизам (којим се накнадно подешава историја према актуелној снази и интересима појединих држава)" (Џомски 1999). Тиме се манифестује амбиција да се изврши нова глобална прерасподела интересних сфера и тежња да се осигура опстанак и оствари апсолутна премоћ једног војног савеза. Томе треба додати и некритичко мондијалистичко истицање предности парламентарних демократија западног типа; идеологизацију и политичку прагматизацију питања људских права и слобода, посебно етничких која су неретко решавана и недемократским средствима. Тако Фукујамина идеја глобалних, универзалних процеса савременог света, којим се диктира заједнички еволуционистички модел за цело човечанство у правцу либералне демократије као коначном облику људске владавине, и којом се означава и "крај историје", представља не само историјску већ и вулгарно-теоријску ревизију идеја и идеала твораца либералне демократије и народног суверенитета од пре два века. Тиме, уколико се по постојећим односима моћи и силе препознаје коначан облик владавине, будућност света и његове историје постаје крајње неизвесна.

Глобализација је унела и промене у традиционална политичка схватања појма државе и суверенитета. Информатичко друштво било би кадро - тврди Петрела, критички - да створи нову "политеју", директну мондијалну *владу без државе*. До пре једне деценије савремени положај националних држава био је највећим делом одређен многобројним унутрашњим и спољним факторима, међу којима је пресудну улогу имало место у међународној подели рада и геополитички положај. Међутим, треба истаћи да се крајем XX века, суверенитет националних држава нашао на двоструком удару како споља тако и изнутра. Споља, под дејством процеса глобализације и њихових актера остварује се детериторијализација суверенитета (његово дељење и преношење на супра и транснационалне, регионалне и међународне организације и институције); и изнутра, разарајућим дејством снага трибалистичког партикуларизма (сепаратизам етничких и верских покрета) долази до његове дезинтеграције, у тежњи за аутономијом и сецесијом. У вези са тим К. Лаш, истиче: "Слабљење националне државе је у основи обеју ових појава - покрет ка уједињењу и наизглед контрадикторни покрет ка фрагментацији. Држава више не може да задржи етничке сукобе, нити, на другој страни, може да задржи силе које воде глобализацији. Идеолошки национализам је нападнут са обе стране: од заговарача етничког и расног партикуларизма, а такође и од оних који тврде да једина нада за мир лежи у интернационализацији свега, од мера за дужину и тежину до уметничке имагинације" (Лаш, 1996).

БЕЗБЕДНОСТ

На *културној равни* глобализација се исказује наметањем "универзалне" масовне културе и вредности (посебно америчких) које она протежира што би требало да потисне национални идентитет и културне особености неразвијених друштава.⁵ У ту сврху ангажују се угледне научно-истраживачке установе (Heritage Foundation, American Enterprise Institute и др.), као и моћне медијске куће (CNN, The Financial Times, The Wall Street Journal и др.), с циљем манипулисања светског јавног мњења и убеђивања да је либерална мондијализација коначан облик идеалног система и друштва.

Бивше реалсоцијалистичке земље почињањем процеса транзиције, изгубиле су дотадашње облике значења и културног идентитета којим су структурисали стварност покушавајући да компензују материјалну оскудицу. Велика промена "смисла" која се тиме догодила проузроковала је велике проблеме за разумевање и прихватање глобализације на прави начин. Међутим, било да се то губљење смисла тумачи као неповратно и трајно, или да представља изазов за откривање и развијање његових нових форми, док се у стварности не покаже које је од тих становишта веродостојније, осмишљавање текућег "периода транзиције" треба да премости очигледну глобалну кризу. Тако глобализација на културном плану узима све више маха, што се манифестује искорењивањем људи не само идеолошки и територијално, већ и губљењем националног идентитета. То генерише кризу смисла видљиву у напетости између очекивања промена на новим принципима и идеолошких дискредитовања познатих начина друштвене трансформације. Процеси културно-националног искорењивања наилазе на супротстављање најчешће захтевима за обнављање нације - државе посредством јачања етничког национализма.

Тако се искорењивање, изолација и десоцијализација индивидуа и друштвених група јавља као модел који се препоручује савременом свету. Пјер Бурдије каже, с пуним правом, да се у том свету индивидуе индивидуализују тиме што се десоцијализују, додајући: "Ова неолиберална филозофија јест такође "неодарвинизам" у том смислу у коме преживљавају само најјачи. Она искључује сваку солидарност..."(Bourdieu, 1999).

Отпори глобализацији оснажени су не само услед губљења културно-етничког идентитета као форме искорењивања него највећим делом због лишавања људи животне извесности и будућности. Услед сталних и брзих промена, које прате процесе глобализације, знање и искуство постају не-сигурни јер застаревају. Тако да, иако глобализација просторно проширује поље индивидуалних и колективних акција, она га временски радикално

---

⁵ Културна доминација била је потенцијални аспект америчке глобалне моћи. Без обзира на то шта се може помислити о њеним естетским вредностима, она има "магнетну привлачност" посебно за омладину. Амерички ТВ програми заузимају 3/4 светског тржишта... Подједнако је популарна америчка музика, док се америчке лудорије, храна, одевање, увелико имитирају широм света. Интернет је потекао из Америке... Стил многих страних демократских политичара подсећа на америчке... Политичари који потичу из тако различитих култура као што је јапанска и британска, сматрају сасвим прикладним да копирају Клинтонов домаћи маниризам, популистички начин говора и технику односа са јавношћу... Како се шири светом имитирање америчког начина живота тако се ствара плодно тло за успостављање посредне и очигледно прихватљиве америчке хегемоније. Ова хегемонија представља сложену структуру међусобно повезаних институција, и магловиту асиметрију моћи и утицаја (Бжежински, 1999).

сужава. Док се људске активности, с једне стране, пројектују у виртуелни глобални простор, с друге, ово временско сужење спутава политичке пројекте и акције, редукује их на садашњост и одузима им могућност легитимације у визији будућности. То води парадоксалној ситуацији да глобализација уместо да проширује - уништава глобалну перспективу. Изазивајући фрагментацију, она има као мотив за промене једино економску нужност.

Поред временске, глобализација доноси и просторну фрагментацију која се ослања на процесе регионализације. Усмеравајући људске потребе за везаност на регион, ти процеси преузимају на себе улогу супститута за архетипску потребу припадања заједници. Релативизујући све мање функционалну једнообразност старе конструкције - националног идентитета, процеси регионализације доприносе растакању нације-државе, а могу послужити и као подршка деетнизацији.

Глобализам је у XXI веку, донео и једну глобалистичку новину, чија је суштина у томе да се моћ као таква остварује не само над материјалним добрима већ и над људима. У овоме је садржана и основна разлика између традиционалних и савремених моћника. Тако Џ. Марз истиче да "знамо да нико не граби власт са намером да је се одрекне. Моћ није средство, моћ је циљ" (Марз, 2001). Моћ и власт стога постају темељна обележја овог времена. Глобализам почива на контроли света, друштва и појединца. Глобалној елити моћи је омогућено да располаже правовременим информацијама на основу којих брзо и ефикасно реагује на све за шта је заинтересована, што представља ништа друго до настанак репресивне и ауторитарне политичке глобализације. Нове поделе су извесне о чему говоре и многобројни антиглобалистички покрети, и готово брутална догађања у Квебеку, Гетенборгу, Барселони, Сијетлу, који су ништа друго до латентна и стварна потреба многих земаља да сачувају свој културни идентитет и државни суверенитет. Пошто је глобализам донео општу несигурност због непредвидивости понашања у првом реду западних земаља са водећом улогом САД, антиглобалистички свет има све разлоге за дубоку забринутост.

Тиме према мишљењу многобројних аутора, треба прихватити: да се кроз концепт глобализације заправо спроводи нови талас реколонизације и империјализма којем се за разлику од оног из XXI века додају изрази "добронамерни", "благих", "хумани" и слично. У прилог такве тврдње говоре и изјаве угледних универзитетских професора, попут С. П. Розена, директора Института за стратешке студије Олин на Харварду. Он тврди, да се "политички ентитет који располаже разорном војном моћи и ту моћ користи да би утицао на понашање других држава назива империјом. Нама није циљ да победимо супарника, јер га и немамо, већ да очувамо свој империјални положај и одржимо империјални поредак."⁶ Тај поредак, како наглашава други про-

⁶ *The Future of War and the American Military*, Harvard Review, мај-јун 2002. Vol. 104, br. 5 p. 29.

БЕЗБЕДНОСТ

фесор са Харварда, "у потпуности је обликован у корист америчких империјалних циљева, при чему империја прихвата елементе међународног правног поретка који јој одговарају, као што је на пример СТО, а игнорише, или саботира оне који јој не одговарају (Протокол из Кјота, Међународни кривични суд, Споразум АБМ."⁷

ЗАКЉУЧАК

Шта, на основу свега изложеног, рећи о перспективама процеса глобализације у трећем миленијуму.

Суштинско обележје глобализације је да означава објективан и закономеран процес повезивања, прожимања и обједињавања света упркос његовој привредној, политичкој, културној па и цивилизацијској разноврсности. Она има своје корене и свој развојни пут и представља незаустављени ток савремене историје и цивилизације који отпочиње ширењем производње и финансијског тржишта током друге половине XIX века. Уједињавање света у људску заједницу, човечанство, настаје као резултат технолошко-информатичке револуције и њоме изазване компресије временско-просторне дистанце, стварања глобалног тржишта и моћних транснационалних економских и политичких организација као и формирања свести о међузависности односно неминовности повезивања, прожимања и обједињавања света.

Преовлађујућа неолиберална форма глобализације данас значи неминовност освајања простора или посредством наметања критеријума, услова и правила по стандардима једне преостале супер-силе или економском нужношћу и снагом мега капитала који не познаје границе. Њена економска димензија је крајње противуречна јер се изражава као упоредни привредни прогрес и социјални регрес, потпуна економска супериорност и социјална инфериорност. Демонтажа државе благодестања на Западу (кроз регановско-тачеровску приватизацију и дерегулацију) и разваљивање какве такве социјалне државе у земљама реал-социјализма по рецептима радикалних неолиберала (попут Хајека) дала је снагу корпоративном мега-капиталу да слама националне и локалне баријере и ствара униформна правила понашања на глобалном нивоу. То за последицу има стварање светског резервоара јефтине најамне радне снаге и најмањих социјалних давања, односно ширење провалије између ултра-богатих и све беднијих, како између тако и унутар држава. Политичка димензија глобализације се манифестује кроз процес стварања глобалне ауторитарне "пара-државе" која прети, с обзиром на могућност "војног, хуманитарног и антитерористичког" интервенционизма, стварању уместо "отвореног и демократског друштва" (К. Попер) ауторитарношћу новог типа. У сфери културе поништавање аутентичних вредносних специфичности националних култура и настојање да се створе универзалне монокултурне (мек-

---

⁷ Ignatieff, M.: *Barbarians at the Gate?*, New York Review of Books, 28. 02. 2002. p. 4.

донализујуће) вредности не води мирној, већ опасној униформности и сукобу цивилизација чији смо сведоци широм света, од Авганистана, Босне, Косова и Метохије, до Блиског Истока. Зато је будућност света и његова безбедност у неолибералној глобалистичкој визији света крајње неизвесна.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Sklairu, L.: *Sociology of the Global System*, Prentice-Hall/Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead 1995.
2. Castells, M.: *End Of Millenium*, Oxford, Blackwell, 2000.
3. Giddens, E.: *Последице модерности*, Филип Вишњић Београд, 1998.
4. Попов, Ч.: *Нови светски поредак-претходници историјске епохе*, Смисао, Београд, 1999.
5. Бжежински, З.: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999. стр. 199.
6. Schwab, K.: *The Realities of Globalism*, *Newsweek*, 1. februar 1999.
7. Тешић, Д.: *Ера светске глобофобије*, Политика, 2. фебруар 2000.
8. Аврамов, С.: *Трилатерална комисија*, Идин, Ветерник 1997.
9. Мајор, Ф.: *Сутра је увек касно*, Југословенска ревија, Београд, 1991.
10. Huntington, S.: *The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order*, *New York, Simon and Schuster* 1996; *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999.
11. Axford, B.: *The Global Sistem, Economics, Politics and Culture*, New York, 1995.
12. Annap, K.A. *Шта чини међународну заједницу*, *Newsweek*, 6. 12. 1999; према: ТАНЈУГ-овом билтену Избор од 30. 12. 1999.
13. Штиглиц, Ј.: *Велико разочарење*, Fayard, Париз, 2002. цит. према: *Le Monde diplomatique*, јул 2002.
14. Petrella, R.: *La dépossession de l' Etat*, *Le Monde diplomatique*, decembar Paris, 1999. *Le Monde diplomatique*, april 2002. (srpsko izdanje)
15. Чомски, Н.: *Шта то (у ствари) хоће Америка?*, Чигоја Штампа, Београд, 1999.
16. Лаш, К.: *Побуна елита и издаја демократије*, Светови, Нови Сад, 1996.
17. Ранковић, М.: *Социологија и футурологија*, Београд, 1995; *Нова парадигма моћи*, Социолошки преглед, бр. 3-4/2000.
18. Marz, Dž.: *Владавина тајном*, Београд, Народна књига, 2001.
19. Bourdieu, P.: *La philosophie sociale du néoliberalism*, u: *L' Humanité*, novembra, 1999.
20. Тадић, Љ.: *Држава и друштво у процесу мондијализације*, Филозофија и друштво, XXII-2003.
21. Правуловић, В.: *Процес глобализације-за и против*, Зборник радова, Мегатренд универзитет, 28. 11. 2003.
22. Печујлић, М.: *Глобализација - два лика света*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2002.

GLOBALIZATION POSSIBILITY OF CHOICE

Abstract: Globalization presents a universal phenomena in the contemporary world, which makes it a major sociological and politicological issue. Being of an unusually complex and controversial nature, it appears to be the subject matter of numerous discussions: philosophical and ethical, economic, military and political. Besides, globalization has been subjected to both idealization and demonization or even denial. Many authors see globalization as a disaster, comparing it to Leviathan, threatening the world with totalitarianism and complete Orwellisation of the individual and collective human existence, while others see it as the beginning of democracy and true human history. However, both sides appear to be short of arguments and clear visions related to its further course and ultimate consequences for the whole of relations and processes in the world. That is the reason why, in order to objectively view and outline major trends, positive and negative aspects of the globalization process, the need arises to answer the questions: what is globalization? Is it an abstract theoretical category, a wholesome system, social and historical novelty or a process in the development of a human society?

Key Words: globalization, modernization, globalism, neo-liberalism, imperialism, regress.

Мр Саша МИЈАЛКОВИЋ,
Полицијска академија

ПОЈМОВНО РАЗГРАНИЧЕЊЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА И ДРУГИХ СЛИЧНИХ ПОЈАВА И ТЕРМИНОЛОШКИХ КОНЦЕПАТА

Резиме: Пре ревизије кривичног законодавства у априлу 2003. године, када је трговина људима најзад дефинисана као посебно кривично дело, у нашој земљи није постојало јединствено схватање појма ове појаве. То се односило како на међународноправне акте и документе, тако и на национално законодавство, теорију и праксу субјеката безбедности.

Такво стање је створило конфузију у термилошком обележавању трговине људима и сличних појава угрожавања коју карактерише: обележавање истих појава различитим терминима, обележавање различитих појава истим терминима, стварање непотребних синонима и хомонима, те коришћење ненаучног појмовно-категоријалног апарата. Стога је неопходно разграничити значење термина који се могу срести у теорији и пракси, а који се директно или индиректно односе на трговину људима.

У раду се указује на етимолошко значење синтагме трговина људима и дилеме око термилошког обележавања те појаве, појмовно се одређује трговина људима, указује се на битне разлике од других сличних појава, односно термилошких концепата сличних трговини људима, с посебним освртом на кријумчарење људи и проституцију.

Кључне речи: трговина људима, појмовно разграничење, појаве сличне трговини људима, термини слични термину трговина људима.

УВОД

Релативно новија појава трговине људима на простору наше земље у значењу и обиму који данас има, разлог је непостојања не само систематизованог научног знања о овом безбедносном проблему, већ и непрецизности и непостојања његовог јединственог назива. Наиме, у научној и стручној литератури нема јединственог назива за ову појаву. Тако се може уочити употреба

БЕЗБЕДНОСТ

термина бело робље, трговина људима, трговина људским бићима, кријумчарење људи, кријумчарење жена и деце и слично. У медијима (Бјелица, 2003)¹ је стање још горе: уместо термина жртве користи се: бело робље, беле ропкиње, секс робиње, модерне робиње, робиње са тротоара, женско робље; уместо термина проститутке користи се: преплашене, младе, неплаћене, протеране, увозне, проститутке на аукцији, пријатељице ноћи, продавачице сексуалних услуга, жене које продају љубав, лепотице ноћи, даме за забаву, дружбенице, кандидаткиње за најстарији занат, даме сумњивог морала, продавачице љубави, сексуалне раднице, јефтине продавачице љубави; уместо термина носиоци трговине људима (учиниоци кривичног дела, организоване криминалне групе) користе се термини: трговци женама, макрои, сводници, газде, власници, шверцери, мафија, гангстери, менаџери, силеџије; уместо термина трговина људима користе се термини: трговина белим робљем, балкански бизнис људским телима, проституција, шверц и слично.

Овакво стање је створило конфузију у терминолошком обележавању ових безбедносних појава и њихових елемената коју карактерише: обележавање истих појава различитим терминима, обележавање различитих појава истим терминима, стварање непотребних синонима и хомонима, те коришћење ненаучног појмовно-категоријалног апарата. Стога је неопходно разграничити значење термина који се могу срести у теорији и пракси, а који се директно или индиректно односе на трговину људима.

Кријумчарење људи и проституција су најчешће погрешно коришћени термини када је у питању трговина људима те ће њима бити посвећена посебна пажња. Пре тога мора се одредити етимолошко значење појма трговина људима и решити дилема око самог назива ове појаве.

ЕТИМОЛОШКО ЗНАЧЕЊЕ СИНТАГМЕ ТРГОВИНА ЉУДИМА И ДИЛЕМА ОКО ТЕРМИНОЛОШКОГ ОБЕЛЕЖАВАЊА ОВЕ ПОЈАВЕ

Етимолошко значење синтагме одређује се синтезом засебног значења именица у синтагми. Сама синтагма се састоји од двеју именица: *трговина* и *људи*.

Трговина представља привредну делатност размене добара, куповину и продају робе. Сви облици трговине регулисани су правним прописима, а њихове повреде (зависно од тежине) повлаче одређен степен одговорности прекршилаца. Најтежи облици деликата недозвољене трговине су трговина белим робљем, трговина оружјем и опојним дрогама (Бошковић, 1999:359-360).

Људи - људска бића (множина од: *човек - људско биће*) су биолошка врста (хомо сапиенс) која се од других живих организама разликују по разуму. Човек је друштвено, свесно и слободно биће које је делатно према својој околини. По међународним пактовима, човек својим рођењем стиче основне

---

¹ Закључци активисткиња "ASTRE" из прес - клипинга архиве INDOK-а којом приликом је обрађено преко 100 текстова прикупљених од априла 1998. до априла 2001. године.

слободе и права који су заштићени и чије је угрожавање санкционирано као прекршајни или кривични деликт (Бошковић, 1999:394). Под појмом човека у овом раду ће се једнако подразумевати мушкарац, жена и дете.

Трговина људима у етимолошком смислу подразумева размену између купца и продавца у којој продавац купцу уз накнаду предаје човека или омогућава коришћење одређених његових услуга, а купац добија човека или користи његову услугу и предаје продавцу новац или какву другу вредност. Човек је граматички објекат над којим се врши глаголска радња трговине.

У нашој теорији и пракси не постоји јединствен став око самог термина којим се означава ова безбедносна појава. Наиме, уколико се занемари ненаучна терминологија, за обележавање овог феномена подједнако се користе синтагме трговина људима и трговина људским бићима. Исправно је користити обе синтагме, с тим што је исправније рећи трговина људским бићима. Оправдање за коришћење овог термина је следеће:

- трговина људским бићима је општеприхваћен термин у светској општој, научној и стручној јавности. Термин *Trafficking in human beings* се стандардно употребљава у готово свим међународним документима који се односе на ову проблематику;
- наша је држава, ратификујући Конвенцију УН против транснационалног организованог криминала и допунски Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију УН против транснационалног организованог криминала² термин из члана 3 овог протокола (*Trafficking in human beings*) превела као трговина људским бићима и тиме званично прихватила коришћење овог термина и
- коришћење термина трговина људима може представљати облик дискриминације. Наиме, реч људи представља множину речи човек, под чиме се првенствено подразумева мушкарац (Димитријевић, Пауновић, 1997:26). Под људским бићем се подразумева како човек, тако и жена и дете. С обзиром на то да жртве трговине људима могу бити људска бића сва три рода, исправније је рећи трговина људским бићима.

Међутим, духу нашег језика и свакодневной комуникацији је прикладније, ближе и уобичајеније коришћење термина трговина људима, те је то основни разлог његовог коришћења у овом раду.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Једна од израженијих димензија проблема трговине људима у нашој земљи јесте непостојање јединствене дефиниције и схватања ове појаве у законским актима, теорији и пракси субјеката безбедности. Тек недавним законским решењима дефинисано је кривично дело које санкционише трговину људима. Наиме, реч је о Допунском протоколу за превенцију, сузбијање и кажњавање

² Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских Протокола, *Службени лист - Међународни уговори* број 6 од 27. јуна 2001.

БЕЗБЕДНОСТ

трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала³, и Кривичног закона РС⁴, који је у доброј мери сагласан одређењу наведеног Протокола.

Тако, поменути тзв. *Trafficking protocol* ову појаву угрожавања дефинише на следећи начин:

а) Трговина људским бићима подразумева врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у циљу експлоатације. Експлоатација жртве обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа;

(б) Пристанак жртве трговине људским бићима на намеравану експлоатацију је без значаја у случајевима у којима је коришћена било која мера изнета у подставу (а);

(в) врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање детета за сврхе експлоатације сматра се трговином људским бићима чак и ако не обухвата било које од средстава изнетих у подставу (а) овог члана;

(г) дете значи било коју особу млађу од 18 година. (члан 3 Протокола).

Под *силом* се овим документом подразумева употреба силе у процесу регрутовања људских бића и/или животне и радне услове у којима су препродате особе присиљене да живе. Сила такође подразумева многе облике психолошке принуде коју трговци људима обично користе да би покорили своје жртве. Значење термина сексуална експлоатација и експлоатација проституције других намерно није дата већ је остављена државама потписницама да саме дефинишу ове појаве, сходно својим схватањима и додашњој пракси (Kartusch, 2001:10, 48).

Под трговином људима у нашем законодавству (члан 1116 КЗ РС) подразумева се употреба силе или претње, довођење у заблуду или одржавање у заблуди, злоупотреба овлашћења, поверења, односа зависности или тешких прилика другог ради: врбовања, превозења, пребацивања, предаје, продаје, куповине, посредовања у предаји или продаји, сакривања или држања другог лица, а с циљем стицања неке користи, експлоатације његовог рада, вршења криминалне делатности, проституције или просјачења, употребе у порнографске сврхе, ради одузимања дела тела за пресађивање или коришћења у оружаним сукобима.

³ Службени лист СРЈ - Међународни уговори број 6 од 27. јуна 2001. године.

⁴ Службени гласник СРС број 26/1977 са каснијим изменама и допунама.

Тежи облици овог кривичног дела састоје се у: учињеном наведеном делу према више лица, отмицом, приликом вршења службене дужности, у оквиру криминалне организације, на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин или ако је наступила тешка телесна повреда; учињеном наведеном основном облику дела према малолетном лицу, или ако је наступила смрт оштећеног лица.

Посебни облик овог дела огледа се, у учињеном наведеном делу према лицу које није навршило 14 година чак и кад учинилац није употребио силу, претњу или неки од других наведених начина извршења.

Међутим, овим кривичним делом не предвиђа се (*недостаци дефиниције*):

- одговорност правног лица за учешће у трговини људима⁵;
- санкционисање противправног понашања са путним и другим идентификационим исправама (одузимање или уништење путних исправа од стране "трговаца људима"), што је један од најчешћих начина за одржавање жртава у покорности;
- одговорност лица - корисника услуга жртава трговине људима које је знало да је "пружалац услуга" заправо жртва трговине људима;
- систематичност појавних облика експлоатације (у бићу кривичног дела се мешају видови са облицима експлоатације, тако да су на истом нивоу представљене категорије које су различитог степена општости, нпр., експлоатација рада је вид експлоатисања, док су проституција и употреба у порнографске сврхе заправо облици сексуалног вида експлоатације жртава);
- неки од облика експлоатације жртава присутних у безбедносној пракси (нпр., принудни брак, принудно вршење медицинских експеримената, илегално усвојење деце и сл.) и
- санкционисање неизвршења обавезе спречавања трговине људима од стране припадника одређених државних органа (лица ван криминалне групе) који су имали законску обавезу да спрече или сузбију кривично дело, а то нису учинили (услед корупције, несавесног вршења службене дужности и сл.), санкционисање непријављивања припремања кривичног дела трговине људима и непријављивања кривичног дела или учиниоца независно и строже од постојећих законских инкриминација⁶.

⁵ Наиме, наше кривично законодавство предвиђа прекршајну, односно привреднопреступну, не и кривичну одговорност правног лица. Стога би евентуалном прописивању кривичне одговорности за правно лице морала претходити измена општих начела кривичног права о појединачној - индивидуалној, субјективној кривичној одговорности, што ствара додатне компликације законодавним органима и теорији и пракси кривичног права.

⁶ Види члан 202 (Непријављивање припремања кривичног дела) и члан 203 (Непријављивање кривичног дела или учиниоца) КЗ РС. Осим наведеног, субјекти безбедности би морали да посвете већу пажњу санкционисању *индиректног учешћа у трговини људима* (наиме, неке активности попут обезбеђења запошљавања, повремених праћења жртве од места становања до места њене експлоатације и слично, које су саме по себи недовољне за утврђивање кривичне одговорности лица за трговину људима, могле би се квалификовати као саучесништво (помагање и подстрекивање) у трговини људима) и *санкционисању покушаја трговине људима* (нпр., трговац људима је планирао да од другог трговца откупи жртве трговине људима, али до тога није дошло јер је ланац трговине претходно "проваљен" од стране полиције), што постојеће законодавство омогућава, а што је у пракси реткост.

БЕЗБЕДНОСТ

Инкриминисање посебног кривичног дела трговине људима је свакако велики напредак у сузбијању те негативне друштвене појаве. Ова одредница се, иако има извесне недостатке, мора прихватити и користити до њене евентуалне ревизије. Пракса органа формалне социјалне контроле ће, након извесног времена, указати на постојеће недостатке који овде нису идентификовани, а који се морају отклонити ради унапређења стања безбедности.

ПОЈМОВНО РАЗГРАНИЧЕЊЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА И КРИЈУМЧАРЕЊА ЉУДИ

Термини трговина људима и кријумчарење људи су дуго сматрани синонимима, без јасне издиференцираности и дистинкције. Међутим, постоји разлика, а анализом значења ових термина дефинисаних међународним актима, она је и више него очигледна. Наиме, сам појам кријумчарење подразумева облик професионалног криминала који представља илегално преношење робе преко државне границе, уз избегавање царинског надзора. Прелазак преко државне границе може се обавити на званичном граничном прелазу, или ван граничног прелазу. Избегавање царинског надзора на званичном граничном прелазу се може постићи скривањем робе, камуфлажом робе (намерним погрешним приказивањем чињеничног стања), корупцијом припадника граничних служби, њиховим довођењем у заблуду или принудом. Уколико се роба преноси ван граничног прелазу неопходан је и илегални прелаз државне границе, што је посебно кажњиво дело.

Један од савремених облика кријумчарења (поред оружја, оружја за масовно уништавање, опојних дрога, аутомобила, генетског материјала, нуклеарног материјала и сл.) јесте и кријумчарење људи. Под *кријумчарењем људи* подразумева се обезбеђивање илегалног уласка у државу потписницу лица које није њен држављанин или лица са сталним боравком, а у циљу стицања, на непосредан или посредан начин, финансијске или друге материјалне користи. Под илегалним уласком подразумева се прелазак државне границе без придржавања и поштовања неопходних услова за легалан улаз у земљу пријема.⁷

Према томе, кријумчарење људи представља посредничку делатност којом се олакшава илегалан улазак у земљу преко националне границе, уз сагласност лица која су предмет - објекат кријумчарења. Компаративном анализом схватања, односно дефиниција трговине људима и кријумчарења људи предвиђених Допунским протоколима, може се доћи до следећих закључака:

- кријумчарење људи подразумева постојање жеље илегалног мигранта да пређе државну границу и он може сваког тренутка одустати од тога (принципи добровољности), док жртва трговине људима најчешће нема овакву могућност (Salt, Hogarth, 2000: 20-23);

---

⁷ (Члан 3) Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом, који представља допуну Конвенције УН против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, број 6 од 27. јуна 2001.

- лица која желе илегални улазак у другу земљу најчешће прва контактирају лица која ће их прокријумчарити, док код трговине људима организатори овог кривичног дела на разне начине регрутују жртве ступајући прво у контакт са њима⁸;
- прокријумчарени људи су након преласка државне границе слободни, док жртве трговине људима то нису;
- према лицима којима се тргује примењује се сила, односно принуда, што најчешће није случај са лицима која се кријумчаре;
- жртве трговине људима бивају експлоатисане, што не важи за прокријумчарене људе;
- кријумчарење људи нужно захтева прелаз државне границе најмање две земље, док се трговина људима може одвијати унутар националних граница једне државе;
- кријумчарење људи представља кривично дело против државе, док трговина људима представља кривично дело против лица, тако да је у првом случају пасивни субјект кривичног дела држава, а у другом појединац;
- код трговине људима долази до кршења људских права жртава, док у случајевима кријумчарења људи долази до повреде прописа о преласку државне границе (што не искључује могућност кршења људских права илегалних миграната);
- кријумчарена лица су (у материјалном смислу) преступници прописа о прелажењу државне границе које, према актуелним тенденцијама у међународном праву, не треба санкционисати. Разлог је тај што су они заправо жртве лоших услова живота или дискриминације у матичним земљама. С друге стране, неспорно је да су жртве трговине људима жртве кривичног дела у правом смислу речи;
- кријумчарење људи је појам који је ужи од појма трговине људима, и може представљати фазу у процесу трговине људима. Организовани илегални прелазак људи преко границе (кријумчарење људи) може прерасти у трговину људима уколико организатори кријумчарења, жељни додатног профита, "продају" прокријумчарене особе или их противправно лише слободе, експлоатишући их при том на разне начине.

Значај разликовања ових двају феномена огледа се правилној квалификацији појава угрожавања, односно у адекватном санкционисању преступника сходно тежини злочина које је починио. Ово из разлога што је трговина људима појава угрожавања која је свакако друштвено опаснија од кријумчарења људи. Том приликом треба бити опрезан јер је могуће да се иза кријумчарења људи крије трговина људима, у смислу да је илегално превођење лица преко државне границе само једна од фаза у реализацији

⁸ *Трговија со луѓе* (основен материјал), Нацрт (ажурирана верзија од 14-ти Јануари 2003), Пакт за стабилност Југоисточне Европе - Радна група за трговину људским бићима (Оцена владиних структура и политика за борбу против трговине људским бићима у земљама Југоисточне Европе), Скопје, 2003, стр. 48.

БЕЗБЕДНОСТ

трговине људима. Такође, разликовање је битно и због пружања помоћи лицима објектима кријумчарења. Према свакој жртви кривичног дела мора се поступати једнако, али би можда требало посветити већу пажњу жртвама трговине људима управо због већег степена њихове трауматизације настале услед примене силе и заснованог ропског положаја.

Осим тога, у неким земљама се лица - објекти кријумчарења још увек санкционишу као преступници, што је супротно допунским Протоколима. С тим у вези, неразликовањем трговине људима од кријумчарења људи од стране органа формалне социјалне контроле, најпре од стране оних који први и најчешће долазе у контакт са овим појавама - полиције и царине, може доћи до погрешног третирања жртава трговине људима законским преступницима (секундарна виктимизација), односно до ослобађања од одговорности илегалних миграната. Међутим, у теорији постоји и мишљење да се управо због могуће злоупотребе и присиљавања на проституцију, било каква активност која се односи на кријумчарење људи, нарочито жена и деце, првенствено мора подводити под трговину људима⁹. Овим се, највероватније, жели постићи максимална заштита жртава трговине људима, чак и по цену да се илегални мигранти ослободе кривичне одговорности.

Неразликовањем ова два безбедносна проблема искривљује се слика о стању појава које се односе на трговину људима, што се негативно одражава на спречавање и сузбијање ове угрожавајуће појаве и пружање помоћи жртвама.

ПОЈМОВНО РАЗГРАНИЧЕЊЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА И ПРОСТИТУЦИЈЕ

Поред кријумчарења људи, проституција је безбедносна појава чије се значење најчешће пермутује са значењем појаве трговине људима тако што се између ових двају појава ставља знак једнакости, односно тако што се жртве трговине људима сматрају проституткама. Стога је неопходно направити дистинкцију између ових двају феномена.

Под *проституцијом* се подразумева сексуални однос који карактеришу плаћање (најчешће у новцу), екстреман промискуитет и емоционална равнодушност према партнеру и самом сексуалном чину (Јефтовић, Милашиновић, 2002:143).

Из наведене дефиниције се може закључити да су битне одлике проституције следеће:

- повезивање сваког сексуалног односа са новцем или каквом другом користи;
- екстреман сексуални промискуитет, односно везаност за велики број различитих, али и непознатих партнера и
- емотивна равнодушност не само према сексуалном задовољству, већ и према партнеру.

---

⁹ Данаилов, В.: *Трговија со луѓе - криминален бизнис со робовладетелски лик (случај Македонија)*, ИОМ, Скопје, 2001, стр. 15.

Сматра се да последња два елемента све више губе значај услед савремених друштвених промена и измена оних норми које се односе на сексуалну слободу, кризе институције брака и занемаривања патријархалних захтева, тако да веза између новца и сексуалне експлоатације остаје најважније и трајно обележје проституције (Јефтовић, Милашиновић, 2002:143-144).

Упоређењем претходно наведеног схватања проституције и одређења појма трговине људима у Протоколу и Кривичном закону РС, долази се до следећих закључака у вези са разликом између ових двају појава:

- проституција је као социјална девијација знатно *шири* појам и може се одвијати независно од било какве трговине људима. У смислу експлоатисања жртава трговине људима, проституција је ужи појам и представља један од облика сексуалне експлоатације жртава;
- трговина људима је изузетно сложен безбедносни проблем који у себи садржи више појединачних облика кршења закона, док је проституција знатно мање сложености;
- проституција почива на принципу добровољности и с њом се може прекинути по жељи проститутке, док је код сексуалне експлоатације жртава трговине људима то реткост (услед присиле, стања зависности и сл.);
- проституција може бити неорганизована (појединачни случајеви проституције), док је код сексуалног експлоатисања жртава трговине људима она увек организована;
- проституција је у неким земљама дозвољена, док је трговина људима свуда забрањена;
- проституција представља облик самоугрожавања лица које се њоме бави, док трговина људима представља облик угрожавања безбедности жртве од стране реализатора трговине људима;
- проституција са собом носи нижи степен друштвене опасности (друштвена штетност) за разлику од трговине људима, те је стога проституција најчешће прекршај (у нашем законодавству прекршај против јавног реда и мира), а трговина људима кривично дело;
- проститутка је прекршилац закона (уколико је проституција законом забрањена), док је лице којим се тргује жртва кривичног дела или више њих;
- проститутка остварује противправни профит и задржава га за себе (неорганизована проституција) или најчешће добија део тог профита (организована проституција), док сексуално експлоатисане жртве трговине људима најчешће не добијају никакву, или добијају минималну накнаду и
- код обе појаве долази до виктимизације лица и кршења људских права, с тим што је њихов интензитет знатно већи код жртава трговине људима.

Од проституције, свакако, треба разликовати посредовање у вршењу проституције што подразумева врбовање, навођење подстицање или намамљивање женских особа на проституцију или учествовању на било који начин

БЕЗБЕДНОСТ

у предаји женске особе другом ради вршења проституције. С обзиром на то да представља извор веома високих зарада експлоатацијом и најбезобзирнијим искоришћавањем женских особа и деце, за њу посебан интерес показују професионални криминалци и она је једна од традиционалних сфера које се, у великој мери, налазе под контролом организованог криминала (Алексић, Миловановић, 1995:33, 324, 218).¹⁰ Важно је нагласити да у оваквим случајевима постоји већи степен вероватноће да су проститутке жртве трговине људима.

Значај разликовања проституције од трговине људима није ни мало мањи од значаја разликовања кријумчарења људи од трговине људима. Оправдање је у чињеници да је у пракси проституција најзаступљенији облик сексуалног вида експлоатације, и уопште експлоатације жртава трговине људима. Сусретом са лицима која се одају проституцији, нарочито организованог, припадници субјеката безбедности никад нису сигурни да ли се иза конкретних случаја крије трговина људима. Неразликовање ова два феномена може узроковати секундарну виктимизацију жртве (у земљама где је проституција кажњива), с једне, и ослобађање одговорности трговаца људима, с друге стране. Важан услов за њихово разликовање јесте познавање наведених битних обележја ових безбедносних појава, као и коришћење релевантних знања других научних дисциплина као што је, нпр., криминалистика, психологија криминала, криминалистичка психологија итд.

ПОЈМОВНО РАЗГРАНИЧЕЊЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА И ДРУГИХ СЛИЧНИХ ПОЈАВА И ТЕРМИНОЛОШКИХ КОНЦЕПАТА

Овом приликом ће се обратити пажња на сличне термине, односно термине којима се означавају појаве сличне трговини људима, а који у претходном делу текста нису поменути или објашњени.

Ропство је положај или стање лица над којим се врше нека или сва овлашћења која проистичу из права својине¹¹. У том смислу, садржај појма трговине људима поклапа се са садржајем појма ропство, те се може рећи да је реч о синонимима. Међутим, с аспекта безбедносних наука под појмом ропство првенствено се подразумевају историјски, али и модерни¹² облици ропства и експлоатације који по свом обиму и садржају могу бити шири од појма трговине људима. Зато се користи термин трговина људима којим се обележава кривично дело које може, али и не мора представљати облик (унутрашњег или међународног) организованог криминала. Од историјски познатих облика ропства, трговина људима се "као облик савременог ропства разликује по томе што се над жртвама не врше сва овлашћења која проистичу

¹⁰ Уместо термина трговина људима, у Криминалистици се још увек претежно користи термин бело робље које се поистовећује са посредовањем у вршењу проституције. Међутим, одређени теоретичари криминалистике већ увелико обрађују и користе термин трговина људима. Види - Бошковић, М. (2003), *Транснационални организовани криминалитет*. Београд: Полицијска академија.

¹¹ Slavery Convention (Article 1) Signed at Geneva on 25 September 1926, *Human Rights - A compilation of International Instruments, volume 1/First part, Universal Instruments*, United Nations, New York and Geneva, 1994, p. 202.

¹² Дискутабилан је положај многих малих и сиромашних земаља у којима радници производе Nike, Reebok и друге производе за месечну плату од 20 долара. С аспекта безбедносних наука, такве земље су економски, али и политички робови.

из права својине већ превасходно право располагања, а права и облици власништва су пре привремени него што трају цео живот" (Kelly, 2003:101)¹³, затим по својој законској забрањености и новим (актуелним) облицима експлоатације којих раније није било.

Дужничко ропство представља стање ропства над лицем над којим је, због немогућности да отплати дуговање (које је често и фиктивно), овакво стање успостављено. Настаје тако што се дужник обавезује да отплату дуга зајемчи својим услугама или услугама лица над којима се стара, ако је ова обавеза несразмерна висини дуга, или није временски ограничена (Димитријевић, Пауновић, 1997:249). Дужничко ропство је један од начина регрутовања лица - жртава трговине људима. Најчешће се успоставља након довођења лица у земљу дестинације, под изговором да лице - жртва својим радом мора да надокнади трошкове свог путовања и доласка у земљу, а које је платило лице или група које ропство над жртвом и заснива.

Кметство је назив за положај кмета. Кмет је лице зависно од власника земље на којој живи и има дужност да ради и да, уз награду или без ње, пружа услуге власнику а да свој положај не може да промени (Димитријевић, 1997:73).¹⁴ Кметство је ужи појам од појма трговине људима и (у смислу савремене трговине људима) подразумева положај лица - жртава које су радно експлоатисане на поседима организатора ове криминалне активности.

Сексуално ропство је појам ужи од појма трговине људима, и представља положај жртава које су сексуално експлоатисане (проституција, педофилија, порнографија). Ово је израз који се масовно користи у медијима и није научни термин, јер сексуално не може бити ропство већ само вид експлоатације жртава.

Секс индустрија је ненаучни, жаргонски назив за вид комерцијалне сексуалне експлоатације жртава трговине људима ("јавне куће", порнографија, "топлес барови" и сл.).

Принудни рад је појава знатно шира од појма трговине људима. Под принудним радом се подразумева сваки рад извршен под претњом или казном. То је сваки рад или услуга који се захтевају од једног лица под претњом ма које казне и за које се то лице није добровољно пријавило.¹⁵ Везано за трговину људима, принудни рад представља један од видова експлоатације жртава - радну експлоатацију.

Роб је лице над којим се врше нека или сва овлашћења која проистичу из права својине. То је синоним за жртву трговине људима у безбедносно-криминалистичком смислу, мада је по обиму и садржају шири од појма жртве.

¹³ Ставови званичника Организације уједињених нација и неких међународних невладиних организација.

¹⁴ Контрола над кметом проистиче из поседовања земље на којој или од које кмет живи и везан је за њу (Димитријевић, 1997:73).

¹⁵ Forced Labour Convention (Article 2, p. 1.) Adopted on 28 June 1930 by the General Conference of the International Labour Organisation at its fourteenth session, *Human Rights - A compilation of International Instruments, volume I /First part/, Universal Instruments*, United Nations, New York and Geneva, 1994, p. 217.

БЕЗБЕДНОСТ

Црно робље представља припаднике црне расе који су се у прошлости налазили у ропском положају. Прва међународна иницијатива за осуду, укидање и забрану црног ропства покренута је на Бечком конгресу 1815. године. Чињеница да жртве трговине људима нису искључиво људи црне расе наводи на закључак да термини црно робље и жртва нису у овом случају синоними, те да је термин црно робље ужег обима.

Бело робље у свом ужем значењу представља женска лица која су превожена из Европе у друге делове света (Америку, Аустралију, Азију и др.), с циљем искоришћавања путем проституције. Данас се тај израз користи у *ширем* значењу, и односи се на сва лица женског пола, без обзира на боју коже, које се на разне противправне начине (преваром или силом, претњом, злоупотребом власти и сл.) приморавају на проституисање (Кривокапић, 1998:39-40). Наведена схватања су *преуска* и неприхватљива из више разлога:

- под белим робљем се подразумевају претежно жене и деца, док су мушкарци којих има у мањем броју него жена (али не и незнатном), овим схватањем занемарени;
- бело робље чинили су припадници беле расе, а међу жртвама трговине људима има и припадника других раса, нарочито црне и жуте;
- основни вид експлоатације белог робља јесте сексуални, док је при експлоатисању жртава савремене трговине људима то само један од вида;
- феномен белог робља подразумева елементе иностраности и међународну димензију (најмање прекогранични ниво), док савремена трговина људима уопште не мора да прелази државне границе једне земље.

Из наведеног се може закључити да је појам белог робља ужи од појма трговине људима и да представља његову поткатегорију (подразумева само оне облике трговине људима у којима су жртве првенствено женска лица која су сексуално експлоатисана).

*Миграције*¹⁶ представљају физичко кретање, привремено или трајно пресељавање становништва из једног социокултурног амбијента (емиграција) у други (имиграција), односно из једне земље у другу. Уколико су учињене сагласно прописима земље из које се емигрира и земље у коју се имигрира, тада је реч о легалним, регуларним миграцијама. У супротном, реч је о тзв. нерегуларним, односно илегалним миграцијама у ширем смислу значења. С обзиром на то да се нерегуларне миграције могу манифестовати као трговина људима, кријумчарење илегалних миграната (организована илегална имиграција) и илегална миграција у ужем смислу (илегална имиграција у "сопственој режији"), то је појам трговине људима ужи од појма илегалних миграција (слика 1).

---

¹⁶ Два су примарна елемента у дефинисању миграција: мобилност, тј. улазак и боравак у инострану земљу, и иностранство (Kofman, Phizacklea, 2000:8).

Мигрант је лице које се привремено или трајно пресељава из једног социокултурног амбијента (емигрант) у други (имигрант), односно из једне земље у другу. Аналогно миграцијама, мигранти могу бити регуларни и нерегуларни. Жртве трговине људима су често нерегуларни мигранти¹⁷, али их као такве не би требало сматрати преступницима, већ им се мора пружити помоћ као жртвама кривичних дела. Илегални мигрант у ужем смислу је појам различит од појма трговине људима, док је појам нерегуларног мигранта (илегални мигрант у ширем смислу) шири од појма жртве трговине људима (слика 1).

Слика 1: Видови и облици миграција

Избеглица је лице које је напустило своју, или другу земљу, због прогањања што се залагало за демократска начела и покрете, социјално и национално ослобођење, слободу и права научног, културног и другог рада. Појам избеглица није синоним и нема везе са жртвом трговине људима, али представља категорију лица посебно рањивих и погодних за регрутовање у ропство.

Азилант је странац који је прогоњен због свог залагања за демократске погледе и промене, за социјално и национално ослобођење, за слободу и права људске личности или слободу научног или уметничког стварања, а коме је на основу прописа земље дестинације признато право азила (Милетић, 2003:311). Појам азилант није синоним и нема везе са жртвом трговине људима.

Недозвољена трговина представља кривично дело против економског система земље и састоји се у неовлашћеном набављању робе или других предмета у већој количини или вредности ради продаје, или у неовлашћеном бављењу трговином или посредовању у трговини или заступању домаћих организација у промету робе и услуга у већем обиму.¹⁸ Ово кривично дело се односи на недозвољени промет робе и услуга, и као такво се не може поистоветити са трговином људима.

Sex trafficking (енг. *sex* - пол, секс, полни нагон, сношај, полни живот; *trafficking* - саобраћај, трговина, трговати (Venson, 1993:566, 656)). У слободном преводу би означавало *трговину сексом, трговину сексуалним услугама*, односно трговину у којој једна страна плаћа да би добила сексуалну услугу, друга страна прима новац за пружање ових услуга. Данас се овим термином

¹⁷ Постоји могућност да је жртва трговине људима легално ушла у земљу дестинације како би се запослила по ранијем договору са наводним послодавцем, али је уместо тога над њом заснован ропски однос.

¹⁸ Члан 147 Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник СРС* број 26 од 30. јуна 1977. са каснијим изменама и допунама.

БЕЗБЕДНОСТ

обележава трговина људима с циљем сексуалне експлоатације жртава, што је само један од видова експлоатације жртава.

Trafficking in human beings (енг. *human* - човек, особа; *human being* - људско биће, човек (Benson, 1993:320)). Ова синтагма означава трговину у којој је предмет трговине човек, људско биће, те би се могло превести као *трговина људским бићима, трговина људима*.

Илегална трговина људима је синтагма којом се означава трговина људима. У безбедносно-правном смислу ова кованица је *апсолутно бесмислена*. Разлог бесмислености је у чињеници да нигде у свету не постоји легална, правно дозвољена трговина људима (изузев обичајних норми неких народа). Стога је непотребно употребљавати реч илегална јер се то, услед правне забрањености, само по себи подразумева.

ЗАКЉУЧАК

Конфузија која настаје при неправилном термилошком обележавању трговине људима и сличних појава угрожавања, њиховог неразликовања и преклапања искривљује слику о стварном стању безбедности у друштву. Последице тога су немогућност реалног сагледавања њихових трендова, а самим тим и безбедносних процена и прогноза што се свакако имплицира на успех превентивне акције друштва.

Велики напредак у супротстављању трговини људима свакако је инкриминасање ове појаве као посебног кривичног дела. Међутим, наведена инкриминација има одређене недостатке услед којих се толеришу одређена противправна поступања са жртвама трговине људима, за чије је отклањање непходно хитно ангажовање законодавца. Пракса субјеката безбедности ће, након извесног времена, указати на постојеће недостатке који овде нису идентификовани, а који се морају отклонити ради унапређења стања безбедности.

Значај разликовања трговине људима од других сличних појава је велики: њено непрепознавање од стране грађана може допринети њиховој виктимизацији; непрепознавање трговине људима од стране припадника служби безбедности отежава или онемогућава њено идентификовање, односно разликовање од других сличних појава, што за последицу може да има ослобађање трговаца људима од кривичне одговорности, секундарну виктимизацију и непружање адекватне помоћи жртви, те онемогућавање њене реинтеграције у нормалне друштвене токове.

Познавање и правилно коришћење појмовно-категоријалног апарата научних дисциплина неопходно је за основну и недвосмислену комуникацију о предметима њених проучавања и за избегавање забуна, заблуда и двојакних стандарда у третирању безбедносних појава. Поред тога, правилно коришћење релевантне терминологије представља и индикатор степена развијености безбедносне културе појединаца, нарочито припадника служби безбедности. Правилним идентификовањем и означавањем безбедносно-угрожавајуће појаве омогућава се сагледавање њених трендова, њено праћење и адекватно реаговање система безбедности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алексић, Ж.; Миловановић, З. (1995), *Лексикон криминалистике*. Београд: Глосаријум.
2. Venson, M. (1993), *An English-Serbo-croatian Dictionary*. Београд: Просвета.
3. Бошковић, Мило (1999), *Криминолошки лексикон*. Нови Сад: Матица српска.
4. Бошковић, Мићо (2003), *Транснационални организовани криминалитет*. Београд: Полицијска академија.
5. Бјелица, Ј.: *Трговина људима на Балкану*, www.b92.net/doc/bjelica, од 20. априла 2003. године.
6. Данаилов, В. (2001), *Трговија со луѓе - криминален бизнис со робовладетелски лик (случај Македонија)*. Скопје: ИОМ.
7. Димитријевић, В. (1997), *Страховлада*. Београд: Досије.
8. Димитријевић, В.; Пауновић, М. (1997), *Људска права*. Београд: Београдски центар за људска права.
9. Димчевска, А.; Јанковић, И. (2003), *Трговина људима изблиза*. Београд: Veosupport.
10. Јефтовић, М.; Милашиновић, С. (2002), *Самоугрожавање друштва - социјално-патолошке девијације*. Београд: Sinex.
11. Kartusch, A. (2001), *Reference Guide for Anti-Trafficking Legislative Review with Particular Emphasis on South Eastern Europe*. Warsaw: Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights, OSCE/ODIHR.
12. Kelly, L. (2003), *Vizija, inovacija i profesionalizam u radu policije u vezi sa nasiljem nad ženama i decom*. Београд: Council of Europe.
13. Kofman, E.; Phizacklea, A.; Raghuram, P.; Sales, R. (2000), *Gender and International Migration in Europe: Employment, welfare and politics*. London and New York: Routledge.
14. Кривокапић, Б. (1998), *Лексикон меѓународног права*. Београд: Радничка штампа и Институт за упоредно право.
15. Мијалковић, С. (2004), *Безбедносни аспекти трговине људима*. Београд: Факултет цивилне одбране (магистарска теза).
16. Милетић, С. (2003), *Полицијско право*. Београд: Полицијска академија.
17. Salt, J.; Hogarth, J. (2000), The dichotomy between "Trafficking" and "Smuggling", *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe*. Geneva: IOM.
18. Основни кривични закон, *Службени лист СФРЈ* број 44/1976 са каснијим изменама и допунама.
19. Кривични закон Републике Србије, *Службени гласник РС* број 26/1977 са каснијим изменама и допунама.
20. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије, *Службени гласник РС* број 39 од 11. новембра 2003. године.
21. Slavery Convention Signed at Geneva on 25 September 1926, *Human Rights - A compilation of International Instruments, volume I /First part/, Universal Instruments*, United Nations, New York and Geneva, 1994.
22. Forced Labour Convention Adopted on 28 June 1930 by the General Conference of the International Labour Organisation at its fourteenth session, *Human Rights - A compilation of International Instruments, volume I /First part/, Universal Instruments*, United Nations, New York and Geneva, 1994.

БЕЗБЕДНОСТ

---

23. Convention (No 29) concerning Forced Labour, Adopted on 28 June 1930 by the General Conference of the International Labour Organisation at its fourteenth session, at: *Human Rights - A Compilation of International Instruments, Volume I, Universal Instruments*, United Nations, New York and Geneva, 1994.
24. Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery, Adopted by a Conference of Plenipotentiaries convened by Economic and Social Council resolution 608 (XXI) of 30 April 1956 and done at Geneva on 7 September 1956, *Human Rights - A compilation of International Instruments, volume I /First part/, Universal Instruments*, United Nations, New York and Geneva, 1994.
25. Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ* број 6. од 27. јуна 2001. године;
26. Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ* број 6. од 27. јуна 2001. године.
27. Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом, који допуњава конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, број 6 од 27. јуна 2001.

RAMIFICATION OF THE CONCEPT OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS AND OTHER SIMILAR OCCURRENCES AND TERMINOLOGICAL CONCEPTS

Abstract: Prior to the revision of criminal legislation in April, 2003, when trafficking in human beings was finally defined as a separate criminal act, in our country there was no uniform understanding of this term. That applied to international legal acts and documents, as well as national laws, theory and practice of subjects dealing with security.

Such a state caused much confusion in the terminology used in recording instances of trafficking in human beings and similar instances of endangerment and was characterized by the following: recording of the same occurrences using different terms, recording of different occurrences using the same terms, unnecessary creation of synonyms and antonyms, and the use of unscientific concepts. Therefore it is necessary that the meaning of various terms, which are applied in theory and practice, and which directly or indirectly relate to trafficking in humans beings, be ramified.

The author of this paper gives insight into the etymological meaning of the syntagm trafficking in human beings, the dilemmas of the terminology used in recording such occurrences, conceptualizes human trafficking, signifies important differences of other such similar occurrences, namely terminological concepts similar to human trafficking, with particular emphasis on smuggling of persons and prostitution.

Key words: trafficking in human beings, ramification of concepts, occurrences similar to trafficking in human beings, terms similar to the term human trafficking.

СТРУЧНИ РАДОВИ

Доц. др Горан П. ИЛИЋ,
Правни факултет у Београду

ПОЛИЦИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ И ОБУКА У ФРАНЦУСКОЈ¹

Резиме: Након уводних напомена о Француској, представљен је систем организације безбедносних служби. Након тога је приказан настанак и развој система полицијског образовања и обуке, а потом је изложена постојећа структура образовања и обуке полиције. У оквиру ње су сагледане организационе специфичности државних институција које се баве овом проблематиком. Потом је пажња посвећена одликама постојећег система образовања и обуке полиције, у оквиру којег су обрађени основно и континуирано образовање полицајаца и образовање полицијског наставног кадра. Анализирани су и недостаци политике полицијског образовања и обуке, а у завршним напоменама су изнета мишљења о начинима на које би они могли да буду превазиђени.

Кључне речи: Француска, безбедносне службе, полицијско образовање и обука, основно образовање и обука, континуирано образовање и обука, обука наставног кадра.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Са површином од 550.000 километара квадратних, Француска заузима скоро петину површине Европске уније. Иако јој територија претежно равничарска (2/3 укупне површине), она обухвата и велике планинске масиве попут Алпа, Пиринеја, Централног масива и Вожа, а обалом дугом 5.500 километара излази на Северно море, Ламанш, Атлански океан и Средоземно море. У централном и источном делу Француске преовлађује континентална клима, на западу океанска, а на југу медитеранска клима.

Према подацима из 2003. године Француска је имала 61.400.000 становника, са просечном густином насељености од 11 житеља по квадратном километру. Постоје 73 градске зоне са више од 100.000 становника, од којих је у 2001. години Париз бројао 11.200.000 становника, Лион 1.700.000, Марсеј-екс-ан-Прованс 1.500.000, Лил 1.200.000 и Тулуз 1.000.000 становника.

¹ Чланак је настао захваљујући студијском боравку у Паризу који су аутору, као стипендисти програма Brodel/Ville de Paris 2003/04, омогућили Fondation de la Maison des sciences de l'homme i Ville de Paris. Приликом писања овог рада аутору су биле драгоцене сугестије господина Hervé Jouanneau, новинара "La Gazette des communes" и експерта за полицијску проблематику.

БЕЗБЕДНОСТ

Административна организација територије Француске републике обухвата метрополу која је подељена на 22 региона и 96 департмана, по 4 прекоморска департмана (Гвадалупу, Мартиник, Гвајану и Реунион) и територије (Француску Полинезију, Нову Каледонију, Валис и Фитину и Јужне и антарктичке француске земље) и 2 територијалне заједнице са посебним статусом (Мајот и Сент Пјер-е-Миклон).

Француски политички систем је уређен Уставом од 4. октобра 1958. године који је успоставио В Републику.² О уставности органских и других закона, као и о правилности избора стара се Уставни савет (*le Conseil constitutionnel*) који има девет чланова.

Председник Републике (*le président de la République*) се бира на период од пет година на општим непосредним изборима. Актулени председник је г. Жак Ширак (*Jacques Chirac*) који је први пут изабран 7. маја 1995. године, а поновно је изабран 5. маја 2002. године. Председник именује првог министра и, на његов предлог, чланове владе. Он председава Саветом министара (*le Conseil des ministres*), проглашава законе и шеф је оружаних снага. Председник Републике може да распусти Националну скупштину (*l'Assemblée nationale*) и, у случају озбиљне кризе, располаже ванредним овлашћењима.

Први министар и влада одређују и воде националну политику. Они су одговорни пред Парламентом (*le Parlement*).

Парламент је сачињен од Сената (*le Sénat*) и Националне скупштине. Сенат се бира на период од девет година на општим непосредним изборима, с тим да се сваке три године обнавља једна трећина сенаторских места. И избор посланика Националне скупштине се врши путем општег непосредног гласања, али на време од пет година. Сенат и Национална скупштина су надлежни да контролишу рад владе, утврђују законске предлоге и изгласавају законе. У случају несагласности, пресудна је одлука Националне скупштине.

Организација судског система у Француској почива на разликовању судећег (*la juridiction judiciaire*) и управног судства (*la juridiction administrative*), при чему је прво надлежно за решавање спорова између лица, а друго одлучује о споровима између грађана и јавних власти. У оквиру судског система се прави разлика између грађанског судства (*la juridiction civile*) које може бити општег карактера (*de droit commune*) или специјализовано³ и кривичног судства (*la juridiction pénale*). Кривични судови одлучују о кривичним делима, при чему је полицијски суд (*le tribunal de police*) надлежан са суђење учиниоцима прекршаја (*les contraventions*), поправни суд (*le tribunal correctionnel*) за учиниоце престапа (*les délits*), а поротни суд (*la Cour d'assise*) за вођење поступка против учинилаца злочина (*les crimes*).

² Устав је до данас неколико пута мењан. Тако је 1962. године уведен избор председника Републике путем непосредног општег гласања, 1993. године је предвиђен нови основ за кривичну одговорност чланова владе, 1999. године је установљена Економска и монетарна унија, једнак приступ мушкараца и жена изборним мандатима и функцијама и призната је надлежност Међународног кривичног суда, а 2000. године је смањен председнички мандат.

³ Примера ради, Суд велике инстанце (*le Tribunal de grande instance*) спада у судове опште надлежности, а трговински суд (*le Tribunal de commerce*) је специјализовани суд.

Постоје и Касациони суд (*la Cour de cassation*) који одлучује о правним лековима изјављеним у грађанским и кривичним предметима, и Државни савет (*le Conseil d'État*) који се налази на врху административног судства.

Према свом унутрашњем бруто производу (1.551 милијарди евра у 2003. години)⁴ Француска заузима четврто месту у свету. Од привредних делатности посебан значај имају транспорт, телекомуникације, пољопривредно-прехрамбена индустрија, фармацевтска индустрија, као и банкарски сектор, осигурање, туризам и традиционални *de luxe* производи (висока мода, алкохолна пића итд.). Француска је у 2003. години била четврти извозник добара у свету, а друга у области услуга и пољопривреде.⁵ На крају, треба рећи да се 62% трговинске размене обавља са земљама Европске уније.

ОРГАНИЗАЦИЈА БЕЗБЕДНОСНИХ СЛУЖБИ У ФРАНЦУСКОЈ

У Француској се о јавној безбедности старају Национална полиција (*la Police nationale*), Национална жандармерија (*la Gendarmerie nationale*), локалне полиције (*les polices locales*), безбедносне службе Националног друштва железница Француске (*SNCF*) и Аутономне регије париских транспорта (*RATP*) и приватне полиције (*les polices "privées"*).

Национална полиција

Иако надлежност Националне полиције покрива само 5% државне територије,⁶ она, будући да је реч о градским срединама, обухвата 51% националне популације и 73% делинквенције. Њена унутрашња организација се одликује пирамидалном структуром која је, као последица одређених историјских догађања у Француској, успостављена ради ефикаснијег вршења командне функције. Генерална управа Националне полиције (*la Direction générale de la Police nationale* - DGPN) је основана декретом од 29. септембра 1969. године и представља централну управу која је задужена да покреће и усклађује поступања различитих управа Националне полиције.

Њој су припојене: Управа за управљање Националне полиције (*la Direction de l'administration de la Police nationale* - DAPN), Управа за образовање Националне полиције (*la Direction de la formation de la Police nationale* - DFPN), Генерална инспекција Националне полиције (*l'Inspection générale de la Police nationale* - IGPN), Централна управа за јавну безбедност (*la Direction centrale de la sécurité publique* - DCSP), Централна управа судске полиције (*la Direction centrale de la police judiciaire* - DCPJ), Централна управа за општа обавештења (*la Direction centrale des renseignements généraux* - DCRG), Управа за надзор територије (*la Direction de la surveillance du territoire* - DST), Централна управа пограничне полиције (*la Direction centrale de la police aux frontières* - DCPAF), Централна служба републиканских безбедносних друштава (*le Service central*

⁴ У истој години је стопа привредног раста била 0,5%, инфлација 2,2%, а трговински суфицит је износио 4 милијарде евра.

⁵ Она је највећи европски пољопривредни произвођач и извозник.

⁶ Национална полиција броји 144.600 агената.

БЕЗБЕДНОСТ

des CRS - SCRS), Централна служба за међународну техничку сарадњу полиције (*le Service central de coopération technique internationale de police - SCTIP*) и Служба за заштиту високих личности (*le Service de protection des hautes personnalités - SPHP*).⁷

Посебну пажњу заслужује Префектура париске полиције (*la Préfecture de police à Paris*). Наиме, префект париске полиције има, поред уобичајених полицијских овлашћења којима располажу градоначелници у другим француским градовима, широко уредбодавно овлашћење, одговоран је за јавни ред у престоници и поседује бројне функције као префект обрамбене зоне Париза.

Национална жандармерија

Попут Белгије, Италије, Шпаније и Луксембурга, и Француска спада у земље које поседују националне полицијске снаге војног карактера или порекла. Национална жандармерија је подељена на различите снаге које врше специфичне задатке.⁸ На њеном челу се налази генерални директор, по традицији цивилно лице, који је подређен министру одбране. Када је реч о мисијама које нису војног карактера, жандармерија је, на основу Декрета од 15. маја 2002. године, у области јавне безбедности подређена министру унутрашњих послова, док је у извршењу задатака у вези са правосудном функцијом подређена јавном тужилаштву или истражном судији. Жандармерија је, за разлику од Националне полиције, у начелу надлежна да врши поменути активност у ванградским срединама.⁹ Међутим, у пракси често долази до сукоба надлежности, јер је, на основу Декрета од 1903. године, она овлашћена да обавља своју мисију на територији читаве државе.

Жандармерија располаже са више од 19.000 официра судске полиције (*les officiers de police judiciaire*)¹⁰ овлашћених да поступају у кривичним предметима. На другој страни, Национална жандармерија обавља и функцију управне полиције, тј. поступа као саобраћајна полиција, контролише ваздушни простор, границе, пристаништа и аеродроме, има овлашћења полиције за странце, руралне и санитарне полиције, пружа грађанску заштиту, помоћ на мору или у планини. Жандармерија је надлежна и за одржавање јавног реда, при чему постоји одређено преклапање надлежности са На-

⁷ Набројаним управама и службама треба придодати: Јединицу за координацију антитерористичке борбе (*l'Unité de coordination de la lutte antiterroriste - UCLAT*), Јединицу за потрагу, помоћ, интервенцију и одвраћање (*l'Unité de recherche, d'assistance, d'intervention et de dissuasion - RAID*), Јединицу за координацију и антимафијашке потраге (*l'Unité de coordination et de recherches antimafias - UCRAM*), Мисију за борбу против дроге (*la Mission de lutte anti-droque - MILAD*), Безбедносну службу министарства унутрашњих послова (*le Service de sécurité du ministère de l'Intérieur - SSMI*) и Централну аутомобилску службу (*le Service central automobile - SCA*).

⁸ Француска има 94.500 припадника жандармерије.

⁹ Према подацима за 2001. годину, Национална жандармерија је открила 1.088.585 злочина и преступа, што у односу на претходну годину представља повећање од 11,29%. Стопа расветљавања је у посматраном периоду била 32,15%, док је у 1996. години достигла 52,83%. За разлику од Националне полиције која је, након најнижег нивоа од 21,93%, достигла у 2001. години стопу расветљавања кривичних дела од 22,27%, Национална жандармерија је посебно погођена "урбанизацијом" криминала и изменом његових појавних облика и географског испољавања.

¹⁰ У Француској се разликује управна (*la police administrative*) и судска полиција, при чему прва има превентивну улогу, док је задатак судске полиције да открива кривична дела, прикупља доказе и проналази учиниоце. Она поступа под надзором републичког тужиоца (*le procureur de la République*). Сачињена је од официра (ту спадају, поред осталог, жандарми са чином) које овлашћује генерални тужилац (*le procureur général*) и агената (*les agents de la police judiciaire*).

ционалном полицијом која има примарну надлежност у овој области. Завређује да буде поменуто и да су у оквиру Закона о успостављању војног програма (*Loi de programmation militaire*) и плану Националне жандармерије од 2002. године развијени програми борбе против тероризма, криминалних организација и секти.

Локалне полиције

Реч је о јединственим снагама чије порекло се објашњава историјским разлозима, а које су јачањем централне власти временом остајале без својих овлашћења, нарочито оних која су се односила на расветљавање кривичних дела.

Општинске полиције (les polices municipales)

Председник општине, као носилац одговарајућих полицијских овлашћења, може да захтева од општинског савета оснивање општинске полиције, чак и када је његова заједница покривена надлежношћу државне полиције, тј. када се у њој налази комесаријат јавне безбедности Националне полиције. Иста могућност постоји и када се заједница налази на територији коју покрива Национална жандармерија. Једна од битних разлика између општинске и Националне полиције је у томе што у првој не постоји официрски кадар, као ни управно тело, већ ту функцију врши председник општине.

Општинска полиција је помоћни агент судске полиције која располаже неким од класичних полицијских овлашћења (откривање кривичних дела или хапшење учинилаца флагрантних дела), али не може да спроводи извиђај (*l'enquête*)¹¹ у циљу идентификације учиниоца кривичног дела и његовог хапшења. На другој страни, општинска полиција има широка овлашћења у контроли саобраћаја на путевима, при чему су из њене надлежности изузети једино преступи и саобраћајни прекршаји код којих је неопходно да се обави саслушање прекршиоца прописа.¹²

Пољочувари (les gardes champêtres)

Створена Законом од 1884. године, пољочуварска служба је била задужена за потрагу и откривање прекршилаца прописа и одлука донетих од стране председника општине. Њихова данашња улога се састоји у надзирању реда, безбедности и народног здравља у својству сеоске полиције, при чему слична овлашћења има и Национална жандармерија. Пољочуварска служба је овлашћена да утврди постојање неких дела против безбедности јавног саобраћаја, криволов и недозвољени риболов, одређена дела против железнице

¹¹ У процесној теорији се извиђај назива и полицијском фазом кривичног поступка, пошто се у оквиру њега предузимају одређене мере и радње у циљу расветљавања кривичних дела. Притом се разликује претходни (*l'enquête préliminaire*) и извиђај флагрантног (*l'enquête de flagrante*). Основна разлика између претходног и извиђаја флагрантних дела је у томе што судска полиција при раду на расветљавању флагрантних дела располаже већим овлашћењима. Иначе, овом врстом извиђаја могу руководити и јавни тужилац и истражни судија.

¹² Број општинских полиција се од 1984. године непрестано увећава, па тако 746 заједница са више од 10.000 становника имају општинску полицију, а 524 су обухваћене надлежношћу државне полиције. Према најновијим проценама, има око 13.000 агената општинске полиције.

БЕЗБЕДНОСТ

и дела у вези са продајом пића. Пољочувари се приликом спровођења овлашћења судске полиције налазе под управом републичког тужиоца, а њихов рад надзире генерални тужилац.

Безбедносне службе Националног друштва железница Француске и Аутономне регије париских транспорта

Генерални надзор Националног друштва железница Француске (la surveillance générale de la SNCF - SUGE)

SUGE је основан 1864. године и обухвата око 1.800 агената који су овлашћени да носе оружје. Од 1989. године се SUGE ослања на више од 600 функционера Националне полиције који чине Безбедносне бригаде за железнице (*les Brigades de sécurité des chemines de fer - BSCF*) Централне управе пограничне полиције.

Група за заштиту и безбедност мрежа Аутономне регије париских транспорта (la Groupe de protection et de sécurité des réseaux (GPSR) de la RATP)

GPSR је основана 1994. године и има 768 агената који се одабирају по специфичним критеријумима и добијају одговарајуће претходно образовање. Поред тога, они имају и континуирано образовање и физичке тренинге. У обављању послова RATP помаже Служба за заштиту и надзор париских железничких мрежа (*le Service de protection et de surveillance des réseaux ferrés parisiens - SPSRFP*) коју је почетком 2000. године створила префектура париске полиције. У њој ради 500 полицајаца који су, између осталог, овлашћени да поступају у кривичним предметима.

"Приватне" полиције

Након доношења Закона о усмеравању и успостављању програма о безбедности (*Loi d'orientation et de programmation relative à la sécurité*) од 1995. године, држава је отпочела са уступањем безбедносног сектора приватним агенцијама. Овај процес је добио посебан замањ усвајањем Закона о свакодневној безбедности (*Loi sur la sécurité quotidienne*) од 2001. године којим су агенти приватних безбедносних агенција добили овлашћење да изврше претресање лица.¹³ Повлачење државе је омогућило приватним безбедносним службама да покрију трговинске центре, паркинге, банке, мреже јавног превоза, болнице, велика предузећа, стоваришта итд.¹⁴

¹³ Ова оријентација је потврђена и Локалним уговорима о безбедности (*les Contrats locaux de sécurité*) који су приватне безбедносне службе поставили као равноправне владине саговорнике у вези са безбедносном проблематиком.

¹⁴ Приватни безбедносни сектор броји готово 100.000 људи.

НАСТАНАК И РАЗВОЈ СИСТЕМА ПОЛИЦИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ОБУКЕ

У Француској су дуго времена биле распрострањене предрасуде у вези са потребом полицијског образовања, засноване на схватању да се полицијски посао учи на терену од старијих и искуснијих колега. Тек је од недавно, а нарочито услед повећаног броја пријављених матураната за рад у полицији, почела да се укорјењује идеја о потреби образовања током читаве каријере, како због успешног оспособљавања и убрзаног напредовања у служби, тако и због прилагођавања развоју самог полицијског посла.¹⁵ У том погледу се као прекретница помиње 1997. година када је велики број чувара реда отишао у пензију, а у исто време је отпочело спровођење концепта полиције у близини (*la police de proximité*) која је на локалном нивоу требало да се стара о јавном реду.¹⁶ Све то је подразумевало и велики ангажман на пољу полицијског образовања.

Иако је прва полицијска школа у Француској основана 1883. године, требало је да прође више од осам деценија да би 1968. године у министарству унутрашњих послова била образована посебна Управа за школе и технике полиције (*la Direction des écoles et techniques de la police*).¹⁷ Од тада је положај полицијског образовања у Француској непрестано осцилирао у зависности од тога каква му је важност придавана у политичким круговима. Са тим у вези, посебан значај има период од 1981. до 1985. године у којем је велики значај добила политика континуираног полицијског образовања, продужење и продубљивање основног образовања, а посебан нагласак је стављен на образовање наставног кадра у полицији.

О важности полицијског образовања и обуке говори најбоље чињеница да је буџет Управе за образовање Националне полиције повећан за 47% у периоду од 1999. до 2002. године. Поред тога, и удео средстава која су у оквиру буџета намењеног Националној полицији издвојена за систем полицијског школства је у значајном порасту, тако да је од 8,2% у 1999. години, достигао 10% у 2001. години.

¹⁵ Било је и раније покушаја усмерених на реформу полицијског образовања (нарочито након анкете о полицијцима, њиховом послу и њиховом образовању спроведене 1984. године), али се врло брзо од њих одсуштајало.

¹⁶ То је, поред осталог, подразумевало ангажовање 80.000 полицајаца и реорганизацију 500 комесаријата на територији читаве државе.

¹⁷ У међувремену је 1914. године основана Професионална школа за активне службе префектуре париске полиције (*l'École professionnelle des services actifs de la préfecture de police de Paris*), а 1941. године у Лиону Национална полицијска школа (*l'École nationale de police*). Након је тога је поменута Управа за школе и технике полиције припојена 1975. године Управи за особље и школе полиције (*la Direction du personnel et des écoles de la police*), а 1981. године је основана Управа за образовање полицијског особља (*la Direction de la formation des personnels de police - DFPP*). У 1983. години је створен Национални савет за образовање полиције (*le Conseil national de la formation de la police*), а наредне године су DFPP и одговарајуће пратеће службе обједињене у Управу за образовање и опремање полиције (*la Direction de la formation et de l'équipement de la police - DFEP*) и основан је Национални институт за образовање националне полиције (*l'Institut nationale de la formation de la police nationale - INFNP*). У току 1985. године је DFEP укључена у нову Управу за особље и образовање полиције (*la Direction du personnel et de la formation de la police nationale*). За полицијско образовања је 1995. године постала надлежна посебна подуправа у оквиру нове Управе за управљање Националном полицијом (*la Direction de l'administration de la police nationale - DAPN*), а 1999. године је област образовања издвојена из DAPN и образована је Управа за образовање Националне полиције.

БЕЗБЕДНОСТ

СТРУКТУРА СИСТЕМА ПОЛИЦИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ОБУКЕ

Управа за образовање Националне полиције има водећу, али не и искључиву улогу у систему полицијског образовања и обуке у Француској. Због тога ће у наредном излању бити изложена најпре њена унутрашња организација, а затим ће бити наведени друге службе које су укључене у структуру полицијског школства.

Организација Управе за образовање Националне полиције

У оквиру Управе за образовање Националне полиције постоји централна администрација (*l'administration centrale*) која располаже подуправама за образовања (*la sous-direction des enseignements*), за средства (*la sous-direction des moyens*) и мисијом за установљење програма и оцењивање (*la mission de la programmation et de l'évaluation* - MPE). Подуправу за образовања чине следеће канцеларије: за почетно образовање и школе (*le bureau de la formation initiale et des écoles* - BFIE), за континуирано образовање (*le bureau de la formation continue*) и за посебну област физичких и професионалних активности (*le bureau du domaine spécifique des activités physiques et professionnelles*).

Постоје и неколике образовне институције од националног значаја, од којих најпре треба поменути Национални институт за образовање Националне полиције (*l'Institut national de formation de la police nationale* - INFPN) који се налази у Клермон-Ферану и задужен је за образовање наставног кадра. Значајан је и Национални центар за студије и образовање (*le Centre national d'études et de formation* - CNEF), основан 1983. године у Жиф-сир-Ивету, који организује тематске праксе и семинаре као што су тероризам или сајберкриминалитет. Од осталих важнијих установа завређују да буду поменуте Национални стрељачки центар (*le Centre national de tir* - CNT) и Национални центар за физичко и спортско образовање (*le Centre national d'éducation physique et sportive* - CNEPS).

Управа за образовање Националне полиције располаже и са 10 регионалних делегација за пријем и образовање (*les délégations régionales au recrutement et à la formation* - DRRF) на територији Француске и са 3 делегације исте намене у прекоморским територијама.

У структуру Управе за образовање Националне полиције је укључена и мрежа полицијских школа. Ту спада Виша национална школа за полицијске официре (*l'École nationale supérieure des officiers de police* - ENSOP) у Кан-Еклизу која од 1979. године пружа основно образовање својим полазницима, након чега у Вишој националној примењеној школи Националне полиције (*l'École nationale supérieure d'application de la police nationale* - ENSAPN) у Тулузу стичу континуирано образовање. Постоји и 14 националних полицијских школа (*les écoles nationales de police* - ENP) и 16 центара за образовање полиције (*les*

centres de formation de la police - CFP) који обезбеђују образовање чувара реда и безбедносних помоћника (*les adjoints de sécurité - ADS*).¹⁸

Друге образовне установе

Виша национална школа полиције (*l'École nationale supérieure de la police - ENSP*) је основана 1941. године у Сен-Сир-о-Мон-Дору, покрај Лиона, у циљу основног и континуираног образовања комесара, укључујући од 1966. године и оне из префектуре париске полиције. Школа је 1988. године постала јавна установа управног карактера, непосредно повезана са Генералном управом Националне полиције, на основу чега ужива широку аутономију на финансијском и наставном плану.

Образовне службе управа за запошљавање (*les services de formation des directions d'emploi*) постоје на централном и регионалном нивоу. Надлежне су за одређивање потреба за основним или континуираним образовањем, као и за специјалистичким образовањем које је неопходно у оквиру одређене управе. Поред тога, поменуте службе могу и непосредно учествовати у извођењу образовања и обуке.

Институт за високе студије о унутрашњој безбедности (*l'Institut des hautes études de la sécurité intérieure - IHESI*) је основан 1989. године и налази се под непосредном надлежношћу министра унутрашњих послова. Својом делатношћу се непосредно или посредно дотиче проблематике полицијског образовања и обуке, било у облику годишњих националних заседања која се обавезно морају похађати у циљу одређених напредовања у служби, било на плану истраживања и провере чији резултати се објављују у Свескама о унутрашњој безбедности (*Les cahiers de la sécurité intérieure*).

ПОСТОЈЕЋИ КОНЦЕПТ ПОЛИЦИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ОБУКЕ

Нарасле потребе полицијских установа су имале за последицу убрзано прилагођавање система полицијског образовања и обуке, од кога се очекивало да изнађе одговарајућу равнотежу између нових наставних садржаја и повећаног обима часова.

Главне одлике основног образовања и обуке

Последњих неколико година је у полицију примљен велики број лица, тако да је у периоду од 1997. до 2002. године број градских полицајаца (*les gardiens de la paix*) увећан за 43%, полицијских официра (*les officiers de police*) за 68%, а комесара (*les commissaires de police*) за 57%. С обзиром да је обим основног образовања остао исти као у време када пријем нових људи није

¹⁸ Реч је о младим људима који се на основу петогодишњег уговора примају на рад у оквиру програма за запошљавање младих. Према најновијим подацима има их 15.564, са циљем да их буде 20.000.

БЕЗБЕДНОСТ

имао такав замах (рецимо, седамдесетих година прошлог века), дошло је до знатног повећања броја часова, а самим тим и до значајног продужења основног полицијског образовања и обуке.

Основно образовање и обука које добијају полазници полицијских школа се карактерише постојањем одређених заједничких елемената, независно од тога за који се конкретан посао полазници припремају. Основни заједнички циљ је преношење опште полицијске културе која би им омогућила да се у току полицијске каријере прилагоде различитим пословима и ситуацијама.

Основно образовање и обука полицијских комесара

О примамљивости посла полицијских комесара сведочи велико интересовање пријављених лица (17 кандидата конкурише на једно место), од којих се 60% прима на основу општег конкурса (услов је поседовање вишег универзитетског образовања), 30% на основу интерног конкурса (услов је најмање четири године радног стажа у полицији), а 10% бива изабрано међу официрима који су унапређени и имају 20 година стажа.

Школовање будућих полицијских комесара се врши у Сен-Сир-о-Мон-Дору и траје 2 године, а обухвата и три праксе у трајању од једанаест и по месеци, при чему су полазници обавезни да проведу најмање 1 недељу у служби која одговара свакој од великих функција Националне полиције. Поред тога, 3 недеље су посвећене упознавању са магистратуром, префектуром и локалним заједницама.

Основно образовање се највећим делом одвија у оквиру упознавања са правом и политиком безбедности, а изводе га универзитетски наставници и полицијски предавачи. Настава обухвата и 40 часова енглеског језика и 14 часова информатичког образовања. Значајно место заузима и менаџмент и комуникација. Полазници 1 недељу проводе и на пракси у тренажном центру жандармерије у Сент-Астијеу, док је 1 недеља посвећена студијском путовању у иностранство приликом којег се будући комесари упознају са својим колегама из Европске уније.

Основно образовање и обука полицијских официра

На основу општег конкурса за полицијске комесаре се прими 70% полазника, од којих скоро сви имају завршен факултет, а више од половине поседује и више универзитетско образовање.¹⁹ Преостали број полазника се прима преко интерног конкурса, а реч је о полицијским функционерима који су провели најмање четири године у служби.

Школовање траје 18 месеци и обухвата и 3 праксе у трајању од седам и по месеци. Настава се одликује мултидисциплинарним приступом, тако да проучавају одређену материју са различитих тематских и сазнајних аспеката.

---

¹⁹ Иначе, потребан услов је поседовање дипломе средње школе и две године додатних студија.

Недавно је уведена и настава страног језика (енглески, немачки или шпански), а део часова је посвећен стицању основних знања из информатике.

Основно образовање и обука градских полицајаца

Од 2001. године се пријем кандидата обавља на основу општег конкурса који се расписује на националном нивоу. Иако се не тражи никаква посебна школска диплома, 80% примељних полазника има завршену средњу школу.

Школовање траје годину дана и обухвата и три праксе у оквиру којих се полазници распоређују у безбедносне рејоне у близини њихове школе. Настава је посвећена стицању правних и техничких знања која су неопходна за обављање полицијског посла. Остваривање концепта полиције у близини је имало за последицу увођење наставе о техникама менаџмента и комуникације, као и "контекстуализацију" полицијског посла која подразумева познавање економских и друштвених карактеристика подручја на којима се предузима интервенција.

Основно образовање и обука безбедносних помоћника

Поменуто је да се безбедносни помоћници примају на основу уговора, у складу са квотама које одреде префекти водећи рачуна о националним потребама. Иако није потребна никаква посебна школска спрема, постоје потешкоће у пријему нових људи, што се објашњава опадањем нивоа новозапослених и попуњеношћу радних места.

Настава је примерена специфичним потребама безбедносних помоћника, што подразумева обезбеђење неопходног минимума знања за вршење функција. Приметно је да постоји одређена претрпаност наставних садржаја који се од 1. септембра 2001. године излажу у току 14 недеља, од чега 2 недеље обухватају праксу. Настава од скора укључује и образовање за функцију помоћног агента судске полиције коју безбедносни помоћници могу да врше на основу Закона о свакодневној безбедности у 2001. години. Постоји и континуирано образовање безбедносних помоћника у току трајања њиховог уговора.

Развој политике континуираног образовања и обуке

Полицијски функционери су, сагласно општим прописима о запошљавању у Националној полицији, обавезни да у циљу остваривања задатака одржавају на најбољем нивоу своје професионалне квалификације и физичко стање, односно да се укључе у континуирано образовање и физичку обуку. Расположиви подаци сведоче да постоји значајан пораст образовних сати који су између 1997. и 2001. године повећани за 49%, а у односу на 1995. годину за 75%. Упркос јасној општој орјентацији о важности континуираног образовања и обуке, присутни су и одређени проблеми у њиховом спровођењу, што се тумачи као последица постојања великог броја образовних установа и недовољности метода и алата за обрачунавање остварених резултата.

БЕЗБЕДНОСТ

Приметно је да у свим управама Националне полиције постоји осетна уједначеност између бројног састава полазника и броја образовних сати. Међутим, ако се ово питање сагледа по појединим категоријама полицијских функционера, запажа се одређена неуједначеност. Тако је број образовних сати полицијских комесара у периоду од 1998. до 2001. године био непромењен, док је за полицијске официре у прве три године посматраног периода био нижи, а у 2001. години је забележио благи пораст.

Од континуираног образовања и обуке се очекује да задовоље врло различите потребе. На првом месту је обавезно образовање које је неопходно за напредовање у служби или за спровођење одређених реформи у полицији (на пример, укључивање у полицију у близини). Постоји и специјалистичко образовање које захтевају одређене управе за запошљавање (за рад у судској полицији или надзирању територије). Оно би требало да омогући полицајцима који су завршили основно образовање и обуку или полицијским функционерима који раде у другим службама брзо стицање потребних знања и савладавање одговарајућих поступака у области у којој су распоређени.

Значајно је поменути и отварање могућности континуираног образовања полицајаца на међународном нивоу. Са тим у вези би требало поменути да је Европски савет, на састанку одржаном у Севиљи 2002. године, као један од циљева полицијске сарадње предвидео и заједничко образовање пограничне полиције држава чланица. Одређени програми Европске уније у тој области (*FALCONE*, *OISIN*) већ садрже образовни сегмент. Иницијатива која највише обећава на плану међународног полицијског образовања је оснивање Европског полицијског колеџа (*le Collège européen de police* - CEPOL). Одлука о томе је донета на састанку Европског савета који је одржан 1999. године у Тампереу са циљем да се развије заједнички приступ главним проблемима са којима се суочавају полиције држава чланица. Први корак је боље упознавање са полицијским системима других земаља и са радом EUROPOL, као и са постојећим међународним инструментима у оквиру Европске уније у области сарадње у борби против криминалитета. У тим оквирима CEPOL обезбеђује од 2001. године тематска заседања високих полицијских функционера. Поред тога, у оквиру својих активности CEPOL организује образовање полицајаца са терена и наставног полицијског кадра, а бави се и обуком полицијских снага за ненасилно решавање кризних ситуација.

Образовање наставног кадра

У Француској се питању образовања наставног кадра поклања велика пажња. Као резултат бројних стручних скупова у вези са овом проблематиком настала је "повеља наставника" ("*la charte du formateur*") чији циљ је праведније институционално признање наставника. Повељом је предвиђена потреба ојачања везе између наставе и праксе, уз обавезу наставног кадра да се, након 5 година проведених у настави (уз могућност два продужења од по годину дана), усмери у правцу практичних активности. Када је реч о специјалном наставном кадру (пуцање, јединице водича паса) практичне ак-

тивности трају 7 година. Након тога постоји могућност да се наставници врате за још 3 године у DFPN.

Након одабира на основу искуства и мотивације, наставници се упућују на праксу у Национални институт за образовање полиције у Клермон-Ферану. Пракса траје 3 месеца за наставнике који предају у школама Националне полиције, а 2 недеље за наставнике континуираног образовања. Пракса је усмерена на методе комуникације и педагошке технике, управљање групом и анимацију расправа. За разлику од праксе која била на снази осамдесетих година, данас се инсистира на практичним ситуацијама. Специјални наставни кадар пролази кроз специјализоване центре (CNT, CNEPS).

НЕДОСТАЦИ ПОЛИЦИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ОБУКЕ

Упркос значајним помацима који су направљени на плану спровођења политике полицијског образовања и обуке, ова област је бременита и одређеним проблемима. Реч је, пре свега, о недовољној међусобној усклађености образовних активности које се паралелно спроводе у оквиру Националне полиције, Националне жандармерије, других државних служби и општинских полиција. Чак и у оквиру исте установе, као што је Национална полиција, не постоји формална мрежа која би омогућила сагледавање и стварање заједничке концепције педагошких садржаја и метода између образовних установа. Овај проблем није успешно решен ни недавним повезивањем већине образовних структура преко интранет мреже министарства унутрашњих послова, а као главна сметња се помиње скупа географска распарчаност образовних установа. Проблеми у сарадњи између полицијских служби су изражени и у области континуираног полицијског образовања, а испољавају се као немогућност одређених полицијских служби да своје људе упуте на праксу у одређену образовну установу, или као преклапање наставних садржаја различитих образовних институција.

Присутан је и проблем међусобног односа Националне полиције и Националне жандармерије, будући да оне (изузимајући одбрану националне територије и заштиту осетљивих места о чему се стара жандармерија) имају у основи исту надлежност у очувању јавног поретка и судској материји. Имајући у виду институционалну блискост полиције и жандармерије у оквиру министарства унутрашњих послова, може се очекивати да ће убудуће већи нагласак бити стављен на заједнички рад, односно приближавање практичних искустава, што подразумева и одговарајућа усклађивања на образовном плану.²⁰ Данас су примери заједничког образовања готово занемариви и своде се на праксу у СЕРОЛ и заседања у IHESI за виши официрски кадар, на праксу одржавања јавног реда и мира за будуће комесаре која се обавља у тренажном центру жандармерије у Сент-Астијеу и тренинг ронилаца у жандармеријском центру у Антибима.

²⁰ Томе у прилог говори и побољшање опште сарадње између полиције и жандармерије, приближавања која на социјалном плану захтевају поједини полицијски синдикати и буџетска средства која су планирана за опремање ове две безбедносне службе.

БЕЗБЕДНОСТ

Постоји и, мање-више, потпуно одсуство сарадње на образовном плану између општинских полиција и Националне полиције, иако су оне упућене на сарадњу на оперативном нивоу. Једини изузетак у овој области је обука локалних полицајаца у употреби ватреног оружја која се одвија на основу уговора склопљеног 2001. године између Управе за образовање Националне полиције и Националног центра за јавну територијалну функцију (*le Centre national de la fonction publique territoriale* - CNFPT).

Као недостатак полицијског образовања и обуке помиње се и недовољно укључивање у наставне садржаје резултата научних истраживања у вези са савременим облицима криминалитета, понашањима и системом вредности младих из предграђа и тсл., као и иностраних педагошки искустава. Наставне планове би требало прилагодити и практичним потребама одређених полицијских служби, а нарочито потребама полиције у близини.

Када је реч о основном полицијском образовању и обуци приметно је, упркос охрабрујућим резултатима, да и даље постоје одређене слабости које би требало отклањати бољим прилагођавањем наставних садржаја професионалним потребама полиције. То подразумева давање већег значаја практичним облицима образовања и обуке, повећање часова страног језика и информатике и већу индивидуализацију наставе потребама полазника.

Од недостатака континуираног образовања и обуке се наводе првенствено неодговарајући наставни садржаји који командном кадру не пружају довољно полицијских знања за обављање будућих активности. Присутан је и незадовољавајући ниво образовних сати у настави страног језика, а ретко се обавља и обука у смиривању кризних ситуација и дозвољеним случајевима употребе ватреног оружја.

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

У настојању да се постојећи ситем полицијског образовања и обуке побољша и да се уочени недостаци отклоне, изнети су одговарајући предлози у том правцу. Предложено је стварање управе за људске ресурсе (*la direction des ressources humaines* - DRH) која би објединила Управу за образовање Националне полиције и Управу за управљање Националне полиције која се стара о пријему и каријери полицијског особља. Задатак нове управе би се састојао у дефинисању и спровођењу усклађене политике пријема, образовања и напредовања у служби полицијског особља. Одговарајуће мере би требало предузети и у циљу усклађивања сарадње различитих служби, школа и центара груписаних у оквиру Управе за образовање Националне полиције. Требало би размислити и оснивању посебне школе за командни полицијски кадар у којој би полазници добијали потребна знања из области менаџмента, руковођења групом и преношења практичних знања. Одређене резултате би дала и регионализација пријема и основног образовања градских полицајаца, чиме би се повећала атрактивност овог посла код младих.

Када је реч о наставном кадру у систему полицијског школства, требало би предвидети могућност да наставник обавља свој посао без временског ограничења од 5 година, под условом да између два петогодишња периода

проведе најмање 3 године у оперативној служби у близини своје образовне установе. Велику пажњу би требало посветити и побољшању наставних метода и садржаја. У том смислу би полицијско образовање требало више да се ослања на универзитетска истраживања и инострана искуства. Поред тога, неопходно је побољшати наставу страних језика, информатике, стрељачку обуку и управљање кризним ситуацијама.

Тешко је рећи у којој мери ће ови предлози бити усвојени и да ли ће њихово спровођење дати очекиване резултате. У сваком случају, упознавање са искуствима других земаља у области полицијског образовања и обуке биће од велике користи приликом предстојеће реформе система полицијског школства у Србији. У том смислу би и неки од француских рецепата могао да буде искоришћен код нас.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Bauer, A., Ventre A.-M., *Les polices en France Sécurité publique et opérateurs privés*, Deuxième édition, Paris, 2002.
2. Bonelli, L., *Une vision policière de la société, in Obsession sécuritaires, Manière de voir*, N° 71, Paris, octobre-novembre 2003.
3. Gleizal, J.-J., *La sécurité: une nouvelle politique, in L'administration de la sécurité*, Revue française d'administration publique, N° 91, Paris, juillet-septembre 1999.
4. Larguier, J., *Procédure pénale*, Onzième édition, Paris, 2001.
5. Monjardet, D., *La réforme de la police nationale, in Tronquoy, Ph. (sous la direction de), État, société et délinquance*, Cahiers français N° 308, Paris, mai-juin 2002.
6. Monjardet, D., *Les policiers, in Mucchielli, L., Robert, Ph. (sous la direction de), Crime et sécurité, l'état de savoirs*, Paris, 2002.
7. Poujade, B., Dietsch, F., Mallet, E., *Les pouvoirs de police du maire*, La Gazette des communes, Cahier détaché N° 2-1/1723, Paris, 2004.
8. Roché, S., *La politique de "tolérance zéro" et ses controverses, in Tronquoy, Ph. (sous la direction de), État, société et délinquance*, Cahiers français N° 308, Paris, mai-juin 2002.
9. École nationale d'administration Promotion René Cassin (2001-2003) Séminaire "La formation professionnelle" Groupe 18, *La formation professionnelle des policiers*, Octobre 2002, <http://www.ena.fr/tele/sem02formation/sem0218police.pdf>, dostupno 6. decembra 2004. godine.
10. *Shema directeur de la formation dans la Police nationale 2003-2007*, http://www.interieur.gouv.fr/rubriques/c/c3_police_nationale/c333_dfpn/index_html/versiointexte.pdf, dostupno 6. decembra 2004. godine.

POLICE EDUCATION IN FRANCE

Abstract: Following brief introductory notes on France, the paper introduces the organizational structure of security services in this country. It further shows the beginnings and the development of the police system of training and education, presenting the current structure of police training and education. Within this frame we have viewed some specific organizational features of state institutions dealing therewith. The focus then shifts to the features of the existing police training and education system and police education and training teaching staff. There is an analysis of the drawbacks of the policy of police training and education, and the closing considerations include opinions on the ways in which these could be overcome.

Key Words: France, security services, police training and education, basic education and training, continued education and training, teaching staff training.

Мр Радомир ЗЕКАВИЦА,
Виша школа унутрашњих послова

САРАДЊА ПОЛИЦИЈЕ И ГРАЂАНА У ОКВИРУ КОНЦЕПТА ПОЛИЦИЈА У ЗАЈЕДНИЦИ

Резиме: У раду се разматра проблематика односа полиције и грађана. Нарочита пажња је посвећена концепту полиција у заједници који представља теоријско-практични модел обављања полицијских задатака, који у први план истиче управо потребу сарадње полиције и грађана на пољу превентивног сузбијања криминалитета. У завршним разматрањима је дат кратак осврт на предности и мане овог концепта.

Кључне речи: полиција у заједници, грађани, полиција, превенција.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Квалитативно унапређење односа полиције и грађана одавно је постао императив друштва утемељеног на демократским вредностима и начелима правне државе. Ако кренемо од претпоставке да у демократској држави полиција треба да служи грађанима, онда би крајње неприхватљиво било игнорисање њихових ставова и очекивања. У демократском поретку власти, ставови и очекивања грађана морају се узимати као релевантни фактор који у значајној мери треба да утиче на правац и карактер активности државних органа власти, а полиције посебно. Историјски посматрано, квалитативни помак у развоју овог односа остварио се тек онда када су се испуниле неопходне политичке, правне и институционалне претпоставке савременог либерално-демократског друштва. Ту, пре свега, мислимо на суштинске промене које су са собом донеле грађанске револуције у Француској и САД, а које су означиле крај феудалног система власти и почетак нове епохе грађанског друштва. Поред успостављања сасвим новог политичког и економског система, заснованог на либералној идеологији, представничком систему власти и капиталистичком систему производње, нова епоха је означила и битну промену у правном статусу појединаца. Они престају да буду третирани као поданици политичке власти и постају грађани, активни учесници политичког живота заједнице и носиоци субјективних јавних права. То је, између осталог, подразумевало трансформацију управе која постепено усклађује своју делатност са очекивањима и потребама грађана као основним корисницима услуга државне власти.

БЕЗБЕДНОСТ

Први који су однос своје полиције према грађанима покушали да изграде на принципима нове, либерално-демократске ере били су Британци. Пиловим реформама из 1829. године, конституисана је модерна полиција чиме је уједно означен и преокрет у њеном односу према грађанима. Суштину овог преокрета осликавају два основна принципа Пилове реформе: *успех полиције зависи од одобравања, прихватања и сарадње грађана, и полиција треба да буде јавност, а јавност полиција*. У основи језгровити и сасвим јасни, поменути принципи осликавају и данас оно што треба да буде суштина стратегије сваке државе која жели да однос своје полиције и грађана уреди на задовољавајући начин. Због свог значаја, однос полиције и грађана третира се данас као једно од виталних питања за демократизацију полиције и усмеравање њене улоге ка интересима друштвене заједнице и као процес који садржи у себи бројне и међусобно повезане компоненте. Према мишљењу Богољуба Милосављевића, најзначајније компоненте односа полиције и грађана су: 1) однос према грађанима као корисницима услуга и субјектима личних права и слобода (human relations), 2) однос према грађанима као субјектима социјалне контроле и сарадницима полиције у вршењу њених основних задатака, 3) однос према грађанима као фактору јавног мњења (public relations) (Милосављевић, 1997:223). У овом раду биће разматрана друга компонента овог односа у којој долази до изражаја потреба сарадње полиције и грађана на пољу сузбијања криминалитета, нарочито на пољу превентивног деловања. Многе полиције света су схватиле да њихов успех на пољу сузбијања криминалитета не зависи искључиво од савремених технолошких достигнућа, кадровских ресурса и средстава која има стоје на располагању, већ и од спремности грађана на сарадњу. У многим државама је прихваћено уверење да грађани представљају релевантан фактор социјалне контроле, а нарочито превентивног сузбијања криминалитета. У науци је ово уверење доживело значајну теоријску разраду, чији се резултат огледа у бројним теоријским радовима и практичним програмима њихове имплементације у пракси. Суштину новог теоријског приступа у сагледавању полицијске улоге у друштву изражава управо концепт *полиција у заједници* (community policing).

КОНЦЕПТ ПОЛИЦИЈА У ЗАЈЕДНИЦИ

Полазећи управо од грађана, њихових потреба и очекивања, као и од потребе за знатно ефикаснијом борбом против криминалитета, неке земље Запада (пре свега, САД, Канада, и Велика Британија) започеле су трансформацију класичног модела вршења полицијске улоге и увођење концептуално сасвим новог начина обављања полицијских задатака. Нови концепт, познатији као *полиција у заједници*, требало је да означи прекретницу у односу полиције и грађана и да суштински промени приступ полиције у решавању проблема заједнице. Основна идеја овог концепта јесте сарадња полиције и грађана у решавању основних проблема локалне заједнице, као што су: борба против криминала, редукција страха од криминала код грађана, и сузбијање различитих облика друштвених поремећаја. Као идеја, концепт *полиција у заједници* није ништа ново. Као што смо истакли, једно од основних начела Пилове реформе британске полиције било је управо сарадња полиције и грађана и инсистирање на њиховој што приснијој комуникацији. Међутим,

почетак студиозног истраживања свих потенцијала ове сарадње и имплементација ових начела у пракси, везује се тек за почетак 1980-тих и радове Џејмса Вилсона (James Q. Wilson), Џорџа Келинга (George L. Kelling) и Хермана Голдштајна (Herman Goldstein). *Теоријом сломљених прозора (Broken Windows Theory)*¹ и концептом *проблемски оријентисане полиције (problem-solving oriented policing)*,² поменути аутори су дали одлучујући допринос у прихватању идеје да полиција мора знатно више да се ослони на сарадњу са грађанима, те да на тој основи покуша да идентификује проблеме одређене локалне заједнице и пронађе начине за њихово успешно решавање.

Идеје поменутих аутора наишле су убрзо на опште одобравање стручне јавности и спремност да се започне са њиховом применом у пракси, што је уједно означило и почетак нове ере у развоју полиције - ере полиције у заједници.³ Од почетка 1980-тих па све до данас, концепт *полиција у зајед-*

¹ У раду "*Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety*," објављеном 1982. године у часопису *The Atlantic Monthly*, Вилсон (Wilson) и Келинг (Kelling) износе уверење да занемаривање чак и најблажих облика неприхватљивог социјалног понашања (попут пијачења на улици, просјачења и сл.) може временом да доведе до много тежих облика друштвених поремећаја и криминала. Теорија је добила назив по паралели коју су Вилсон и Келинг направили између проблема социјалне контроле и зграде са сломљеним прозором. Чак и један сломљен прозор на згради, како истичу аутори, може да буде сигнал грађанима да нико не води рачуна о њој и да ником није стало до њеног изгледа, што временом може да доведе до много озбиљнијег вандализма и уништења преосталих прозора. Слично томе, и у социјалном животу занемаривање ситних девијантности доводи временом до тежих облика друштвених поремећаја и губитка социјалне контроле. Вилсон и Келинг наводе интересантан експеримент који је Филип Зимбардо (Philip Zimbardo) са Станфорд универзитета, спровео 1969. године, а који потврђује управо изнета уверења. Експеримента ради, остављена су два аутомобила без ватробранских стакала, један у социјално проблематичном Бронксу, а други у мирном и богатом месту Пало Алто у Калифорнији. Аутомобил у Бронксу је нападнут за мање од 10 минута, док је за 24 часа из аутомобила извађено све што има икакву вредност. Аутомобил у Пало Алту је остао нетакнут више од недељу дана. Када је Зимбардо разбио једно стакло чекићем, убрзо су му се придружили и остали пролазници. За мање од пар сати, аутомобил је био преврнут наопачке и готово у потпуности уништен. Као закључак спроведеног експеримента, Вилсон и Келинг наводе да упркос различитим временским периодима након којих је дошло до експлозије вандализма (у Бронксу се то раније десило и због природе друштвеног живота и знатно проблематичније социјалне структуре), да је и у једној и у другој средини до њега дошло, а да је као главни разлог управо утисак да никоме није стало до остављеног аутомобила. Слично томе, уколико никоме не буде стало ни до различитих облика ситних социјалних девијантности, то ће, према уверењу аутора, убрзо довести до ланчане реакције и појаве много сложенијих. Имајући у виду речено, улога полиције у одржавању реда неће моћи успешно да се спроведе уколико се занемаре сами грађани, њихови свакодневни проблеми, а на њих саме не гледа као на веома битан механизам неформалне контроле који треба да помогне у превентивној борби против различитих облика друштвених неправилности (Wilson, J.Q., Kelling, G.L., 2000:3-15).

² Концептом *problem-oriented policing*, амерички полициолог Голдштајн (Goldstein) је покушао да развије знатно систематскији приступ у решавању проблема локалне заједнице и унапређења полицијског функционисања. Као основ овог приступа узима се студија проблема конкретне заједнице, односно пажљива анализа конкретне проблематике с којом се суочава неко локално подручје (просјачење, проституција, повећан степен малолетничке деликвенције и тсл.), као и анализа конкретних очекивања грађана од полиције. Затим се на основу ове анализе утврђују средства и методе за адекватан одговор на идентификоване проблеме. Најкраће речено, овај концепт, према Голдштајновом мишљењу, пролази кроз три основне фазе, то су: дефинисање проблема, његово истраживање и утврђивање алтернативних решења. Суштина Голдштајновог концепта огледа се, заправо, у тежњи да полиција иде у сусрет проблемима, а не да чека да се они развију, те да треба да их решава у сарадњи са грађанима и бројним субјектима социјалне контроле. (Goldstein, H., 2000:16-38).

³ Периодизацију историјског развоја полиције која укључује и еру полиције у заједници, дали су амерички аутори Келинг и Мур (Moore). Келинг и Мур, заправо, говоре о подели историјског развоја америчке полиције на три основне ере: политичка ера, реформска ера полиције у заједници. Прва ера траје у периоду од 1840-1900. године, а њене основне карактеристике су: блиска повезаност са локалним политичарима (отуда и легитимитет полиције почива примарно на подршци представника локалних власти), сузбијање криминала и одржавање реда као примарне функције, централизована полицијска структура, регрутовање полицијског кадра из редова доминантне социјалних или политичких групација, акценат на пешачкој патроли и др. Реформска ера траје, према мишљењу аутора, све до краја 1970-тих, а њене основне карактеристике су: раскид блиске везе између политике и полиције, акценат на контроли криминала и спровођењу закона, централизована организациона структура и развој синдикализма, редефинисање односа између полиције и грађана и јачање њихове везе, превентивна патрола и тактика брзог реаговања на позив за интервенцију. Развој полиције се налази данас у трећој фази, ери полиције у заједници која се, према мишљењу, Келинга и Мура карактерише: легитимитет који почива на подршци грађана, усмереност ка превенцији криминалитета и решавању проблема локалне заједнице, децентрализована полицијска структура, партнерски однос са заједницом, инсистирање на доминацији пешачке патроле као начина обављања полицијских задатака, побољшање квалитета живота грађана и задовољство грађана као важни циљеви полицијског посла. (Kelling, L.G., Moore, H.M., 2000:96-116).

БЕЗБЕДНОСТ

ници је постао незаобилазна тема научних расправа која третирају питања везана за полицију. То доказује и бројност радова објављених на ову тему, која се изражава у стотинама студија, чланака и истраживања. Интересантно је да упркос огромном богатству научно-истраживачког рада на ову тему, још увек не постоји јединствена и општеприхваћена дефиниција овог концепта. У мноштву дефиниција навешћемо неке за које сматрамо да су најрепрезентативније. Прво, за многе *полиција у заједници* није само програм, нови модел вршења полицијског посла, већ и сасвим нова филозофија полицијско-грађанске сарадње у циљу утврђивања проблема и потреба заједнице и хармоничног рада у идентификацији тих потреба (Gentile, J.P., 2000:28). Према мишљењу Роберта Тројанивица (Robert Trojanovicz) и Бониа Бикруа (Bonnie Busequeoux), овај концепт изражава нову филозофију полицијског рада, засновану на идеји да полицајци и грађани раде заједно, те да на различите креативне начине решавају проблеме на нивоу локалне заједнице који су везани за криминал, страх од криминала и друге различите друштвене поремећаје (Trojanovicz, R., Busequeoux, B., 1990:5).

Треба издвојити и дефиницију која је настала као резултат рада Community Policing Consortium-а,⁴ у коме се *полиција у заједници* дефинише указивањем на њене две суштинске компоненте: партнетство са заједницом (community partnership) и решавање проблема (problem solving). У циљу реализације прве компоненте, истиче се да полиција треба да развија позитиван однос са заједницом, да је укључи у послове контроле криминала и његове превенције, те да мора своје ресурсе да удружи са ресурсима заједнице како би утврдила најзначајније потребе њених чланова. Друга компонента се посматра као процес кроз који се идентификују основни проблеми заједнице и траже начини за њихово најадекватније решавање (Wilard, O.M., 2000:126).

Према мишљењу Сколника (Skolnick) и Бејлија (Bayley), *полиција у заједници* подразумева такво обављање полицијских задатака које се темељи на: 1) плански развијеним и двосмерно активним односима између полиције и грађана и уважавању локалних проблема и потреба грађана; 2) територијалном децентрализовану полиције (увођењу станица и подстанца и других форми организационог уситњавања); 3) реорјентацији патролне делатности; и 4) увођењу цивилног особља на повећан број положаја у полицији (Skolnick, J. H., and Bayley, D. H., 1997:251). Као занимљив приступ у покушају да се утврди шта представља концепт *полиција у заједници*, треба издвојити и студију Спарова (Sparrow), у којој аутор кроз одговоре на 14 питања која се тичу основне улоге полиције у друштву, даје компаративни приказ карактеристика традиционалног полицијског модела и концепта *полиција у заједници*. Приказано табеларно, поређење изгледа овако (Sparrow, M. K., *Implementing Community Policing*, 1997: 182-183):

---

⁴ Community Policing Consortium је основан 1993. године од стране америчког министарства правде, а обједињује пет полицијских организација у САД које се, иначе, сматрају водећим у истраживању, развоју и имплементацији модела полиција у заједници. То су: International Association of Chiefs of Police (IACP), National Organization of Black Law Enforcement Executives (NOBLE), National Sheriffs' Association (NSA), Police Executive Research Forum (PERF) и Police Foundation. Његова примарна мисија јесте да пружи сву неопходну помоћ и техничку подршку полицијским департманима у спровођењу community-policing тренинга. <http://www.communitypolicing.org/about1.html>, дана 24.10.2004. године.

СТРУЧНИ РАДОВИ

Р. бр	Питања	Традиционални полицијски модел	Полиција у заједници
1.	Шта је полиција?	Владина институција приоритетно одговорна за спровођење закона	Полиција је јавност и јавност је полиција. Полицајци су плаћени да све време брину о безбедности грађана
2.	Какви су односи између полиције и осталих друштвених служби?	Приоритети су обично супростављени	Полиција је само једна од многих друштвених служби и институција које су одговорне за унапређење квалитета живота
3.	Која је улога полиције?	Фокусирање на решавање кривичних дела	Откривање и решавање различитих врста проблема
4.	Како се мери учинак полиције?	Бројем откривених и расветљених кривичних дела	Смањивањем озбиљних поремећаја и криминала, осећањем сигурности код грађана и укупним квалитетом живота у заједници.
5.	Који су највећи приоритети?	Кривична дела са великом материјалном штетом и елементима насиља	Сви проблеми који узрокују велику забринутост и страх код грађана и сметају њихове свакодневне активности.
6.	Са чим се тачно полиција бави?	Инцидентима	Проблемима и бригада грађана
7.	Шта одређује успешност полиције?	Брзина реаговања на инциденте	Сарадња са грађанима
8.	Како полиција приступа позивима грађана који нису везани за криминал, већ за пружање услуга?	Реагује на њих само уколико нема "правих" полицијских задатака	Пружање услуга је права прилика
9.	Шта је полицијски професионализам?	Брза и успешна интервенција на озбиљан криминал	Блискост полиције и грађана у заједници
10.	Која врста информација је полицији најважнија?	Информација о одређеним кривичним делима и извршиоцима	Информација о различитим криминогеним појединцима, групама локалне заједнице
11.	Шта чини суштину полицијске одговорности?	Висок степен централизације, поступање по правилницима и упутствима, строго спровођење закона и чување службене тајне	Наглашавање одговорности за потребе локалне заједнице
12.	Која је улога полицијског руководства?	Дефинисати правила поступања и издавање налога и ставова	Унапређење организационе генералне стратегије полиције
13.	Каква је улога Бироа за односе са јавношћу?	Информисати јавност о озбиљним криминалним догађајима, а да се са тим не оптерећују полицајци на терену	Координација виталних веза за комуникацију између полиције и грађана, али и у полицији
14.	Како полиција цени процесуирање извршилаца кривичних дела?	Као важан циљ, све друго је неуспех	Као једно од многобројних средстава за постизање циља, а циљ је безбедност заједнице

БЕЗБЕДНОСТ

Одсуство јединствене дефиниције *полиције у заједници*, резултат је, једним делом, енормно великог броја радова на ову тему у којима се овај концепт дефинише на веома сличан, али ипак различит начин. (Trojanowitz, R. C., Dixon, S. L., 1993:30). Осим тога, сама конструкција полиција у заједници садржи у себи превише уопштене и неодређене појмове. То се нарочито односи на појам заједница, који може да има више различитих значења (географско, интересно, културолошко итд.), а чијем дефинисању је посвећено релативно мало простора (Mawby, R., 1990:170-174; Willard, O. M., 1993:32-34). Проблему дефинисања доприноси и прилична термилошка конфузија у иностраној литератури, с обзиром да се иста ствар често означава различитим терминима, попут: *community-oriented policig*, *problem-solving policing*, *neighborhood-oriented policing*, и др.

Очигледно је, дакле, да се не може очекивати дефиниција која би била општеприхваћена. Оно што проблем дефинисања полиције у заједници чини у основи сложеним, јесте чињеница да овај концепт представља не само практичан модел поступања полиције у њеним свакодневним активностима, већ и нову филозофију полицијског рада иза које стоје одређене идеје и вредности. Због тога, успешно дефинисање и разумевање овог концепта мора да обухвати обележја бројних његових аспеката, односно да одговори на неколико кључних питања која омогућавају да се овај модел посматра као целина, те да се тако, у једном више дескриптивном маниру, укаже на његову суштину. Та питања су: Које су вредности и идеје на којима он почива? Ко су главни корисници новог модела обављања полицијске делатности? Које се методе рада примењују да би се циљ остварио? Каква се организациона структура и филозофија управљања захтева? И, коначно, шта је његов основни циљ и, сходно томе, каква је улога полиције у друштву? Покушаћемо да у одговорима на ова питања укажемо на основна обележја концепта полиција у заједници.

Оно што прво треба имати на уму јесте да овај концепт почива, у својој основи, на идејама и вредностима либерално-демократског друштва. Он полази од потреба и очекивања грађана и посматра полицију као њихов услужни сервис. Основно уверење од којег се полази у теоријском концепирању и примени овог модела у пракси јесте да у сарадњи полиције и грађана лежи кључ успеха полиције, како на њеном репресивном, тако, још и више, на превентивном плану. Грађани се не посматрају само као партнери у сарадњи, већ и као крајњи корисници полицијских услуга. Потребама и очекивањима грађана су прилагођени и методи рада. У циљу редукације страха код грађана и постизања што вишег степена поверења у полицију, овај концепт нарочито инсистира на пешачкој патроли као доминантном начину обављања полицијских послова. Полази се, наиме, од уверења да пешачка патрола у знатно већој мери омогућава непосредан контакт између грађана и полиције и тиме не само што ствара однос међусобног поверења, повећава осећај сигурности код грађана и редукује њихов страх од криминала, већ и олакшава прикупљање информација неопходних за ефикасан рад полиције. Услед примарне оријентације полиције ка проблемима локалне заједнице и потребама грађана, мења се и организациона структура и филозофија

управаљања полицијом. Промена иде у правцу организационе децентрализације и преношења моћи одлучивања са врха на ниже нивое, тј. самог полицијца. Наиме, учешће полицијског службеника у дијагнози и решавању проблема грађана неминовно помера процес доношења организационих и тактичких одлука на ниже нивое. Полицијски службеник, који се у традиционалном начину полицирања сматра пуким изршиоцем, постаје тако активни учесник процеса одлучивања и решавања проблема од највећег значаја за безбедност грађана. И на крају, као основни циљеви полиције у заједници се најчешће наводе: одржавање реда, решавање конфликта, пружање различитих услуга грађанима, редукција страха од криминала, повећавање осећаја сигурности код сваког члана заједнице, као и побољшање укупног квалитета живота у заједници. Борба против криминала се, наравно, посматра и даље као један од основних и приоритетних циљева полицијске функције, с тим што се смањење стопе криминалитета остварује примарно превентивним деловањем, а не само реаговањем на позиве грађана и истрагом злочина. Најкраће речено, основна улога полиције јесте постизање што вишег степена објективне безбедности друштва и јачање субјективног осећаја сигурности код грађана.

Поред теоријског уобличавања концепта *полиција у заједници*, за његову научну и употребну вредност нарочито су битни резултати до којих се дошло имплементацијом његових идеја у пракси. Потпуно у духу америчког парагматизма, овај модел је добио на важности тек онда када су се у пракси показали први добри резултати примене његових појединачних програма. Најпре је започето са њиховом применом на поједине градове у САД. У Хјустону је примењен програм за редукцију страха код грађана, затим програм пешачке патроле у Њујорку и Флинту; програм проблемски-орјентисане полиције у Њупорт Њуз; програм патрола у заједници у Њујорку; програм полиција у заједници у Санта Ани; програм грађански орјентисана полиција у Балтимор округу и други. Појединачни програми су дали добре резултате - показали да грађани могу да буду веома значајни партнери у борби против криминала, да се у партнерству са њима може очекивати знатно виши степен ефикасности полиције, довели до значајне промене ставова и перцепције грађана о криминалу и полицији, позитивно утицали на редукцију страха од криминала, повећали степен задовољства грађана радом полиције, па чак довели до значајне редукције стопе криминалитета. (Mastrofski S. D., 2000:318-320; Brown, P. L., 1993:76).

Примена ових програма је пролазила кроз више фаза. Прва фаза није подразумевала комплетну организациону промену и трансформацију модела обављања полицијских задатака. Град у коме се убрзо прешло и на другу фазу, био је Хјустон. Почев од 1982. године, наредних пет година, полиција у Хјустону је прошла кроз знатно темељније организационе промене, које су се заснивале на програму проблемски-орјентисана полиција, сарадњи са грађанима и покушају да се патролном делатношћу неутралише дистанца између полиције и њих. Од нарочитог значаја су били покушаји да се грађани активније укључе у обављање свакодневних полицијских послова. Експеримент у Хјустону је показао да је за непуних пет година, могуће прихватити концепт *полиција у заједници* као доминантан стил обављања полицијских

БЕЗБЕДНОСТ

задатака и битно побољшати ефикасност полицијског функционисања (Brown, P. L., 1993:77). До сличних резултата се дошло и у каснијим годинама, на примеру бројних америчких градова у којима су такође спроведени ови програми (Њујорка, крајем 1980-тих, Спокејн у држави Вашингтон, Парксбург, Западна Вирџинија и други - Вилард, М. О., 1993:140-150).

Примена програма *полиција у заједници* довела је до позитивних резултата и у другим земљама. У Канади је довела до редукције стопе криминалитета чак и до 30%, док је у Великој Британији, на основу анализе и посматрања више од 1200 контаката полиције и грађана, утврђено да полицајци који су примењивали методе модела *полиција у заједници* на битно друкчији начин решавају инциденте од полицајаца који су навикли на традиционалне методе рада, да су знатно више у стању да на конфликте гледају као непристрасни арбитри, те да свој успех посматрају, превасходно, кроз начин на који задовољавају потребе грађана (Mastrofski S. D., 2000: p. 321).

Њихова примена је, међутим, указала и на све потешкоће у прилагођавању традиционалног начина рада новим идејама и околностима. Тим поводом је основана радна група (*Executive Session on Community Policing*) у оквиру Програма за кривично законодавство и менаџмент, школе Џон Кенеди Универзитета у Харварду, која се бавила, између осталог, индентификацијом и анализом основних проблема имплементације модела *полиција у заједници*. У том циљу су истакнута три проблемска питања. Прво, да ли се применом овог модела расипају ресурси полиције тиме што се њен рад коцентрише на погрешне приоритете? Овде се има на уму бојазан да се ангажовањем полиције на решавању бројних проблема укључујући и оне социјалне, врши прекомерна експанзија полицијске функције, чиме она укључује и оне делатности које се примарно везују за службе социјалног рада. Друго, како ће се овај концепт примењивати с обзиром на чињеницу да су полицијски департмани дизајнирани за битно друкчији модел обављања полицијских задатака? Наиме, као један од најозбиљнијих проблема издвојено је управо то што су полицијски департмани прилагођени за брзе интервенције на позив грађана чему доприноси савремена технологија, брзи и добро опремљени аутомобили, централизована контрола и ангажовање највећег броја полицајаца у ауто-патролама. Захтеви концепта *полиција у заједници* су битно друкчији. Од полицајца се не захтева да реагује само у инцидентним ситуацијама, нити његова свакодневна активност почива толико на употреби савремене технологије. Она почива на непосредним контактима са грађанима и децентрализованом организационој структури. Због тога се поставља питање како помирити ове две стратегије и прву прилагодити идејама и начелима *полиције у заједници*. И треће, да ли се применом овог концепта отварају врата корупцији и осталим облицима противправног поступања полиције? Иако су резултати првих експеримената са применом овог модела у појединим америчким градовима показали да није дошло до пораста корупције, ова бојазан је ипак истакнута због чињенице да он захтева радикалну децентрализацију полицијске власти и доношење одлука од самих полицајаца на терену (Kelling, G. L., 2000:67-70).

На сличне као и на бројне друге проблеме указују и Бејли и Сколник. У намери да дају што реалнију слику и умире општу еуфорију и одушевљење резултатима новог приступа, Бејли и Сколник сугеришу знатно више опреза у сагледавању потенцијала и успеха *полиције у заједници*. Поред наведених проблема, ови аутори указују и на могућност да овакав стил обављања полицијског посла учини полицајце "слабим" на принудно спровођење закона и сузбијање криминала, на могућност неједнаке дистрибуције услуга и предности овог модела различитим слојевима становништва (богатим и сиромашним, различитим етничким или расним групама и сл.), на потребу ангажовања већих ресурса, његову антитехнолошку природу и карактер и сл. (Skolnick, J. H., Bayley, D. H., 1993:82-84)

И међу нашим ауторима је могуће уочити ставове који указују на проблеме и ограничења у примени овог концепта. Према мишљењу Кешетовића овај концепт није испунио очекивања и то највише захваљујући остацима традиционалног обављања полицијских послова и отпора у оквиру самих полицијских организација (Кешетовић, Ж., 2000:130). Сличне резерве износи и Милосављевић. Према његовом мишљењу велико ограничење концепта *полиције у заједници* је то што је он изграђен као стратегија деловања у ужим заједницама, а не за обављање задатака из оквира полицијске функције у широј заједници. Друго битно ограничење овог концепта, према мишљењу овог аутора, огледа се у томе што "овај приступ није погодан за примену у оним ситуацијама у којима су изражени сукоби интереса између социјалних група у заједници и када не долази до позитивно усмерених интеракција између полиције и припадника тих група." (Милосављевић, Б., 1997:252).

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Праву слику о резултатима и потенцијалима концепта *полиција у заједници* могуће је стећи сагледавањим и његових добрих и лоших страна. Чињеница је да је примена овог модела смањила стопу криминалитета, учинила рад полиције ефикасним, побољшала однос полиције и грађана, ојачала њихово међусобно поверење, позитивно утицала на осећај сигурности код грађана и квалитет живота и, уопште, допринела демократизацији полицијске улоге и њеном примарном усмерењу ка интересима грађана и заједнице у целини. Предности новог приступа су многобројне и могу се уочити готово подједанako и на страни полиције и на страни заједнице. Како истичу Сколник и Бејли, основне предности за заједницу су те што овај приступ доноси посвећеност полиције превенцији криминалитета и проблемима локалне заједнице, укљученост грађана у полицијски посао, одговорност полиције пред јавношћу и већу прилагођеност полицијске службе потребама грађана. За полицију, нови приступ омогућава већу подршку грађана, поделу одговорности са њима, већу сатисфакцију послом, боље унутрашње односе и подршку за организационе промене. (Skolnick, J. H., Bayley, D. H., 1993:79-80).

БЕЗБЕДНОСТ

С друге стране, треба имати на уму да је овај концепт настао на тлу САД и Велике Британије, односно у државама са развијеном традицијом локалне самоуправе и високим степеном децентрализације власти. Оваква традиција је позитивно утицала на прихватање става о неопходности активног учешћа локалне заједнице у вршењу полицијске функције, тако да ни прихватање концепта *полиција у заједници* у овим државама није наишло на озбиљније препреке. То се не би могло рећи за оне државе у којима је традиција државне власти и полицијске улоге била битно друкчија. Ту пре свега мислимо на земље континенталне Европе у којима је полицијска улога била традиционално у служби државе.⁵ Због тога не треба да чуди што је унутар самих полицијских организација, значајног броја држава континенталне Европе, изражен отпор овом концепту и висок степен сумње у његове позитивне потенцијале. Стиче се утисак да полиција у овим државама (нарочито у оним које пролазе кроз процес политичко-економске транзиције, укључујући и нашу) доживљава овај стил полицирања као још једну "празну причу", "глупост коју су измислили политичари" или, у најмању руку, као наметнути модел који не одговара друштвеним, политичким и безбедносним специфичностима датог друштва.

Примедбе ове врсте треба, дакле, разумети у светлу специфичне друштвено-политичке традиције и наслеђа ових друштава са, још увек, доминантним моделом традиционалног начина вршења полицијских задатака и специфичног менталитета полицијских службеника који уз њега иде. Зато, промена овог модела није само ствар политичке подршке, организационих и функционалних промена, већ и промене менталитета оних који обављају полицијске послове, од најнижег до највишег нивоа. Управо због тога, прихватање и имплементација концепта *полиција у заједници* и јесте сложен и дугорачан процес, с обзиром да његова успешна реализација у многоме зависи од природе друштвено-политичке традиције неког друштва и карактеристика полицијске супкултуре која у оквиру ње настаје.

У условима нашег друштва, реализација овог концепта је отежана не само услед недемократске природе друштвено-политичког наслеђа, већ и због сложене природе међуетничких односа која неповољно утиче на степен поверења између грађана и полиције у заједницама са мешовитом етничком структуром. Треба бити свестан чињенице да је реализација концепта *полиција у заједници* готово немогућа у срединама у којима постоје изражене међуетничке поделе и нетрпељивост. Ово из разлога што је у таквим срединама изузетно отежано постизање одговарајућег степена поверења и сарадње између полиције и грађана на чему, уосталом, и почива овај концепт.

Упркос бројним проблемима, концепт *полиција у заједници* представља једино прихватљив приступ осмишљавању полицијске улоге у демократском друштву. Највећа вредност овог концепта, због које он и треба да има овакав значај и улогу, јесте у недвосмисленом усмеравању полицијске улоге ка де-

---

⁵ Још почетком XX века, Рејмонд Фоздик (Raymond Fosdick) истиче ову разлику као једну од основних између континенталног и англосаксонског модела полиције (Fosdick, R., 1915:4).

мократским вредностима. Окренутост ка заједници, потребама грађана, заштита њихове личне и имовинске безбедности, постизање што вишег степена поверења и сарадња полиције и грађана у превенцији криминалитета, само су нека од основних обележја овог модела која полицијску улогу саображавају начелима демократске државе. Дакле, са становишта идеја на којима почива и вредности којима тежи, концепт *полиција у заједници* не сме да се доведе у питање. Са становишта правне државе, најзначајнија предност овог концепта јесте у томе што он омогућава знатно већу одговорност полиције пред јавношћу, односно могућност грађанима да остваре приснију везу са полицијом и увид у њен рад. Управо због тога, прихватање овог концепта може позитивно да утиче на процес реформе полиције коме је приступило и наше друштво. Улога наше полиције мора да буде конципирана на начин да може успешно да одговори на изазове и захтеве савременог друштва. Они нису везани само за проблеме глобалне експанзије криминалитета и усложњавање безбедносне проблематике, већ и за императив успостављања демократских вредности и система правне државе коме концепт *полиција у заједници у потпуности одговара*.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Brown, P. L., (1993), *Community Policing: A Practical Guide for Police Officials. Principles of Good Policing*, U. S. Department of Justice.
2. Willard, M. O.: (2000), *Community Policing-Classical Readings*, Prentice Hall, New Jersey
3. Willard, O. M.: (1993), *Community-Oriented Policing*, Prentice Hall, New Jersey
4. Wilson, J. Q., Kelling, G. L., (2000), *Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety*. Willard, M. O., (2000), *Community Policing-Classical Readings*, Prentice Hall, New Jersey.
5. Gentile, J. R., (2000), *Community Policing: A Philosophy - Not a Program*. Willard, O. M.,(1993), *Community-Oriented Policing*, Prentice Hall, New Jersey.
6. Goldstein, H.,(2000). *Improving Policing: A Problem-Oriented Approach*. Willard, M. O., *Community Policing-Classical Readings*
7. Kelling, G. L., (2000), *Police and Communities: The Quiet Revolution*. Willard, O. M.,(2000) *Community Policing: Classical Readings*.
8. Kelling, G. L., Moore, H. M., (2000) *The Evolving Strategy of Policing*. Willard, M. O., (2000), *Community Policing:Classical Readings*, Prentice Hall, New Jersey.
9. Кешетовић, Ж.: (2000), Односи полиције са јавношћу, ВШУП, Београд.
10. Mastrofski S. D., (2000) *What Does Community Policing Mean for Daily Police Work*. Willard, M. O., (2000) *Community Policing; Classical Readings*,
11. Милосављевић, Б.: (1997), Наука о полицији, Полицијска академија, Београд.
12. Mawby, R., (1990), *Comparative policing issues: The British and american System in Interational Perspectives*, London: Unwin Hyman.
13. *Principles of Good Policing*: (1993), U. S. Department of Justice.

БЕЗБЕДНОСТ

---

14. Skolnick, J. H., and Bayley, D. H., (1997), *Community Policing: Issues and Practices Around the World*. Милосављевић, Б., (1997) *Наука о полицији*.
15. Skolnick, J. H., Bayley, D. H., (1993), *Community Policing: Issues and Practices Around the World*. Brown, L. P., *Community Policing: A Practical Guide for Police Officials*.
16. Trojanovicz, R., Bucquerooux, B.: (1990), *Community Policing: How to Get Started*, Cincinnati: Anderson Publishing Company.
17. Trojanowitz, R. C., Dixon, S. L., (1993), *Criminal Justice and Community*. Willard, O., *Community-Oriented Policing*.
18. *Understanding Community Policing: A Framework for Action*, (2000), Community Policing Consortium, U. S. Department of Justice. Willard, M. O.: (2000), *Community Policing-Classical Readings*.
19. Fosdick, R.,(1915), *European Police System*, New York: The Century Co.

COOPERATION BETWEEN POLICE AND CITIZENS WITHIN THE CONCEPT OF COMMUNITY POLICING

Abstract: the paper considers the issues of relationship between the police and citizens. Special attention has been given to the community police concept which presents a theoretical and practical model of policing that places an emphasis on the necessity for cooperation between the police and citizens in the field of crime prevention. The closing considerations contain a brief survey of the advantages and shortcomings of this concept.

Key Words: community policing, citizens, police, prevention.

Ивана БОДРОЖИЋ,
Виша школа унутрашњих послова
Дејан ШУПУТ,
Институт за упоредно право

КОМПЈУТЕРСКИ КРИМИНАЛ КАО ОПАСНОСТ ПРИ УВОЂЕЊУ ЕЛЕКТРОНСКЕ УПРАВЕ

Резиме: Електронска управа, као модеран начин обављања послова органа управе, употребом информационих и комуникационих технологија, један је од циљева реформе државне управе Републике Србије. Овај начин обављања послова у управи, развијен је и функционише у многим државама, олакшава пружање услуга, подиже ефикасност у раду и смањује трошкове. Поред његових многобројних предности, он са собом доноси и извесне ризике, који се односе на могуће злоупотребе компјутера као основног средства рада електронске управе. Поучени искуствима других држава, и информисани о опасностима које увођење е-управе доноси, грађани и запослени у управи, могу се адекватно припремити за решавање потенцијалних проблема и ефикасније користити предности е-управе.

Кључне речи: електронска управа, компјутер, подаци, информације, компјутерски криминал, феномен "криминал белог оковратника", злоупотребе модерних технологија, Конвенција Савета Европе о сајбер криминалу, Протокол уз Конвенцију о сајбер-криминалу, електронски потпис, "on-line"услуге, Интернет.

УВОД

Грађани су често незадовољни радом управе и квалитетом услуга које им она пружа. Из тог разлога, политичке структуре многих држава, непрекидно, још од античког времена, покрећу иницијативе за спровођење реформи у области рада и организације државне управе. Реформе се огледају у увођењу разноврсних промена, правних, организационих и техничких, а врше се са циљем унапређења рада органа управе и ради задовољавања потреба грађана.

Појавили су се нови погледи на то како би рад органа управе требало да изгледа. Развијени су, и развијају се многобројни механизми и средства којима се рад органа управе усавршава. Мисли се пре свега на нове методе управљања, руковођења и организовања тзв. нови јавни менаџмент (new

БЕЗБЕДНОСТ

---

public management). Нови јавни менаџмент, заправо је само један од модела реформе државне управе који је настао на темељу критика неефикасности бирократије и мањкавости јавних политика које су владе различитих држава спроводиле у другој половини XX века. Тај модел реформе државне управе полази од претпоставке да су велике државне администрације током дугог низа година функционисања, постале наследно дефектне и неефикасне, и да је тржиште боље прилагођено и опремљено за обезбеђивање највећег броја добара и услуга које су грађанима потребне.¹ Треба нагласити да термин **нови јавни менаџмент** описује глобални тренд одређеног типа управне реформе, и да у различитим управним окружењима има различита значења.

Увођење метода новог јавног менаџмента у функционисање јавног сектора једна је од новина које поред осталих димензија реформе читавог јавног сектора, прате и процесе реформисања управе широм света. Те методе остварују идеју **реосмишљавања владе (reinventing government)**, која доводи до новог приступа у раду и организацији свих делова управне структуре, односно резултира комплетном изменом концепта рада органа управе. Идеја реосмишљавања владе појавила се у Сједињеним Америчким Државама за време мандата потпредседника САД Ала Гора, да би потом, уз неопходна прилагођавања конкретним државама, била прихваћена у већем броју земаља, пре свега у Великој Британији, Аустралији и Новом Зеланду. У оквиру поменутих промена начина рада органа управе, уводи се електронска управа (е-управа) као нова техника обављања послова управе.

Електронска управа је феномен који је у фази развоја, феномен који непрекидно добија нове елементе, и који веома брзо проширује поље своје примене. Уопштено посматрано е-управа је потпуно обављање послова управе електронским путем без употребе папира, али не само то, већ и више од просте аутоматизације рутинских послова управе. Електронска управа је начин на који владе користе нове технологије да би грађанима обезбедиле једноставнији и бржи приступ информацијама и услугама. Помоћу електронске управе подиже се квалитет услуга које обавља државна управа и омогућава се грађанима да лакше узму учешће у раду демократских институција. Коришћењем нових технологија у свом раду управа постаје ефикаснија, поузданија и јефтинија. Све развијене земље одлучују се за увођење е-управе која се намеће као предуслов за брз напредак и развој у 21. веку.

Е-управа представља изазов и прилику да се трансформишу техника и механизам управљања, али и природа управне функције сама по себи. Применом нових метода управљања и увођењем модерних технологија у управу све више слаби контролна, а јача услужна функција управе. Заједничка особина која постоји у иницијативама за увођење е-управе широм света јесте да се инсистира на томе да управа треба да буде више орјентисана ка грађанима и да њен рад треба да буде лакше доступан оку јавности. Функционисање електронске управе омогућиће већу транспарентност у раду органа управе.

---

¹ Група аутора, *Нови јавни менаџмент*, Влада Републике Србије, Агенција за унапређење државне управе, Београд, 2002, стр. 14.

Упркос свим предностима које е-управа има у односу на класичан начин рада управе, постоје и одређени проблеми и опасности до којих долази при увођењу ових нових метода рада управе. Због тих опасности упоредо са развојем е-управе ствара се и нови правни оквир. Доносе се нови закони, прописи и правилници који треба да уреде начин функционисања е-управе и да заштите права грађана и интересе државе од могућих повреда.

НЕИЗБЕЖНИ РИЗИЦИ ПРИ УВОЂЕЊУ И ФУНКЦИОНИСАЊУ Е-УПРАВЕ

Систем великих технолошких иновација и увођење електронске управе, доноси са собом проблеме. Проблеми могу бити двојаки. Једна врста проблема везана је за страх грађана и запослених у управи, од новог и неизвесног, што представља људској природи својствен отпор променама и свему што је ново. Друга врста су проблеми који се односе на могуће злоупотребе при увођењу новог начина обављања послова органа управе.

Један број проналазака који су унапредили људско друштво и који су имали за циљ добробит човечанства, бивали су током историје злоупотребљени (нпр. атомска енергија). Зато се може претпоставити да би и употреба информационих и комуникационих технологија, а пре свега употреба компјутера, као проналаска столећа, и узрока треће (компјутерске) револуције у историји човечанства, могла да буде злоупотребљена. Евентуалне злоупотребе модерних технологија, примењених у раду органа државне управе, одразиле би се неповољно на државу и њене грађане.

Будући да је проблеме могуће предвидети, могуће их је и избећи. На могућност савладавања и избегавања предвидљивих проблема указује се у оквиру менаџмент дисциплина као што су: управљање променама, управљање ризиком и управљање људским ресурсима. Те дисциплине проучавају начине на које проблеме и ризике треба предвидети, сагледати и превазићи.

Прва група претходно поменутих проблема представља реакцију друштва на увођење нових административних процедура и метода рада, што проузрокује социјалне проблеме. С обзиром на такву природу проузрокованих проблема, овај рад неће детаљније разматрати начине за њихово решавање, пошто се ти проблеми ни на који начин не могу довести у везу са евентуалним злоупотребама компјутера и нарушавањем безбедности функционисања државе и остваривања права грађана.

Друга група проблема манифестује се кроз најразличитије злоупотребе модерних технологија, које се огледају у вршењу прекршаја и кривичних дела. Број злоупотреба се из дана у дан повећава и намеће потребу за њиховим детаљним разматрањем.

ЗЛОУПОТРЕБЕ ИНФОРМАЦИОНИХ И КОМУНИКАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА КАО ИЗВОР КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛА

У последњој деценији двадесетог века, дошло је до правог информационог бума. Информације су постале један од најважнијих стратешких ресурса, а многи научни, привредни, безбедносни, лични и други подаци смештени у рачунарима могу имати врло високу цену, посебно ако се искористе у не-

БЕЗБЕДНОСТ

дозвољене сврхе.² Количина и вредност информација у електронским базама података веома су изазовна мета за људе који се баве криминалом. Криминалци представљају друштвени слој који најупорније и најдоследније прати развој модерних технологија, максимално подешавајући своје деловање новим технолошким достигнућима. До овог феномена долази из разлога што појава нове технологије у периоду пре него што је друштво успело да развије и изгради адекватне системе заштите нове технологије, представља идеално тле за криминалну делатност. Е-управа је једна од области људског деловања, која је још у фази развоја и чији рад још увек није у потпуности регулисан и заштићен прописима. Велики број правних празнина које постоје у регулисању рада е-управе оставља много простора за злоупотребе.

Злоупотреба компјутерске технологије присутна је од самог почетка употребе компјутера. У почетку примене компјутера, само узак круг њихових корисника, који су поседовали одређени ниво знања и вештине манипулације, био је у могућности да их злоупотреби, што није представљало превелику друштвену опасност. Брз развој компјутерске технологије, њена све већа доступност широком кругу корисника, појава микро и персоналних рачунара, лакоћа и једноставност руковања њима, створили су услове за све веће и друштвено опасније злоупотребе ове технологије.

Компјутерски криминал манифестује се кроз најразличитије облике злоупотребе компјутера. Постојећа кривична дела из области компјутерског криминала не представљају коначно заокружену целину, пошто се свакодневним развојем компјутерске технологије рађају нови видови злоупотреба. Развој компјутерског криминала кретао се од првих злоупотреба компјутерске технологије у финансијским институцијама, преко неких видова који су у криминолошким истраживањима названи новим облицима "криминалитета белог оковратника" (White Collar Crime), до савремених облика електронског пиратства "хакерисања", угрожавања приватности људи, саботажа учињених креирањем и слањем "вируса и црва."³

Компјутерски криминал, на жалост није заобишао ни е-управу. Информациони системи који постоје на нивоу читаве електронске управе, базе података и непрестана повезаност управе са спољним светом преко интернета, чине је веома погодном метом за вршење кривичних дела у области компјутерског криминала.

Колика опасност прети свету од компјутерског криминала, говори и чињеница да је на Десетом конгресу Уједињених нација за превенцију криминалитета велика пажња посвећена том проблему. Уложено је много труда у формулисање полазне дефиниције компјутерског криминала која гласи: *"Компјутерски криминалитет је општи појам који обухвата кривична дела која се врше посредством компјутерског система или мреже, у компјутерском систему или мрежи, или против компјутерског система или мреже. У принципу он*

---

² Петровић С., *Компјутерски криминал*, МУП Републике Србије, Београд, 2001, стр. 17.

³ Бановић Б., *Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминала*, Виша школа унутрашњих послова МУП Републике Србије, Београд, 2002, стр. 131.

укључује било које кривично дело које се врши у електронском амбијенту."⁴ Због своје општости, ова дефиниција подразумева и појавне облике кривичних дела компјутерског криминала који се могу извршити у сфери рада е-управе.

Осим дефиниције формулисане од стране УН и друге међународне организације и појединци бавили су се дефинисањем појма компјутерског криминала. Из тога се најбоље може закључити колики се значај придаје изучавању ове врсте криминала широм света. Тако на пример, Канадска полиција која се бори против компјутерског криминала, Royal Canadian Mounted Police, употребљава следећу дефиницију: "Компјутерски криминал је сваки илегалан акт за чије је успешно гоњење есенцијално познавање компјутерске технологије"⁵.

Шведска делегација дала је на Нордијској конференцији о економском криминалу, 1983. године следећу дефиницију: "Компјутерски криминал је криминал извршен против или помоћу компјутерског система, од неког ко у извршењу криминалног дела користи знање компјутерске технологије или познавање датог система".

Дефиниција усвојена од стране ОЕЦД гласи: "Криминал повезан са компјутером је свако илегално, неетичко или неовлашћено понашање које укључује аутоматску обраду података или пренос података".

Поред дефиниција датих од стране различитих стручних тела, у теорији кривичног права могу се наћи и многобројне дефиниције компјутерског криминала формулисане од стране појединаца. У ту групу дефиниција спадају појмовна одређења компјутерског криминала Дона Паркера, Августа Бекваја, Бого Брвара, Ђорђа Игњатовића и Слободана Р. Петровића.

Према Дону Паркеру компјутерски криминал представља злоупотребу компјутера у смислу сваког догађаја који је у вези са компјутерском технологијом, а у коме жртва трпи, или би могла да трпи губитак, а учинилац има намеру да себи прибави одређену корист.⁶

Август Беквај под компјутерским криминалом подразумева она кривична дела код којих се рачунар појављује као оруђе или објекат заштите.⁷

Ђорђе Игњатовић, компјутерски криминал дефинише као "посебан вид инкриминисаних понашања код којих се рачунарски систем (схваћен као јединство хардвера и софтвера) појављује или као средство извршења, или као објект кривичног дела, уколико се дело на други начин, или према другом објекту, уопште не би могло извршити, или би оно имало битно другачије карактеристике".⁸

⁴ United Nations year 2000 Crime Congress. Background paper for the workshop on crimes related to the computer network, према Бановић Б., *op. cit.* стр. 132.

⁵ Бановић Б., *op. cit.* стр. 133.

⁶ Јовашевић Д., *Кривично правна заштита безбедности рачунарских података*, Правни информатор, бр. 6, Београд, 2003, стр. 54.

⁷ Јовашевић Д., *op. cit.* стр. 54.

⁸ Игњатовић Ђ., *Појмовно одређење компјутерског криминала*, Анали Правног факултета, бр. 1/3, Београд, 1991, стр. 142.

БЕЗБЕДНОСТ

За разлику од до сада наведених дефиниција, др Слободан Р. Петровић усваја дескриптиван приступ при дефинисању појма компјутерског криминала, на тај начин што га одређује као:

- уништење, оштећење или отуђење рачунарског система или његових компоненти;
- уништење, оштећење, отуђење и неовлашћена измена, објављивање или коришћење софтверских и програмских производа;
- уништење, оштећење, отуђење и неовлашћена измена, објављивање или коришћење података;
- извршавање кривичних дела;
- неовлашћено коришћење рачунарских ресурса;
- нарушавање или пробијање система заштите.⁹

Дефиниција компјутерског криминала Бога Брвара посебан акценат ставља на неопходно знање из рачунарства и информатике, као предуслов за извршење кривичних дела код којих се компјутер појављује као средство, предмет или објекат напада.¹⁰

Из наведених дефиниција могу се извући закључци о основним карактеристикама компјутерског криминала и на основу тога развити механизми за његово спречавање.

ЦИЉЕВИ, ИЗВРШИОЦИ И ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛА

Већина људских активности предузима се са одређеним циљем. Циљ се дефинише као стање или ситуација у којој појединац који тежи његовом остварењу жели да се нађе. У зависности од врсте постављеног циља разликују се начини за његово остварење.

Када је компјутерски криминал у питању, може се говорити о многобројним облицима противправног понашања који воде ка остварењу циља извршилаца таквих кривичних дела. Циљеви су многобројни, при чему им је заједничка карактеристика да се постижу уз помоћ компјутера. Извршиоце ових кривичних дела карактерише познавање рачунарских технологија и вештине које им омогућавају да злоупотребе своје знање ради остварења постављеног циља.

Циљеви компјутерског криминала могу бити разнолики, али се као главни могу навести:

1. присвајање података и информација, у доба када информације чине најважнији ресурс у виртуелном свету;

---

⁹ Петровић С., *op. cit.* стр. 58.

¹⁰ Јовашевић Д., *op. cit.* стр. 54.

2. смањивање угледа и поверења у одређену организацију, која је објект напада, компромитовањем тајности;

3. угрожавање интегритета, сигурности и поверљивости.¹¹

Извршиоци кривичних дела путем компјутера могу бити аматери, којих је убедљиво највише, затим професионалци и хакери.¹²

Када се на располагању имају сазнања о потенцијалним нападачима и њиховим циљевима, могу да се издвоје и потенцијално најопаснији и најчешћи облици испољавања кривичних дела, која би могла да оптерете државу у процесу увођења електронске управе. То су:

1. компјутерска превара;
2. крађа добара;
3. крађа времена;
4. финансијске злоупотребе;
5. проневера;
6. фалсификовање података и докумената;
7. компјутерска шпијунажа;
8. хакерисање;
9. стварање и дистрибуција црва и вируса.

КРИВИЧНО-ПРАВНА ЗАШТИТА БЕЗБЕДНОСТИ РАЧУНАРСКИХ ПОДАТАКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Постојање свести о нарастајућем броју кривичних дела компјутерског криминала, и свест о њиховој опасности утицала је на законодавца у Републици Србији, да после дуго времена нереаговања, уврсти у српско кривично законодавство групу кривичних дела која се чине употребом компјутера. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије од 11. априла 2003. године дефинисао је седам нових кривичних дела из групе кривичних дела против безбедности рачунарских података, која се могу извршити и у амбијенту рада е-управе.¹³ Та кривична дела су:

1. Неовлашћено коришћење рачунара и рачунарске мреже;
2. Рачунарска саботажа;
3. Прављење и уношење рачунарских вируса;
4. Рачунарска превара;

¹¹ Бановић Б., *op. cit.* стр. 129-152.

¹² *Аматери* су појединци који су иначе редовно запослени, и који само повремено врше кривична дела компјутерског криминала, без намере да та делатност постане стални извор њихових прихода. *Хакери* су особе које коришћењем компјутерских система покушавају да увећају могућности тих система и да по сваку цену преузму управљање, уместо простог коришћења система. *Професионалци* су особе којима је компјутерски криминал једино занимање и извор прихода у животу.

¹³ *Закон о изменама и допунама кривичног закона Републике Србије*, ЈП Службени Гласник бр. 2003/39, Београд, стр. 7.

БЕЗБЕДНОСТ

---

5. Ометање функционисања електронске обраде и преноса података и рачунарске мреже;
6. Неовлашћени приступ заштићеном рачунару или рачунарској мрежи;
7. Спречавање или ограничавање приступа јавној рачунарској мрежи.

Неовлашћено коришћење рачунара и рачунарске мреже је кривично дело из члана 186а, које чини онај ко оштети, прикрије, неовлашћено избрише, измени или на други начин учини неупотребљивим рачунарски податак или програм.

Поред основног, ово дело има и два тежа облика. Извршилац код овог кривичног дела може бити свако лице. Радња извршења постављена је алтернативно, а радњом се жели постићи повреда заштићеног добра, које у случају овог кривичног дела представљају рачунарски подаци или програми, који припадају неком лицу. Предвиђена казна за дело из члана 186а је новчана казна или казна затвора до три месеца.

Рачунарска саботажа предвиђена је у члану 186б и дефинисана као уништење, брисање, измена, оштећење, прикривање или чињење неупотребљивим, на неки други начин, рачунарских података или програма, као и оштећење рачунара или другог уређаја за електронску обраду и пренос података, који је од значаја за државни орган, јавну службу, установу, предузеће или неку другу организацију.

Извршилац и код овог кривичног дела може бити свако лице, али се разлика у односу на претходно кривично дела јавља због шире постављеног објекта напада, који код рачунарске саботаже нису само рачунарски подаци и програми него и сам рачунар или неки други уређај за електронску обраду и пренос података. Специфичност овог кривичног дела се огледа и у посебном својству оштећеног, јер се мора радити о подацима, програмима, рачунару или уређајима који припадају државним органима, јавним службама, установама, предузећима и сл.

За ово кривично дело прописана је казна затвора од једне до осам година.

Прављење и уношење рачунарских вируса је треће кривично дело из главе 16а Кривичног закона Републике Србије, предвиђено у члану 186в. Дело је одређено као прављење рачунарског вируса у намери да он буде унет у туђ рачунар или рачунарску мрежу.

Извршилац може бити свако лице. Дело се чини са умишљајем, јер код учињеноца мора да постоји намера да се вирус унесе у рачунар или рачунарску мрежу.

Поред основног ово дело има и тежи облик, који постоји када се направљени вирус унесе и буде проузрокована штета. За ово дело предвиђена је новчана казна или затвор до једне године, а код тежег облика затвор од три месеца до три године.

Рачунарска превара је кривично дело из члана 186г које се извршава уношењем нетачних података или неуношењем важних података, прикривањем или лажним приказивањем података да би се на тај начин утицало

на резултат електронске обраде или преноса података. За ово дело је од значаја намера за стицање противправне имовинске користи себи или другом, а дело се сматра свршеним самим предузимањем радње са поменутом намером.

Прописана казна је затвор од шест месеци до пет година. Дело поред основног има и два квалификована облика.

Ометање функционисања електронске обраде и преноса података и рачунарске мреже је кривично дело прописано у члану 186д. Састоји се у неовлашћеном приступу електронској обради података или рачунарској мрежи, чиме се изазива застој или поремећај у функционисању електронске обраде или преноса података или саме мреже.

Извршилац овог кривичног дела може бити свако лице. Дело се чини са умишљајем. Предвиђена је новчана казна или казна затвора до две године. Поред основног дело има и тежи облик, који постоји када услед предузете радње наступе тешке последице.

Неовлашћени приступ заштићеном рачунару или рачунарској мрежи је кривично дело предвиђено у члану 186ђ. Њега чини лице, које неовлашћено приступи рачунару или рачунарској мрежи, кршећи при томе превентивно-техничке и друге мере заштите.

Извршилац може бити свако лице, а радња извршења мора бити неовлашћена и извршена кршењем постојећих мера заштите. За ово дело је прописана новчана или казна затвора до једне године. Дело има и два тежа облика.

Спречавање и ограничење приступа јавној рачунарској мрежи је кривично дело прописано у члану 186е. Дело се састоји у противзаконитом спречавању или ометању приступа јавној рачунарској мрежи.

Прописана казна за дело из члана 186е је новчана казна или затвор до једне године. Тежи облик овог кривичног дела постоји када се као извршилац јавља службено лице у вршењу службе.

Поред ових кривичних дела која се у најужем смислу односе на безбедност рачунарских података, у домену функционисања електронске управе могу се извршити и кривична дела из групе дела против службене дужности, која су типична кривична дела за област рада државне управе. Код ових дела компјутер и средства електронске комуникације се појављују као средство за лакше извршење кривичног дела и због тога се могу подвести под наведену дефиницију експерата УН. Као таква појављују се следећа кривична дела: фалсификовање службених исправа, навођење на оверавање неистинитог садржаја, злоупотреба службеног положаја, уништење или оштећење јавних уређаја, несавестан рад у служби.

Е-управа настоји да електронским путем обавља што већи број послова и задатака које је у класичном систему обављао орган управе комуникацијом преко референата на шалтерима и уз мноштво папира и докумената. У најразвијенијим државама света које су одмакле са развојем електронске

БЕЗБЕДНОСТ

управе, могуће је преко интернета остварити најразличитија права или прибавити јавне исправе без одласка у седиште органа који их издаје и без непосредне комуникације са запосленима у управи. Могуће је добити пасош или набавити грађевинску дозволу, а да се и не изађе из куће или канцеларије. Сва комуникација, чак и плаћање административних такси органу управе, може се извршити преко интернета.

Очигледно је да све ове погодности у комуникацији носе и велики ризик од злоупотреба. Злоупотребе се најчешће огледају у фалсификовању најразличитијих исправа или у крађи шифри корисника одређених услуга како би се остварила противправна имовинска корист. Може се рећи да компјутер у овим случајевима постаје средство за лакше извршење традиционалних кривичних дела као што су: превара, проневера, фалсификовање исправа. Ова кривична дела се у односу на кривична дела из групе дела против службене дужности разликују само по извршиоцима. Код њих, радњу фалсификовања не врши државни службеник злоупотребом свог положаја, већ обичан грађанин злоупотребом компјутера.

"Крађа идентитета" као кривично дело новог миленијума, које је настало са појавом е-трговине, нашло је своје место и у делима компјутерског криминала која погађају е-управу. Крађа идентитета је једноставно крађа информација које се односе на податке о личности (датум рођења, број социјалног осигурања, број кредитне картице итд.). Подаци стечени крађом идентитета касније служе за вршење кривичних дела путем интернета.

С обзиром на то да е-управа чини само један аспект рада јавне управе неке државе, могуће је да она у будућности буде објекат саботаже или терористичког напада. Електронизована управа доступна је свим грађанима, а процеси њеног рада изразито транспарентни, па самим тим и погодни за напад терориста. Треба имати у виду да би последица терористичког напада на рад органа управе могла да се испољи не само као настала имовинска штета, већ и као губљење поверења у сигурност и тачност информација добијених од управе електронским путем. Многобројне активности које имају карактер криминалних радњи, а врше се у области рада е-управе, могу се одредити као:

1. **Атак на податке** - уништење, оштећење, крађа и неовлашћено коришћење, објављивање и измена података;
2. **Атак на софтвер** - неовлашћена измена, уништење, објављивање или крађа софтверских производа;
3. **Атак на опрему** - уништење, оштећење или крађа компонената рачунарског система;
4. **Крађа услуга** - неовлашћено коришћење рачунарских ресурса;

5. Пресретање и неовлашћени улазак у систем и мрежу - крађа података из затворених система, крађа података који се преносе преко мреже, ометање протока информација кроз мрежу.¹⁴

У великом броју држава постоји Закон о електронском потпису којим се регулише и штити комуникација преко интернета. Постоји и изванредан број других закона који штите тајност и доступност електронских база података и приватност корисника "on-line" услуга.¹⁵ Стално се у кривичне законике уврштају нова кривична дела компјутерског криминала као и санкције за њих.

У оквиру најновијих напора на пољу сузбијања злоупотребе компјутерских технологија, Савет Европе је сачинио Конвенцију о сајбер-криминалу (Convention on Cyber crime)¹⁶. Конвенција је донета са намером да ојача заштиту друштвене заједнице од сајбер-криминала, подстакне заједничку казнену политику европских држава и унапреди сарадњу држава на доношењу одговарајућих легислативних аката у овој области. Конвенција својим одредбама дефинише шта је информациони систем, шта је база података, шта је "провајдер", шта је пренос података итд. Конвенција такође наводи које мере треба да се предузму ради сузбијања сајбер-криминала на националном нивоу и наводи облике кривичних дела сајбер-криминала. У Стразбуру је 28. 01. 2003. год. донет Протокол уз Конвенцију о сајбер-криминалу који регулише питање кривичних активности које имају за предмет ширење идеја расизма и ксенофобије кроз компјутерске системе.

Осим правне заштите информационих система, неопходно је што више усавршавати и техничку заштиту ових система. Са аспекта заштите од компјутерског криминала, у функционисању било ког рачунарског система постоји пет фаза, пет критичних тачака, у којима је рачунарски систем отворен за злоупотребу. Те фазе су: улаз, излаз, програмирање, употреба и пренос података.¹⁷ Функционисање рачунарских операција у тим фазама неопходно је што боље обезбедити од упада неовлашћених лица, пре свега бољом заштитом информационих кодова легалних корисника и заштитом комуникационих линија.

Наведена група проблема, сигурно није коначна листа ризика који могу да се појаве у функционисању електронске управе. Логично је да ће све масовнија употреба овог метода рада управе кроз праксу открити још недостатака. Тренутно се улаже пуно напора да се реше и избегну познати проблеми.

¹⁴ Петровић С., *оп. cit.* стр. 19.

¹⁵ Act on Informatics Data files and Liberties, France, 1978; Personal Data Protection Act, Estonia, 1997; Law on Protection of Personal Data, Belgium, 1998; Personal Data Act, Sweden, 1998; Federal Data Protection Act, Germany, 2002, preма http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Data_protection/Documents.

¹⁶ Council of Europe, Convention on Cyber crime, Budapest, 23. 11. 2003, preма <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm>.

¹⁷ Бановић Б., *оп. cit.*, стр. 136-138.

БЕЗБЕДНОСТ

ЗАКЉУЧАК

Наша земља касни са увођењем е-управе. То заостајање, међутим, има једну предност: при увођењу овог метода рада управе, истовремено ће моћи да се користе сва искуства из праксе земаља са већ развијеном електронском управом. То значи да ће се осим позитивних ефеката које производи е-управа, вероватно предвидети и избећи све негативне појаве које прате процес увођења ове методе. Дobar план који се састоји у припреми одговарајућег правног оквира и стварању друштвене климе у којој е-управа треба да функционише, прави је пут да се ризици који се јављају при увођењу е-управе смање на минимум. Најважније је не поновити туђе грешке и на самом почетку рада применити довољну правну и техничку заштиту.

Што се правне заштите тиче, она се пре свега мора огледати у мерама борбе против компјутерског криминала. Ту треба дати предност превентивним мерама у односу на кривичноправне мере, зато што је ефикасније и јефтиније спречити вршење кривичног дела, него откривати већ учињено кривично дело и касније вршити кривични прогон. Превентивне мере треба да буду такве да одврате од злоупотребе рачунара, односно да физички спрече његову злоупотребу. Што се кривичноправних мера тиче, мора се поштрити казнена политика и на тај начин извршити психолошки притисак на потенцијалне извршиоце кривичних дела компјутерског криминала.

Као мера која би допринела смањењу проблема при увођењу е-управе, а поготово смањењу социјалних проблема који се том приликом могу појавити, појављује се обука, што је могуће већег броја грађана, на специјализованим курсевима за рад са компјутерима. Потребно је да компјутерска писменост заузме важну улогу у систему редовног школовања и да се ђацима кроз одговарајући предмет у школи приближи систем етичких начела који се односи на рад с компјутерима. Неопходно је кроз програме образовања развити безбедносну културу оних који свакодневно користе компјутере. Људи који се свакодневно користе рачунарима, најчешће нису ни свесни могућности да неко може да им учини одређену штету путем компјутера, а поготово путем интернета. Њихово обавештавање о безбедносним ризицима и подизање њиховог опреза и заштите док раде на компјутеру, умногоме би помогло стварање сигурнијег амбијента за рад е-управе.

Упркос свим проблемима који могу да се појаве при увођењу концепта електронске управе, као новог метода рада органа управе, неспорно је да су користи које тај метод доноси неупоредиво веће од проблема који могу да искрсну. Пред појавом почетних тешкоћа не треба заборавити да је основни циљ увођења и функционисања е-управе модерна, поуздана, ефикасна и економична управа, чији се рад заснива на начелу владавине права и на доследном поштовању људских права. Под модерном, ефикасном и економичном управом подразумевамо управу која на најефикаснији могући начин обавља послове јавних служби, врши јавне услуге и стара се о задовољавању потреба грађана. Због тога електронизацију рада државне администрације треба схватити као део целокупне реформе управе, а не као техничко-технолошки подухват. Електронизација рада управе је један од "алата" који

се користи у процесу унапређења ефикасности јавног сектора и смањењу трошкова рада управе. Употребом тог "алата" на правилан начин, остварују се само позитивни ефекти, док ризици од злоупотребе постају само теоријска могућност.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бановић Б., *Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета*, Биша школа унутрашњих послова, Београд, 2002.
2. Војл В., *Electronic Government for New Zealand: Managing the Transition*, www.e-government.govt.nz/docs
3. Група аутора, *Нови јавни менаџмент*, Влада Републике Србије, Агенција за унапређење државне управе, Београд, 2002.
4. Јовашевић Д., *Кривичноправна заштита безбедности рачунарских података*, Правни информатор бр. 6, Београд, 2003.
5. Кавран Д., *Јавна управа*, Савет за државну управу Владе Републике Србије, Удружење за јавну управу Србије, Програм за развој Уједињених нација, Београд, 2002.
6. *Кривични Закон Републике Србије* (Службени гласник РС, бр. 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/93, 17/95, 2).
7. Петровић С., *Компјутерски криминал*, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд, 2001.
8. Група аутора, *Е-управа*, Влада Републике Србије, Агенција за унапређење државне управе, Београд, 2003.

COMPUTER CRIME AS A THREAT IN INTRODUCING ELECTRONIC ADMINISTRATION

Abstract: Electronic administration as a modern way of performing tasks of administrative bodies by means of information and communications technologies, is one of the goals of the Republic of Serbia state reform. This way of performing tasks in the administration has been developed and in use in numerous countries, facilitates the rendering of services, improves the efficiency, and reduces costs. Beside its numerous advantages, it is accompanied by a number of risks related to possible misuse of computers as the basic means for work in the electronic administration. Learning from the other countries' experience and being informed about the dangers that the introduction of e-administration brings about, the citizens and employees of the administration can be adequately prepared for resolving potential problems and use the advantages of the e-administration more efficiently.

Key Words: electronic administration, computer, data, information, computer crime, phenomenon of the white collar crime, misuse of modern technologies, The council of Europe Convention on cyber crime, Protocol on the cyber crime convention, 'on-line' services, Internet.

Драган МАНОЈЛОВИЋ,
МУП Републике Србије

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНИ РАД "ПРЕПОЗНАВАЊЕ ПОЈАВА ИЗ ОКРУЖЕЊА - ПРИКУПЉАЊЕ ОБАВЕШТАЈНИХ ПОДАТАКА"

Резиме: Аутор се бави питањима криминалистичко-обавештајног рада, његовим кључним делом који је по својој ширини веома значајан са становишта криминалистичке обраде и анализе - препознавање појава из окружења. Обрађене су поједине технике које могу користити полицајци приликом посматрања окружења и бележења појава. Ова материја је веома значајна за полицију са теоријског и практичног аспекта. Она до сада код нас није коришћена на начин како то раде полиције других земаља Европе и нашег окружења.

Кључне речи: Криминалистичко-обавештајни рад, препознавање појава из окружења, прикупљање обавештајних података, информација, обавештајни податак, обавештајне технике.

Пракса увек мора бити грађена на доброј теорији.
Леонардо да Винчи

УВОД

У новијој историји у европским и другим земљама, Криминалистичка полиција помера своју активност у значајној мери од *реактивног рада* (*кривично дело? ко је извршилац*) ка *проактивном раду* (*криминалци? које кривично дело се припремају да изврше*). Криминалистичко-обавештајни рад постаје основа рада у супротстављању криминалцима јер ради на извршиоцу а не на тзв. "банг ефекту" (*тежња полицијског рада да постигне синхронични одјек у јавности кроз драматичност полицијске операције, чиме проширује грађански "доминион"*¹ стимулисањем осећања да су у дискретним тренуцима постиг-

¹ "Доминион" се може дефинисати као субјективна димензија безбедности и припадања заједници коју чланови заједнице осећају у вези са својим припадањем. Криминал и све врсте небезбедности смањују доминион, а тиме и осећај припадности заједници.

нути значајни резултати у борби против криминала, на конкретан, доказив и ефективан начин).

Насупрот овом нашем поимању и раду полиције, више деценија европске земље култивишу развој криминалистичко-обавештајног рада као језгра супротстављања криминалцима, криминалним организацијама и развоју система безбедности. Званични приступ (принцип) полиција европских земаља је *"поуздана обрада поузданог обавештајног материјала је основа комплетног полицијског рада"*. Наиме, појам "озбиљности"², који је примењен у моделу полицијске организације и филозофије у Европи, стимулише лонгитудиналне операције и планирање политике супротстављања криминалцима заснован на научном прилазу и криминалистичко-обавештајном раду. Наш приступ има краткорочне ефекте на проширење "доминиона", док је принцип заснован на криминалистичко-обавештајном раду боља основа за стабилнију изградњу осећаја безбедности грађанина. Он прати безбедносну ситуацију у сваком тренутку, иако не инсистира на драматичности појединих операција. Свака држава /надамо се и наша/, сходно својим виталним циљевима, изградиће - дефинисаће стратегију, односно главне циљеве којима тежи када је у питању изградња структура у полицији на савременим принципима, за сада то није видљиво.

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНА СЛУЖБА

У реализацији тих циљева, кључно место има модерна структура криминалистичке полиције, нарочито њен део који до сада код нас није био познат *"Криминалистичко-обавештајна служба"*, као специјализована структура за криминалистичко-обавештајни рад, којој се ставља у надлежност: прикупљање и обрада података од значаја за пресецање токова, разоткривање организација и њихових чланова, када је у питању криминално деловање и његове последице. Према томе, Криминалистичко-обавештајна служба првенствено врши системско прикупљање и анализу обавештајних података - применом специфичних метода у својој криминалистичко-обавештајној активности. Та активност се плански усмерава како би се, прикупљањем података из различитих извора, добила потпуна и јасна представа (слика) о намерама криминалаца и структурама криминалних организација.

Модел који преовлађује у свету при организацији ових структура у криминалистичким полицијама је тзв. *"торањ структура"*. Све криминалистичко-обавештајне јединице на терену имају своје аналитичаре, а предиктивне³ (предвиђајуће) и превентивне криминалистичке истраге се одвијају како на националном, тако и на међународном нивоу. Ова кључна стратегија

² "Озбиљност" је појам који је у европском одређењу сасвим различит од нашег. Наиме, сугерише се структурално и лонгитудинално (простирање криминала у правцу поремећаја равнотеже) посматрање криминала који представља претњу и који је у стању да се саморепродукује. Супротно од овог посматрања је наше које изискује много већу организацију, средства, а "озбиљност" поима кроз основу оштрине санкције која је прописана у Кривичном закону за то дело.

³ Предиктивни приступ значи да су обавештајна и аналитичка активност усмерене, пре свега, према предвиђању будућих криминалних активности и покушајима да се оне спрече, радије него ка реаговању на актуелна кривична дела.

БЕЗБЕДНОСТ

омогућава да "растегне време" - криминалистичке истраге унапред, то јест да буде у стању да прикупи обавештајне податке, на што је могуће више ненаметљив начин (*ненаметљиво праћење појава из окружења*), пре него што кривично дело буде извршено. Структура је на врху "најмршавија", а најмоћнија док је у основи обавештајно најмоћнија. Делови су следећи: **а)** превентивне истраге - (обавештајни рад); **б)** обавештајна анализа; **в)** обавештајни сервиси - (оперативна техника, обавештајне опсервације, рад са обавештајним изворима); **г)** рад са ресурсима.

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНИ РАД

Можемо рећи да садржину криминалистичко-обавештајног рада твори мноштво криминалистичко-обавештајних техника, послова и података⁴ укомпонованих у целину, док саму чињеницу (криминалистичко-обавештајни рад) можемо схватити као *"мисаоно чулну активност којом је утврђено постојање догађаја, стања, односа, особина, појава или процеса који постоје у објективној стварности"* (Д. М.). Овакав рад има конкретне последице за "полицајце на терену", јер ствара амбијент који охрабрује већу индивидуалну иницијативу.

Неодвојиви део криминалистичко-обавештајног рада је обавештајна анализа. Приступ контроле криминала кроз криминалистичко-обавештајни рад захтева развијену аналитичку димензију полицијских структура, у којој је аналитика схваћена као *"начин организовања и интерпретирања обавештајног материјала на начин који битно увећава (сазнајну) вредност тог материјала и вероватноћу успеха у супротстављању криминалцима и криминалним организацијама"*.

За свесно размишљање и расуђивање карактеристично је да претходи највећем делу људске активности. Ово се односи како на свакодневне активности, тако и на криминалистичко-обавештајни рад. Мисаоне активности код криминалистичко-обавештајног рада у великој мери интерпретирају чињенице из реалног окружења или података, помоћу знања које се формира кроз образовање и знања које формирају експерти из ове области.

Досадашња теоријска и практична знања из ове области полицијске делатности, издвојили су неколико фаза у циклусу активности код криминалистичко-обавештајног рада: **а)** фаза посматрања окружења; **б)** фаза перцепције, мишљења и расуђивања; **в)** фаза бележења - евидентирања на прецизно одређеним обрасцима; **г)** фаза уноса података (даље фазе у процесу нису сада значајне). У фази посматрања окружења врши се прикупљање података, пре свега оних који обезбеђују битне информације, оних које полицајац препознаје, али и оних које тог тренутка не препознаје (нема о њима претходна знања, али осећа условљеност истих). У фази перцепције, мишљења и расуђивања, полицајац гради слику о посматраној појави на

---

⁴ Податак је саопштење о чињеници изложено - представљено онако како ту чињеницу схвата или презентује извор података.

основу дотадашњих знања и тренутним догађајима, односима и радњама које се догађају у његовом видикругу - осету. У фази бележења, полицајац на обрасцу који има јединствену методологију материјализује мисаони процес који је настао на основу посматрања појаве у окружењу. У фази уноса података, полицајац податке са обрасца уноси у базу података ради даље обраде истих и коришћења. Да би се добила квалитетна информација на основу овог процеса, ваома је важна прецизна методологија обрасца, где би полицајац евидентирао дијагностиковано стање појаве у окружењу, јер на други начин није могуће утврдити да ли и када се догађа креативан скок у формирању новог сазнања у људском мозгу о појави коју је посматрао (Д. М).

ПРЕПОЗНАВАЊЕ ПОЈАВА ИЗ ОКРУЖЕЊА /криминалистичко-обавештајна техника/

Поставља се питање шта се добија препознавањем појава из окружења? Свака појава из окружења⁵, ако је довољно обавештајно обухваћена, употпуњава сазнања о структури у којој настаје, а поред тога омогућује да се на основу података који је граде предвиђа будућа појава (Д. М). Приликом разматрања прецизности препознавања појаве, обично се поставља и проблем њене значајности. Обавештајни послови не теже само за прецизним већ и практично значајним сазнањима (Д. М).

Посматрам⁶, видим и разумем оно што посматрам. Знати како се зове оно што видим је основ мог обавештајног рада.

Пред криминалистичко-обавештајни рад, чији је један део обавештајна техника - препознавање појава из окружења, поставља се неколико захтева, међу којима су најважнији да сазнање добијено препознавањем: **а)** буде проверљиво; **б)** буде прецизно, наравно према датим могућностима и према нормама методологије за прикупљање и обраду обавештајних података; **в)** да повезује, објашњава и тумачи до сада прикупљене податке; **г)** да може бити употребљено за предвиђање нових појава које у свом постојећем облику може да објасни, **д)** буде плодно; **ђ)** буде перспективно - применљиво у даљој обради са другим сазнањима; **е)** гради пут за изградњу обавештајне студије; **ж)** даје више обавештајних производа; **з)** омогућује предупређење (превентивно реаговање); **и)** гради извештај који усмерава криминалистичку истрагу; **ј)** даје трендове криминала; **к)** омогућава ефикасније праћење појаве из области безбедности, криминала; **л)** значајно ојачава криминалистичку истрагу; **м)** омогућава анализу националне безбедности; **н)** омогућава пре-

⁵ Појава у окружењу преко одређених спољних испољавања неком ко је посматра даје одређена сазнања. Све оне појаве које полицајцу указују на неки други предмет или појаву, уместо непосредног контакта са тим другим предметом или појавом, а он је препознаје и по методологији описује и уноси у базе, назива се обавештајно прикупљање података.

⁶ Најважнија човечија чула за пријем података из спољног света су чуло вида и чуло слуха, тј. очи и уши. Људско око је способно да прими 3 милиона података елементарних информација у секунди преко мрежњаче. Ретина има 100 милиона штапића и 10 милиона пирамидалних елемената. То нам омогућава да на дневној светлости распознајемо више од 400.000 тачака на слици коју примамо. Људске могућности за пријем слике су импресивне ако знамо да већина телевизијских камера има знатно мању резолуцију.

БЕЗБЕДНОСТ

венцију безбедносних изазова, ризика и претњи; **њ**) обезбеђује праћење криминалних активности изван граница државе; **о**) обезбеђује посматрање субјеката безбедносног интереса и др. (Д. М).

Прва претпоставка препознавања неке појединачне појаве из окружења јесте тачан опис њеног стања које уочавамо. Ако знамо да, приликом посматрања и након препознавања појаве у окружењу, полицијски службеници не стварају систематичан и прецизан опис посматране појаве, може се рећи да на тај начин обавештајна анализа губи значајне ресурсе за изградњу обавештајних студија или извештаја. Приликом "откривања" појава из окружења, природно је, здрав разум се ослања на стечено професионално искуство и на што потпуније непосредно познавање појединачних случајева. Да би обавештајна анализа могла да нам да прецизна сазнања о условима у којима се извесно дуже или краће време налазила нека појава, настојећи да у њима открије узроке оне њене особине, стања или поступке које жели да објасни, неопходно је да обавештење прикупљено препознавањем буде методологијом кроз начела и процедуре евидентирано и у базу унето.

/Ни најбољи аналитичар у било којој области обавештајне анализе не може дати конкретну анализу (дијагнозу) - извештај, без уочене, препознате појава из криминалног окружења, унете у базу података. Тек тада је могућа конкретна дијагноза на основу анализе/.

Препознавање појава из окружења, бележење оног што чулно опажа полицајац је кључ за проактивни рад полиције

Очигледно је, дакле, да је прецизно објашњавање препознате појаве из окружења, на основу прецизне методологије (једнообразних образаца), за успешну обавештајну анализу кључ успеха или неуспеха полиције у супротстављању криминалним организацијама. Зна се да људи могу истом циљу ићи разним путевима, као и да различито одговарају на истоветне опште услове. Због ове пластичности људског понашања, које свакако има своје место и у поступању полицијских службеника, врло је отежана валидна обавештајна анализа.

Можда је најбоље почети са једним, на први поглед само терминолошким питањем. Врло често се обавештајни подаци прикупљају посматрањем? *Обавештајним посматрањем⁷ се могу подразумевати сви поступци помоћу којих полицајац долази до изворних обавештења о одређеној појави из окружења (Д. М).* Све облике посматрања на основу којих се препознају и прикупљају појаве из окружења можемо назвати "техникама обавештајног посматрања" - интензивно и екстензивно непосредно посматрање, непосредно и посредно посматрање, са учествовањем и без учествовања (Д.М).

Посматрање је, наиме, само један од облика прикупљања обавештајних података, али облик који има неке битне особености у криминалистичко-

---

⁷ Свест о значењу појаве из окружења је двосмерна - она укључује знање или свест о самој појави, предмету који означава и знање о предмету на који појава указује, кога означава.

обавештајном раду полиције. У препознавању⁸, посматрана појава из окружења о којој се прикупљају подаци налази се у непосредном, потпуном или делимичном чулном опажању полицајца, који покушава да је препозна и као такву забележи (Д. М). У криминалистичко-обавештајном раду полиција у свету наглашава се да је довољно да појава из окружења буде у чулном опажању посматрача - полицајца, пошто се тада развија процес активне синтезе непосредних чулних утисака, осета и ранијих искустава полицајца. Ако полицајца на терену посматра неки предмет, он има непосредно чулно доживљавање. Његов опажај је веома значајан, јер се у опажај укључује и део онога што полицајца о предмету већ зна. Због тога је, закључују, довољно имати само извесне чулне податке да би се створио потпуно поуздан опажај о некој појави. Али, да би се неко изворно препознавање појаве из окружења могло сматрати обавештајним податком, појава на коју се обавештајни податак односи мора бар делимично да буде опажена, доживљена у процесу, препозната и по методологији јединственог регистровања забележена.

Многобројне појаве (обавештајни подаци) из окружења, које полицајца посматра, могу се поделити у две групе; **а)** појаве и подаци који настају у окружењу без утицаја и независно од делатности полиције⁹, **б)** појаве које настају у окружењу изазване предузетим радњама полиције и налазе се у непосредном надзору полиције, ради тражења одговора на неку појаву (Д. М).

У круговима криминалистичко-обавештајних служби у свету сматра се да је овај начин прикупљања обавештајних података, који су препознати у окружењу, а настали после испољене радње полиције у њеној непосредној контроли, има извесне и несумњиве предности. Разним поступцима, на основу већ постојећих обавештајних података, полиција иницира процес и прати развој појаве која није најпрецизније одређена у обавештајној анализи услед недостатка обавештења, да би тиме, у већој или мањој мери, употпунила остале изворе обавештења који настају независно од ње.¹⁰

На основу досадашњих искустава у пракси криминалистичко-обавештајних послова, који су развијени у многим земљама (*код нас нису ни у повоју*), обавештајне технике, којима се долази до обавештајних података на основу препознавања појава из окружења, можемо сврстати у неколико група: **а)** у прву, непосредно или тзв. примарно искуство¹¹ полицајца, у које улази

⁸ Метод криминалистичко-обавештајног рада који схватамо као скуп посебних и карактеристичних поступака којима се прикупљају релевантни подаци из окружења.

⁹ Тачније, независно од рада полиције, њених оперативних захтева и других делатности појаве у окружењу су последица радњи којима чланови заједнице задовољавају своје практичне потребе, без којих се не могу организовати заједнице. Ово је нарочито значајно за рад криминалаца у окружењу, када се испољавају сигнали који су последица комуникација услед разних захтева које они испуњавају у делу својих активности - поделе рада у криминалном подухвату, па обавештења не настају сасвим независно од њих самих, већ су у вези са њима и активностима. У криминалистичко-обавештајним пословима се веома често не узима довољно у обзир чињеница да се у сигнаlima, које нека криминална организација ствара због својих унутрашњих потреба, садрже корисна обавештења о њеном раду, стању, унутрашњим односима и активности, и да она у много чему могу бити потпунија и боља обавештења која се могу добити од појединца (информатора, сарадника), који су по својој функцији и положају најсвестраније обавештени о раду те криминалне организације.

¹⁰ Овде не треба посматрати методе опсервација помоћу техника на основу наредби суда или применом других оперативних метода којима се извори покривају и тако граде ради прибављања сазнања.

¹¹ Лично искуство се овде посматра као творевина која настаје у непосредном односу полицајца према разним садржајима из личног и друштвеног живота. По правилу су у њега укључене личне побуде и оно је најразвијеније у областима где су ове биле снажне и трајне.

БЕЗБЕДНОСТ

све оно што он у свом личном искуству сазнаје о окружењу самим тим што у њему живи.

Сматра се да примарно искуство полицајца не настаје искључиво интуитивно или спонтано, нити је скуп неповезаних утисака и сећања. У разјашњавање и међусобно повезивање његових делова уложен је редовно већи или мањи интелектуални напор, посредством којег је у непосредно доживљавање појава из окружења унето шире појединачно искуство: разна знања, претпоставке, схватања, убеђења. Примарно искуство полицијског службеника, с тога, није сиров облик животне спонтаности, неки његови садржаји су обично трајни, оно може да се стално мења и развија, нарочито под утицајем школовања које је усмерено према пословима обавештајних техника. У новом додиру, након освежења знања, са појавама из окружења, оно се јавља као најснажније доживљен, а често и најдубље промишљен, чврсто усвојен део професионалног знања којим се гради обавештење на основу препознавања; **б)** у *другу групу* спадају обавештајне технике којима се препознају појаве из окружења услед професионалног знања полицајца, његове обавештајне обуке, усмерености на ту делатност и његовог прилагођавања окружењу. Овде је полицајац активан у односу на окружење, плански усмерен и инструисан на одређене активности; **в)** у *трећи групу* спада обавештајно прикупљање података који настају као одговор на плански поступак полиције којом се постиже: 1) *већа планска усмереност*; 2) *већа систематичност*; 3) *знатно већа валидност података који су потребни* (недостају у бази); 4) *већа прецизност* (Д. М).

Један број криминалистичко-обавештајних службеника полиција у свету сматра да повезивање обавештајних података који су добијени на основу препознавања појава из окружења, без претходних акција полиције, са обавештајним подацима који се добијају на основу препознавања појаве која настаје после планског усмерења које је изазвало деловање полиције, веома је сложен и тежак задатак за обавештајну анализу. Препознавање појава и њихов обавештајни опис у њиховој непосредној појавној датости, тј. онако како оне изгледају на појавној равни, није ни самосталан, а још мање коначан циљ криминалистичко-обавештајних послова. Већ је речено да криминалистичко-обавештајни послови (од препознавања, преко описивања, уношења, обраде, до дисиминације и извештаја) теже да, полазећи од појаве у окружењу, открију неке основне детерминишуће чиниоце који делују у криминалној стварности; да испита њихово дејство на разне друге појаве и да у деловању криминалних чинилаца открије неке опште и нужне правилности, оно што се у криминалистичком речнику назива *modus operandi* (законитост - закон поступања у криминалном свету) (Д. М).

Деловање ових основних чинилаца у "*криминалном животу*" није непосредно дато одмах у непосредном чулном опажају појаве у окружењу од стране полицајца, а ни прост збир ових обавештајних података није довољан да се врши обавештајна анализа ако желимо обавештајни извештај. Обавештајна сазнања о тим основним чиниоцима и најстабилнијим односима у криминалном "свету" су резултат откривања далеко од очију криминалаца и јавности, да би се могли открити неки дубљи и трајнији односи, што је круна крими-

налистичко-обавештајног рада. У четврту¹² групу спадају обавештајни подаци којима се препознају појаве из окружења, а који: **а)** захватају одређени тип података (структуру); **б)** усмеравају обавештајни рад у одређеном правцу и **в)** служе као окосница у сређивању података у обавештајној бази.

Постоје нека правила, изведена из досадашњег искуства на криминалистичко-обавештајним пословима, како треба организовати прикупљање обавештајних података, да би оно што мање утицало на мењање природног стања посматране појаве из окружења. Сматра се да ће се у томе више успети ако криминалистичко-обавештајно истраживање: **а)** буде што мање наметљиво и бучно; **б)** ако се уклопи уобичајени ритам средине (била то посебна друштвена група, град, село, криминална организација); за стварање повољних услова за добијање валидних обавештајних података о криминалним активностима (понашањима) лица врло је важно да се приликом посматрања и препознавања појаве: **а)** избегавају изношења вредносних судова и оцена; **б)** полицајац мора имати довољно разумевања и нерава да прихвати сваки облик појаве коју посматра као чињеницу, да је сасвим хладнокрвно посматра, ма како се нека појава разликовала од његових личних норми; **в)** ма како му појава коју уочава изгледала неприродна, полицајац мора суздржати своје субјективне реакције ако хоће да је види у природном току или добије о њој верне исказе.

Основни циљ полицајца који ради на криминалистичко-обавештајним пословима, остручен да оно што види зна и да чита, а потом пренесе у базе података, је прибављање информација¹³. За овај рад је примарно препознавање појава из окружења без учествовања полицајца који прикупља податке о појавама из окружења где ради. Криминалистичко-обавештајни стручњаци сматрају да препознавање појава из окружења чини најширу основу обавештајног рада и да у њега треба да буду укључени сви полицијски службеници, јер то подразумева најшире посматрање појава помоћу којих се долази до изворних обавештења о криминалној делатности */довољно је да појава на коју се односи неки податак, добијен посматрањем окружења, буде само делимично у чулном опажању полицајца, пошто тада имамо активну синтезу непосредних чулних утисака, осета и ранијих искустава службеника полиције/*. Ако полицијски службеник у окружењу за време обављања послова посматра одређену појаву - неки познати предмет, он може имати различите чулне доживљаје. Међутим, његов опажај је мање-више истоветан, јер се у опажај укључује део оног што посматрач о предмету већ зна *(оваква врста посматрања са закључивањем код праћења је искључена, јер је потребно оно што се види без повезивања)*.

¹² Усмереност обавештајног прикупљања података је подређено одређеном циљу, и ако се од њега одвоји, оно се неминовно претвара у бесперспективност. Управо подређеност одређеном обавештајном циљу утиче на планску усмереност и систематичност обавештајног прикупљања података.

¹³ Информација је универзално средство саобраћања људи са светом и међусобно. Као таква, информација је један од главних видова и оруђа човекове практичне и теоријске делатности. Постоји између два човека, али и између човека и машине. Информација је податак који нешто значи. Ако је знак увек знак нечега, онда је информација обавештење о нечему и за некога. За постојање информације или њено примање у релацији у којој постоји знак, неопходно је да буде присутан барем један свестан фактор.

БЕЗБЕДНОСТ

Међутим, не садрже сви подаци¹⁴ које полицајац уочава, који долазе до његових чула из окружења, информацију. Информацију садрже само они подаци који могу бити правилно интерпретирани од стране примаоца, тј. полицајац мора имати довољно знања да прими и схвати поруку коју појава емитује.

Веома је важно знати да је информација материјал било каквог описа, укључујући и то да је изведен из опажања, надгледања, гласина и других извора. Сама информација може бити тачна или нетачна, потврђена или непотврђена, битна или небитна, кратка или дуга, слободног стила или структурисаних података. Даљи процес који следи иза криминалистичко-обавештајног рада је аналитички процес који захтева да информација буде процењена, организована, сачувана и повратна. Док не постану део анализе, ове функције су неопходне за подржавање процеса. Производња обавештајног податка захтева много више.

Обавештајни податак је резултирајући производ криминалистичко-обавештајног рада обавештајне технике - препознавање појава из окружења, из правца усвојеног за прикупљање информација. Најпрецизније би било када би смо казали да је обавештајни податак информација којој је нешто додато (резултат анализе тј. објашњење значења информације).

Производ препознавања појава из окружења као једне карике у ланцу криминалистичко-обавештајног процеса је **обавештајни податак**. По својој природи, он може бити *општи* или *посебни*. *Општи* обавештајни податак се усредсређује на шири домет појава из окружења (криминалних активности). *Посебан* обавештајни податак се усредсређује на специфичан тип криминалне активности из препознате појаве¹⁵ у окружењу (*Д.М.*).

У наставку радова из ове области, детаљније ћу обрадити препознавање појава из окружења са учествовањем друге криминалистичко-обавештајне технике које се примењују у раду криминалистичке полиције.

ЗАКЉУЧАК

Суштина овог пионирског почетка (теоријског) криминалистичко-обавештајног рада и криминалистичко-обавештајних техника, који ће извесно имати најзначајније место у раду српске полиције, јесте у предочавању наше стаг-

---

¹⁴ Податак може бити информација само онда када га прималац може правилно третирати, само када нешто значи. Са становишта савременог научног сазнања немогуће је тачно дефинисати шта је информација. Међутим, верује се да се ми налазимо у уређеном свету и да су закони који су откривени важећи, независно од места и времена. Обзиром на немогућност научног доказа постојања реалности у којој живимо, остављамо по страни порекло и значење многих појава. Информација може постати само ако постоји носилац. Информације имају три различита аспекта: синтаксни, семантички и прагматични. Синтакса описује правила понашања носиоца информација. Семантички аспект информације односи се на значење поруке. У случају семантичког аспекта, нисмо заинтересовани како је информација примљена или за њену синтаксу, већ само за њено значење, а то се даље користи у сврху њене интерпретације или у процесу доношења одлуке. Информација је однос између могућих одговора пре и после пријема поруке (*Luj-Marsel Briljon*).

¹⁵ Поласком на посао 1980. године, инспектор у Одељењу за сузбијање имовинских деликата Управе криминалистичке полиције у Београду, Рогољ Д, посматрајући окружење у градском превозу на линији "25" (*Карабурма - насеље браће Јерковић*) уочава торбу, коју додирује ногом, и констатује да се у торби налази нешто од чврстог материјала. Сутрадан на лицу места у улици Борска у продавници, извршилац пошто је уочен при бекству оставља торбу са алатом на месту извршења. Торбе са лица места и уочена појава из окружења од претходног дана, омогућиле су идентификовање извршилаца (пример из праксе криминалистичке полиције) - прилог 1.

нације у односу на савремене облике супротстављања криминалцима, криминалним организацијама и појавама које могу или већ угрожавају безбедност.

Криминалистичко-обавештајни рад¹⁶ не делује на конкретно кривично дело (обавештајна анализа делује), већ прати трендове у деловању криминалаца, криминалних организација, појавних облика криминала, прикупља информације и настоји да предвиди могуће правце претњи безбедности која проистиче из криминалног деловања.

Задатак је да достигне критичну предност у односу на своје противнике (криминалце) путем обавештајног материјала о субјектима интересовања, независно од било којих текућих истрага.

Садашњи метод рада криминалистичке полиције је превазиђен. Ефекат који се користи тзв. "банг" је из времена 1945. задржан до данас, за који је битно да се "доминион" увери кроз драматичне полицијске операције да је безбедан, а да полиција са друге стране ради, што је потпуно погрешно и за државни буџет веома скупо.

Време и новац неповратно одлазе, дневно више хиљада полицајаца излази на терен и враћа се без уочене појаве, јер нису едуковани да оно што виде знају да читају, а потом и забележе.

Некомпетентност и непостојање професионалне селекције кадрова (професионалаца који производе и вођа који их воде) из ове области је кључ досадашње стагнације.

Намена овог рада је да омогући полицајцима овладавање основним знањима и вештинама криминалистичко - обавештајног рада и криминалистичко - обавештајних техника, да би у будућем времену које ће извесно доћи, хтели ми или не, стекну предзнања из ове области која ће бити кључна за рад полиције у трећем миленијуму.

Овај почетни допринос је резултат вишегодишњег теоријског праћења савремених трендова у развоју полицијске делатности и области криминалистичких послова у свету.

Циљ је да се у теорији криминалистике покрену радови на ову тему, јер ће то значајно увећати могућности образовања полицајаца који раде на пословима базбедности, а нарочито криминалистичким полицајцима на пословима спречавања и откривања криминалне активности.

***Пут не настаје сам, пут се ствара ходањем,
ходајмо.***

/шпанска пословица/

¹⁶ Истраживања која су спровођена од стране међународних организација за превенцију криминала током 2002. године указују да преко 70 посто сигнала које едитују криминалци у окружењу могу послужити полицији на основу читања и бележења, да изгради студије којима би могла да предупреди намере криминалаца, што још чвршће утемељује потребу за што бржим развојем криминалистичко-обавештајних структура у полицији.

БЕЗБЕДНОСТ

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бошковић, М.: *Савремене тенденције у супротстављању организованом криминалитету и корупцији*, Дефендологија, бр. 11-12, Бања Лука, 2002.
2. Бошковић, М.: *Транснационални организовани криминал*, Полицијска академија, Београд, 2002.
3. Бошковић, М.: *Облици организованог криминалитета у нашем законодавству*, "Безбедност" бр. 3, МУП РС, Београд, 2003.
4. Водинелић, В.: *Проблематика криминалистичко-тактичких института - информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави II део*, "Безбедност" број 2/94, Београд, 1994.
5. Водинелић, В.: *Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита*
6. Игњатовић, Ђ.: *Криминалитет и реаговање државе*, XV семинар права, Будва, 2003.
7. Интернет сајт <http://www.Interpol.com/public/cia/ciafaq.asp>
8. Интернет сајт <http://www.polise.se/Nacional Crime Intelligence Department>, "NCID", доступан 12. маја 2002. године у 18,15 часова.
9. Интернет сајт www.Shopping.Givent.at, доступан 23. априла 2002. године у 21,32 часова.
10. Интернет сајт www.bundeskriminalant.de/intelligence/Unit, доступан 22. априла 2004. године у 22.32 часова.
11. Интернет сајт www.freedomion.ca/phpBB2/rievtopic.php.CrimeintelligenceCanada/CISK/ доступан 20. априла 2002. године у 20,10 часова.
12. Интернет сајт <http://www.ncis.co.uk>, доступан 18. априла 2002. године у 13,20 часова.
13. Интернет сајт www.poliziateto.it/pds/index.html доступан 19. април 2002. године у 15,10 часова.
14. Интернет сајт www.moro.gr, доступан 17. априла 2002. године у 10,00 часова.
15. Jeschke, J. (1998): *Organisierte Auslander kriminalitat und internationale zusammen enarbeit am Beisptel der drogen kriminalitat*. Wisbaden: BKA, str. 35/98.
16. Jons, C.: *International security in a global age*, University of Leeds, 2000.
17. Корж, В. П.: *Корупцијске везе организованих криминалних група и организација - криминалистичка анализа*, "Гасударство и право" бр. 8, 2002.
18. Манојловић, Д., Јовић, В.: *Национална криминалистичко-обавештајна служба*, "Безбедност" број 3/04, Београд, 2004.
19. Сињоновић, Б.: *Криминалистика*, "Правни факултет", Крагујевац, 2004.
20. Сињоновић, Б.: *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, "Правни факултет", Крагујевац, 1997.
21. Сињоновић, Б. (2002): *Нове методе криминалистичког планирања*, "Безбедност" бр. 5, МУП Републике Србије, 2002.
22. Сборник: *Организована преступништва*, Академија МВД Русија, Москва, 1989.

СТРУЧНИ РАДОВИ

23. Сборник: *Организована преступништва 2*, Академија МДВ Посија, Москва, 1993.
24. Фатић, А.: *Криминал и друштвена контрола у источној Европи*, "Институт за међународну политику и привреду", Београд, 1997.
25. Фатић, А.: Предавања на курсу "Организовани криминал и политика борбе против организованог криминала", Центар за менаџмент, Београд, 2004.
26. Friedrich, K.: Извештај о радном састанку савезног криминалистичког уреда, Wiesbaden, 1
27. Fullkrug, M.: *Mogućnosti borbe protiv organizovanog kriminala*, izbor 02/88.
28. Frederich, K. K.(1996): *Sicherheitsschlere gegen dos Krebsubel OK - Bekämpfung der organisierten kriminalitat* - Ein Bericht uber die. Wisbaden: ВКА - Arbeitstagung, str. 4/96.

CRIME INTELLIGENCE WORK

Abstract: The author analyses criminal intelligence work, especially its part related to the phenomenon of recognition from the society, which will make the investigation possible, the following and _ through the crime activities. This subject is very important for the theory and criminalistic practice of Serbian police. Some criminalistics techniques which are in use during the phenomenon recognition in society in this work.

Key Words: crime intelligence service, recognition of phenomenon from surrounding, information, intelligence information, intelligence fact, intelligence technique.

Александра ТОМИЋ,
Факултет цивилне одбране

ПОЛИЦИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ И ОБУКА У РУСИЈИ

Резиме: На почетку рада су дати општи подаци о Руској Федерацији, а потом су разматрана питања развоја и задатака руске полиције, као и њена данашња организација. Дат је осврт на структуру полицијског особља и наставног кадра на универзитетима МУП Русије, као и на законску регулативу у области полицијског образовања и обуке. Акцент је стављен на систем полицијског образовања и обуке, а са тим у вези су наведени најзначајнији статистички подаци о развоју образовања у Русији. Због свог значаја посебно су обрађени Универзитет МУП Русије у Санкт Петербургу и Академија за управљање МУП Русије у Москви. Размотрени су и све актуелнији међународни контакти које руске образовне институције остварују са сличним установама у иностранству. Описан је и програм обуке за потребе цивилних мисија УН широм света који организује Руски полицијски центар обуке за мировне мисије у Москви. На крају је указано на проблеме и перспективе руског полицијског система.

Кључне речи: Русија, полиција, образовање, обука, Универзитет у Санкт Петербургу, Академија за управљање у Москви, међународни контакти, мировне мисије УН, руски полицијски систем.

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О РУСИЈИ

Русија је највећа држава на свету, са површином око 17.075.400 квадратних километара. Налази се у источном делу Европе и у северном делу Азијског континента. Територија Русије се простире кроз 11 временских зона. Русија је једна од најхладнијих држава на свету. Средње температуре се крећу зими од 0° до -50°, а лети од 1° до 25° Целзијусових. Насељене области су претежно у континенталној климатској зони са дугим хладним зимама и кратким топлим летима.

У Русији живи око 144,7 милиона људи, од чега 72,9% живи у градовима. Кад је о националностима реч, највише је Руса 81,5% а постоји и више од 100 других националности (Татара, Украјинаца итд.).

Званичан језик је руски. Свака аутономна област користи свој језик као други званични. Религије у Русији су: руска-православна, ислам, јудаизам и друге.

Руска Федерација је званичан назив државе. По државном уређењу је демократска федеративна република. Држава је стекла независност 24. августа 1991. године из некадашњег СССР. Садашњи устав је усвојен на националном референдуму 1993. године. Главни град Русије је Москва. Шеф државе-председник, бира се на непосредним изборима на четири године. Садашњи председник је Владимир Путин. Законодавно тело је дводомна Федерална Скупштина (Собрание) која се састоји од Државне Думе и Савета Федерације. Извршна власт припада Влади. Шефа Владе поставља председник уз сагласност Државне Думе.

Русија је вероватно једна од најбогатијих држава са својим природним богатствима, веома образованом популацијом и разноликом индустријском основом. Национални доходак износи 310 билиона \$. Земља је подељена на 12 економских области.

РАЗВОЈ И ЗАДАЦИ МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РУСИЈЕ И АКТУЕЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА ПОЛИЦИЈЕ

Министарство унутрашњих послова Русије (МУП Русије) врши редовне полицијске функције, пре свега обезбеђење јавног реда и мира и спровођење истраге поводом учињених кривичних дела. МУП Русије има одговорност и у вези са превенцијом и борбом против пожара, саобраћајном контролом, затим у вези са регистрацијом аутомобила, безбедности путовања, издавањем виза и пасоша и управом радних кампова и већине затвора. Процењено је да је персонал МУП Русије 1996. године бројао око 540.000 људи, укључујући редовну милицију (полицијске снаге) и специјалне трупе МУП, али не и унутрашње трупе министарства. МУП делује на оба нивоа, тј. на централном и локалном. Централни систем је под управом Канцеларије министра унутрашњих послова која се налази у Москви.

Агенције МУП постоје како на националном, тако и на општинском нивоу. Ове агенције на нижем оперативном нивоу воде претходне истраге, као и полицијску аутомобилску инспекцију, а задаци су им и пожарна и саобраћајна контрола.

До 1990. године руска редовна милиција је била под директном контролом Министарства унутрашњих послова Совјетског Савеза. У то време Руска Република је основала своје Министарство унутрашњих послова, под чију контролу је тада дошла и републичка милиција. Горбачовљев режим је у касним 80-им покушао да унапреди систем полицијске обуке, ојача дисциплину и изврши децентрализацију полицијске управе у целом Совјетском Савезу. То је био покушај да се полиција приближи локалним потребама, као и да се унапреди борба против трговине дрогом и организованог криминала уопште. Спровођење ове замисли није било тако једноставно, јер је постојао отпор конзервативне струје.

Милиција МУП Русије обавља уобичајене полицијске задатке, као што је спровођење закона на улицама и саобраћајна контрола. У складу са трендом децентрализације, неке општине, укључујући московску, формирале су сопствене милицијске јединице које сарађују са одговарајућим јединицама на

БЕЗБЕДНОСТ

нивоу МУП. Редовна милиција не носи пушке, нити друго оружје, осим у ванредним ситуацијама, као што је била парламентарна криза 1993. године, када се супроставила демонстрантима на улицама Москве.

Руска полиција (милиција) је састављена из две главне формације, тј. из локалне милиције и милиције за цивилну заштиту (јавни ред), док је истражна служба (криминалистичка полиција) посебна јединица у оквиру МУП Русије. Локална милиција укључује: детективску службу, службу за превенцију привредног криминалитета, одељење за борбу против илегалног промета дрогом, а такође и научно-техничке специјалисте, оперативне истражитеље који обезбеђују материјал неопходан за истрагу и за потребе службе за превенцију привредног криминалитета. Милиција јавног реда се састоји из службе обезбеђења јавног реда, затим из државног аутомобилског инспектората, одељенских инспектора, страже за привремено задржавање (притвор) и специјалних служби које укључују, између осталог, и инспекторат који се бави малолетницима. У надлежности јединица јавног реда су и лакша кривична дела која нису у надлежности криминалистичке полиције, а везана су за рутинску заштиту јавног реда. Криминалистичка полиција је подељена на службе специјализоване за борбу против одређених типова криминалитета. Главна управа за организовани криминал сарађује са другим агенцијама, као што је МУП, одред специјализован за брзе интервенције. Федерална пореска полицијска служба се бори првенствено против пореске евазије и сличних кривичних дела. Да би се повећао приход од сакупљања пореза, Федерална пореска полицијска служба је добила овлашћење да самостално предузима претходне истраге у случају сумње да је учињено кривично дело.

Специјални одред полицијских снага (ОМОН), који се уобичајено назива Црне беретке, представља елитну јединицу снага јавног реда. Формирана је 1987. године са задатком да делује у ванредним ситуацијама, као и у случају далекосежних јавних немира и терористичких претњи. ОМОН јединице имају најбоље и најсавременије оружје и борбену опрему, и познате су по храбрости и ефикасности.

Унутрашње трупе МУП Русије, које су према подацима из 1996. године бројале између 260.000 и 280.000 припадника, боље су опремљене и обучене него редовна милиција. Број припадника ових снага се стално повећавао током '90-тих година.

Према Закону о унутрашњим трупама, донетом октобра 1992. године, ове трупе обављају следеће функције: обезбеђење јавног реда, чување кључне државне инфраструктуре, укључујући нуклеарна постројења, обезбеђење затвора и радних кампова за затворенике (ово овлашћење су имале до 1996. године) и чување државне границе. Унутрашње трупе су опремљене пушкама и другом борбеном опремом да би се супроставиле вршењу тешких кривичних дела, тероризму и другим значајним претњама по јавни ред.¹

---

¹ Са тим у вези, треба истаћи да велики проблем представља вршење кривичних дела од стране припадника унутрашњих трупа, а један од фактора који је утицао на ову појаву је дезертерство за време акције у Чеченији 1995. године када су ове снаге коришћене као уличне патроле.

Полицијско особље у Русији

У зависности о каквом полицијском особљу је реч, постоје различити образовни системи и системи обуке у Русији. Полицијско особље се, с обзиром на различите критеријуме, дели на тзв. приватно, односно на војнике и официјерско, а, затим, и на детективе и инспекторе. Међу припадницима полиције постоји одговарајућа хијерархија, тако да се целокупно полицијско особље може разврстати на војничко, наредничко (које чине: млађи наредник, наредник, старији наредник и виши наредник), млађе командно (млађи поручник, поручник, старији поручник, капетан), старије командно (мајор, потпуковник, пуковник) и највише командно (генерал-мајор, генерал-потпуковник и генерал-пуковник). По самом положају министар унутрашњих послова има чин армијског генерала.

СИСТЕМИ ПОЛИЦИЈСКЕ ОБУКЕ И ОБРАЗОВАЊА У РУСИЈИ

У Русији постоје различите врсте полицијског образовања и обуке. Најпре треба истаћи да се за припаднике војничког особља захтева да, поред општег образовања које може бити средњошколско или факултетско, прођу и специјалну обуку. Остали облици образовања полицијског персонала су: високо образовање општег карактера које укључује и правно образовање, специјално полицијско образовање и систем обуке којим се подиже ниво вештине појединаца. Посебна врста полицијске обуке и образовања се стиче на Академији за управљање која се налази у Москви, а основана је од стране МУП Русије да би старије и највише командно особље стекло потребна знања и вештине.

Опште образовање

Као што је споменуто, припадник полицијских снага из реда војничког особља мора да има завршену средњу школу или факултет, као и специјалну обуку. Специјална обука се обавља у тзв. образовним центрима којих има 118.² Обука траје четири месеца и полазници стичу знања из области кривичног, управног, кривичног и грађанског процесног права, борбених и техничких дисциплина, укључујући и гађање. Након завршене обуке сваки полицајац проводи одређено време на пробном раду, након чега се распоређује у одговарајућу јединицу.

Командно особље поред општег факултетског образовања мора проћи и додатну обуку која траје око годину дана. Постоје специјални курсеви намењени за овакве потребе, као што је високи курс у Стрелни код Санкт Петербурга. Ако поменуто лица имају завршен правни факултет, не постоји потреба да заврше неки од специјалних курсева на којима се уче основи кривичног, управног, грађанског, кривичног и грађанског процесног права и други правни предмети, као и борбена обука. На курсевима се стичу и знања о истражним активностима у вези са учињеним кривичним делима (између

² Један од таквих центара је Образовни центар Министарства унутрашњих послова у Пушкину близу Санкт Петербурга.

БЕЗБЕДНОСТ

осталог, полазници се упознају са методима рада обавештајних служби). И у овом случају је услов за пријем у стални радни однос пробни рад у трајању од два до шест месеци.

С обзиром на постојање различитих полицијских служби и из тог разлога потребе за особљем различитих струка, у полицији су запослени многи који имају завршен неки од техничких или друштвених факултета. У Одељењу за борбу против илегалног промета дрогом (БЦИДЦ) запослени су хемичари, а у Одељењу научно-техничке консултантске истраге, поред хемичара, и физичари. У Државном аутомобилском инспекторату (ГАИ) раде саобраћајни инжењери, а у психолошким јединицама психолози.

Велики број дипломираних правника се запошљава у полицији и то нарочито у истражним (криминалистичким) јединицама. Без обзира на чињеницу да ови полицијски службеници имају факултетско образовање, то им не даје право на већу плату. Наиме, сматра се да је факултетско образовање уобичајена ствар кад је о полицијском особљу реч.

Специјално полицијско образовање

У оквиру МУП Русије налази се 36 средњошколских и високошколских образовних установа које имају 44 структурно издвојена одељења. Образовни систем МУП чине и Руски институт за подизање нивоа вештине појединаца, као и различити курсеви. Међу многобројним образовним установама МУП Русије посебан значај имају факултети (академије) који су у различитим периодима носили различите називе. Првобитно су били познати као "Високе школе МУП", затим као "Академије или Институту МУП". С обзиром на њихову бројност, постојала је тенденција њихове специјализације, тако да Волгоградски факултет МУП Русије пружа образовање и обуку само за будуће припаднике истражних (криминалистичких) одељења, док Риасански факултет МУП (данас је у оквиру министарства правде) обучава само затворско особље. На другој страни, поједини факултети, попут санктпетербуршког, образују и обучавају студенте за рад у различитим јединицама и одељењима МУП.

У оквиру образовних установа МУП Русије, према подацима из 2003. године, могу се стећи знања из различитих области. То су: правне науке, судска експертиза, психологија, књиговодство, радио-техника, заштита телекомуникацијских система, државно и општинско управљање, противпожарна заштита и област финансија и кредитне политике.

Као што је већ споменуто, МУП Русије организује и различите курсеве (основне и више) чији је циљ унапређење професионалних стандарда полицајаца.

Руски Институт за подизање нивоа вештине појединаца налази се у оквиру Правног факултета Уреда главног тужиоца (Juridical University of the General Prosecutor's Office).

Треба споменути и полицијски колеџ "Inter Police College" у Санкт Петербургу, као и Правни колеџ Руског одељења Међународне полицијске асоцијације (Juridical College of the Russian Section of IPA).

"Inter Police College" је основан уз активно учешће Међународне полицијске асоцијације (International Police Association - IPA). На овом колеџу наставу за будуће полицајце држе висококвалификовани предавачи са Универзитета МУП Русије у Санкт Петербургу, Специјалне полицијске школе и других образовних установа. Специфичност обуке на овом колеџу се састоји у посебном начину живота који воде будући полицајци (придржавање закона и реда, посета одговарајућих институција у Европи и Америци, сусрети са полицајцима из различитих земаља). Све то помаже студентима да обаве разборит избор у вези са будућом каријером, али и да уоче све предности и недостатке полицијског позива. С обзиром да студенти стичу и основно правничко образовање, након завршеног колеџа могу наставити своје студије на некој од академија или се запослити у полицијским службама, судовима, тужилаштвима, као и у пореској полицији.

"Juridical College of the Russian Section of IPA" је стручно образовна институција. Оснивач колеџа је државна организација - Руско одељење Међународне полицијске асоцијације. Наставу држе како експерти из различитих области права, тако и стручњаци из области педагогије и менаџмента. Овај колеџ омогућава стицање правничког образовања ради запошљавања у полицијским службама и владиним органима, институцијама локалне самоуправе, предузећима и другим различитим организацијама. Колеџ организује различите облике наставе, почев од редовних, затим вечерњих, дописних и самосталних. Свршени студенти добијају диплому из области права.

Законска регулатива полицијског образовања и обуке

Постоје два основна законска текста која регулишу полицијско образовање и обуку. То су: Закон о образовању из 1996. године и Закон о високом и последипломском професионалном образовању из исте године. Поред тога, ова материја је регулисана и многобројним полицијским подзаконским прописима (уредбе, наредбе). Сви образовни програми морају бити у складу са Јавним стандардима Министарства образовања (Public Standards of Ministry of Education), а програми обуке у складу са правилницима МУП Русије.

Наставни кадар на универзитетима Министарства унутрашњих послова Русије

Структура наставног особља је веома хетерогена. Као наставници раде и искусни официри, нарочито у полицијским школама тзв. образовним центрима, где се обучавају почетници. Поред тога, неки од њих држе часове и на полицијским колеџима и вишим курсевима заједно са универзитетским предавачима. На полицијским универзитетима и академијама предају углавном универзитетски професори, предавачи, наставници. С обзиром да

БЕЗБЕДНОСТ

се на овим универзитетима и академијама изучавају и неки специјални предмети као што су спорт, борбена обука, обука у коришћењу ватреног оружја, војна обука, њих држе посебно специјализовани предавачи за ове дисциплине. Већина професора и наставника полицијских универзитета и академија има специјалне полицијске чинове (капетан, мајор, пуковник), па се зато зову и "потврђено" особље. Остали предавачи немају специјалне полицијске чинове и чине тзв. "цивилно" особље. У Русији постоји пракса да многи предавачи са цивилних универзитета предају истовремено и на полицијским универзитетима, као што и предавачи са полицијских предају и на цивилним универзитетима. Уопштено говорећи, постоји блиска веза између полицијске обуке и универзитетског образовања.

Статистички подаци о научно-наставном особљу и студентима на универзитетима МУП Русије

У статистичком зборнику МУП Русије за 2003. годину објављени су, између осталог, и подаци о научно-наставном особљу универзитета МУП Русије. Овим подацима су обухваћени региони у Русији у периоду од 2000. до 2003. године, а односе се на број научно-наставног особља, старосну структуру, радни стаж и престанак радног односа.

Подаци по универзитетима заједно са оградцима

	2000.	2001.	2002.	2003.
Укупан број НН особља	6893	6142	6150	6564
Фактички број НН особља	6617	5955	5904	6328
Некомплетност од укупног броја	276	187	256	236
% некомплетности	4,0	3,1	4,2	3,6
Примљено НН особља	538	789	886	921
% НН особља од укупног броја примљених на универзитете	29,0	25,9	27,8	26,4
Престанак радног односа НН особља	535	655	774	563
% НН особља од укупног броја оних којима је престао радни однос на универзитетима	28,5	24,7	28,2	25,1

СТРУЧНИ РАДОВИ

Старосна структура научно-наставног особља на универзитетима
МУП Русије по регионима (2003. година)

Федерални округ образовне установе - у процентима од укупног броја	до 30 година	од 30 до 40 година	од 40 до 50 година	више од 50 година
Централни	23,24	29,06	30,43	17,27
Северо-западни	20,16	32,54	35,90	11,42
Јужни	28,16	30,48	28,54	12,81
Уралски	26,09	29,11	31,06	13,74
Приволжски	24,38	37,39	31,61	6,63
Сибирски	24,14	40,36	28,15	7,35
Далеко-источни	13,06	49,05	32,17	5,73

Радни стаж научно-наставног особља на универзитетима
МУП Русије по регионима (2003. година)

Федерални округ образовне установе - у % од укупног броја	до 3 године	од 3 до 10 година	од 10 до 20 година	преко 20 година
Централни	16,42	36,20	23,71	23,68
Северо-западни	3,97	29,65	39,67	26,73
Јужни	9,81	31,70	33,30	25,20
Уралски	13,44	34,73	31,93	19,90
Приволжски	11,66	35,81	32,96	19,58
Сибирски	4,95	45,20	32,95	16,91
Далекоисточни	13,06	44,59	34,71	12,74

Основни разлози престанка радног односа научно-наставног особља
на универзитетима МУП Русије по регионима (2003. година)

Федерални округ образовне установе	престало радних односа - укупно	по сопственој жељи - % од укупног броја	по истеку службе - % од укупног броја	због година - % од укупног броја	због болести - % од укупног броја
Централни	99	48,52	11,23	9,98	26,95
Северо-западни	29	18,94	9,85	21,21	34,85
Јужни	36	20,83	2,08	25,00	52,08
Уралски	34	42,06	6,25	6,73	29,58
Приволжски	41	27,15	19,58	12,92	40,35
Сибирски	24	20,36	12,50	26,99	25,00
Далекоисточни	23	43,48	17,39	13,04	26,09

БЕЗБЕДНОСТ

Статистички зборник МУП Русије садржи и мешовите показатеље развоја високог полицијског образовања на универзитетима МУП Русије.

	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
Укупан број студената	54854	85894	107642	87540	88181	88840
Од укупног броја студената - број присутних	27062	35622	36367	32350	33104	34992
Од укупног број студената - број дописних	22610	38469	55260	42149	41249	37676
Укупан број примљених	28317	22502	19752	23129	19141	22830
Од укупног броја примљених - број присутних	15400	15762	10229	11322	9577	10453
Од укупног броја примљених - број дописних	11417	5240	7916	9598	7731	8177
Укупан број дипломираних	16560	24429	24419	25969	19073	25966
Од укупног броја дипломираних - број присутних	8343	13829	9691	11141	8177	9519
Од укупног броја дипломираних - број дописних	7232	9697	9876	9656	7827	9996
Број присутних студената који долазе на једног предавача	4,6	5,3	5,6	5,6	5,8	5,7
Трошкови по сваком студенту (по ценама из 1991. г., у хиљадама рубаља)	2,4	2,7	2,4	2,5	2,4	3,3
Број иностраних студената	155	102	101	98	315	663

УНИВЕРЗИТЕТ МУП РУСИЈЕ У САНКТ ПЕТЕРБУРГУ (ST. PETERSBURG UNIVERSITY OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF RUSSIA)

Универзитет МУП Русије у Санкт Петербургу основан је Декретом Владе Руске Федерације бр. 611 од 18. јуна 1998. године, као резултат обједињавања више институција у оквиру Министарства.³ Универзитет обезбеђује

³ Реч је о следећим институцијама: Академији МУП Русије у Санкт Петербургу (St-Petersburg Academy of the Ministry of Interior), Војном институту унутрашњих снага (St-Petersburg Military Institute of Internal Forces) и Институту противпожарне заштите МУП Русије (St-Petersburg Institute of Fire Safety of the Ministry of Interior). На челу Универзитета се сада налази проф. др Виктор Петровић Салников, доктор права, славни руски научник, активан члан Руске академије природних наука.

обуку за научно-наставно особље, шефове полицијских служби, чланове истражних тела, детективске јединице и државне противпожарне службе, инжењере и техничаре, практичне психологе, економисте. У оквиру Универзитета, на 12 факултета, организовани су и курсеви за унапређење професионалних вештина официјерског особља.

Припадници полицијских служби, како официри, тако и они млађи, обучавају се на Универзитету у оквиру 45 одељења која су специјализована за овакав начин обуке и образовања. Постоје и факултети где се похађају специјални курсеви, затвореног и дописног типа, и то у Мурманску, Новгороду, Пскову и Петрозаводску. Универзитет пружа обуку у различитим образовним формама за више од 20.000 студената и кадета.

Универзитет поседује широку научну базу и одличне услове за креативан и истраживачки рад који омогућује образовање и обучавање високо квалификованих правника и научника. Због тога се сва спроведена научна истраживања практично и доказују током симпозијума, научних конференција и семинара који се одржавају на различитим нивоима, почев од локалног унутар самог Универзитета, преко федералног и међународног.

Универзитет у Санкт Петербургу, поред тога што је значајан образовни центар, уједно је и моћна научно-истраживачка установа на којој се разматрају и решавају различити теоретски и практични проблеми полицијске активности. Акцент се посебно ставља на истраживање унапређења метода полицијске обуке и образовања, на решавање проблема одабира будућих припадника полицијских снага. Истраживачи са Универзитета учествују у раду на дугорочним програмима о проблемима криминалитета и њиховом решавању, нарочито кад је о превенцији криминалитета реч и то како на федералном, тако и локалном нивоу. Ови истраживачи припремају законске пројекте и организују научне конференције из различитих области права.

Јака научна база Универзитета гарантује обуку на веома квалитетном нивоу, што потврђују и изузетни резултати у припремању за специјалне задатке у полицијским службама у целој Русији, а нарочито у северозападном региону.

На Универзитету је тренутно запослено преко 130 професора и преко 200 наставника. У оквиру Универзитета функционише и пет тзв. Дисертационих већа где се могу бранити докторске или магистарске тезе из 20 различитих научних области. Исто тако, сам Универзитет организује и последипломске и докторске курсеве.

Дипломци Универзитета који су завршили педагошки факултет не запошљавају се само као наставно особље Универзитета, већ добијају посао и у различитим јединицама и одељењима образовних установа МУП Русије.

На Дисертационим већима Универзитета у Санкт Петербургу је од 1993. године одбрањено преко 600 теза, а само у 2000. години је одбрањено 158 магистарских и 28 докторских теза. Према најновијим подацима, на Универзитету се припрема више од 300 научних истраживања.⁴

⁴ Вредно је помена да су 1999. године на Дисертационом већу Универзитета, по први пут у научној пракси Русије, успешно одбрањене две магистарске тезе иностраних специјалиста. Реч је о директору Полицијског одељења Државног Универзитета у Илиноису, г. Роналду Свану и шефу Института за полицијску обуку Државног Универзитета у Илиноису, г. Мајклу Чарлсу.

БЕЗБЕДНОСТ

АКАДЕМИЈА ЗА УПРАВЉАЊЕ МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РУСИЈЕ У МОСКВИ (THE ACADEMY OF MANAGEMENT OF MIA IN MOSCOW)

Основни циљ образовања и обуке на Академији за управљање МУП Русије је унапређење професионалних стандарда старијег и највишег командног особља, укључујући и генерале. У случају да неко од припадника официрског кадра буде одређен по први пут на место начелника Главног регионалног одељења МУП Русије, било градског, обласног или републичког, мора да прође кроз обуку коју пружа ова Академија. Као и остали универзитети МУП Русије и Академија за управљање организује различите последипломске курсеве.

На Академији постоје Дисертациона већа на којима је, према подацима из 2003. године, одбрањено 97 магистарских и 13 докторских теза.

МЕЂУНАРОДНИ КОНТАКТИ У ЦИЉУ УНАПРЕЂЕЊА ПОЛИЦИЈСКЕ ОБУКЕ И ОБРАЗОВАЊА У РУСИЈИ

Процес отварања према свету, а нарочито према Западу, отпочео је у свим сферама друштвеног живота са Горбачовљевом "перестројком". Отварање је ишло нешто спорије када је реч о полицији, с обзиром на увек присутне полицијске "тајне" и "специјалне јединице". Међутим, без обзира на све околности које успоравају овај процес, приметни су све интензивнији интернационални контакти и сарадња на пољу полицијског образовања и обуке. Размена искуства је данас присутна не само између предавача са руских полицијских универзитета и њихових колега из иностранства, већ и између самих полицајаца. Међу полицијским универзитетима по интезитету и успешности контаката предњачи Универзитет у Санкт Петербургу који остварује контакте са полицијским школама и универзитетима у Немачкој, Француској, САД, Великој Британији, Финској и другим земљама.

Једна од најзначајнијих је свакако сарадња са Великом Британијом која се остварује на основу Споразума о унапређењу веза између Русије и Енглеске и о укључивању руских студената на британске више курсеве полицијског менаџмента (British Higher Courses of Police Management).⁵

Све израженији проблеми у Русији као што је тероризам, кривична дела повезана са наркотицима и хулиганство на фудбалским утакмицама, довели су до унапређења сарадње између руских полицијских званичника и њихових британских колега који имају драгоцену искуства у вези са споменутиим проблемима. Већ 12 година постоји програм сарадње између Универзитета

---

⁵ Ранија активност британске полиције у Русији је била углавном усмерена ка помоћи сиромашним слојевима становништва. У сарадњи са Универзитетом у Санкт Петербургу организован је програм решавања проблема насиља у породици са циљем да се жртве охрабре да потраже помоћ полиције. Као резултат те сарадње у план наставе на Универзитету је уврштен нови курс о проблему насиља у породици. У циљу стварања што бољих услова наставе обезбеђен је одговарајући материјал, а настава се одржава у сарадњи са Александар центром (Alexander Center), асоцијацијом која се примарно бави проблемом насиља у породици. У Краснојарску, у сарадњи са Метрополитен полицијском службом, установљен је програм размене. Активност пројекта је усмерена на редуковање броја инфективних болести које су повезане са употребом дроге и у том циљу посебна обука припадника полицијских снага.

МУП Русије у Санкт Петербургу и Метрополитен полицијског центра за обуку који се налази у Хендону, предграђу Лондона.⁶ Званичници који су укључени у овај пројекат кажу да је програм много опсежнији у домаћају и временском оквиру.⁷ Сваке године 20 најбољих студената са Универзитета у Санкт Петербургу учествује у петонедељном програму размене у Хендон центру где пролазе обуку из области форензичних наука, техника испитивања, истраживања и превенције кривичних дела, а стичу и значајна практична искуства у патролирању улицама Лондона заједно са британским колегама.⁸ Програм подразумева и обилазак Британских полицијских снага у Новом Скотланд Јарду (Britain's police force at New Scotland Yard), Крунског суда (Crown Court), Британског парламента (British Parliament) и лондонске Метрополитен лабораторије форензичних наука (London's Metropolitan Forensic Science Laboratory).⁹

Сарадња између Универзитета у Санкт Петербургу и лондонске Метрополитен полицијске службе унапређује се и кроз одржавање низа конференција посвећених борби против различитих облика криминалитета. Последњих година у центру пажње је проблем тероризма, који је са развојем нових технологија постао међународни проблем и захтева решавање на међународном нивоу. Током конференције о тероризму одржане октобра 2001. године у Санкт Петербургу, заузет је став о неопходности остваривања непосреднијег облика сарадње и размене искустава.

Универзитет у Санкт Петербургу остварује сарадњу и са другим институцијама широм света. Почев од августа 1998. до марта 2001. године Универзитет је посетило 70 међународних делегација из Аустралије, Белгије, Велике Британије, Немачке, Данске, Италије, Кине, САД и других земаља. Поред тога, више од 20 делегација са Универзитета посетило је низ земаља. Међународна сарадња је успостављена са 22 међународних полицијских служби и образовних институција.¹⁰

⁶ Програм размене је настао јула 1992, а идеја је потекла од Питер Имберта, повереника лондонске Метрополитен полицијске службе, током његове посете Санкт Петербургу. Суштина идеје је да ово буде једна врста помоћи Русији у циљу реформе полицијских снага и олакшања дијалога са Западном Европом.

⁷ У Санкт Петербургу је јула 2002. године обележено 10 година успешне сарадње. Том приликом је шеф заједничких операција у оквиру Метрополитен полицијске службе изјавио да циљ програма није да се Руси науче како да раде, већ да им се покаже како поступају њихове британске колеге. Очекује се да ће програм донети успех на дужи стази, што ће се видети оног момента када руски кадети који се обучавају у Британији буду у могућности да покрену неке значајније промене.

⁸ У периоду између 1992. и 2002. године преко 180 Руса, међу којима је највише било кадета, али и неколико старијих официра, посетило је Метрополитен полицијски центар за обуку.

⁹ Полицијски званичници обе државе су сагласни да је значај додатног образовања који руски кадети стичу у Великој Британији јако велики, с обзиром на чињеницу да и руски криминалци уче трикове од својих британских "колега".

¹⁰ Најпознатији међу њима су Полицијски институт за обуку у оквиру Државног Универзитета у Илиноису (Police Training Institute of Illinois State University), Универзитет у Чикагу (Chicago University), Државни Универзитет на Флориди (Florida State University), Федерални истражни биро САД (FBI), Одељење за илегални промет дроге, Ургентно-спасилачки колеџ и Полицијски колеџ у Финској (Emergency-Rescue College and Police College), Универзитет у Кембриџу (Cambridge University), Савет Европе (Council of Europe), Међународни комитет Црвеног крста (International Committee of Red Cross), специјални представник генералног секретара УН (Special representative of UNO General Secretary) и многи други.

БЕЗБЕДНОСТ

Универзитет у Санкт Петербургу остварује међународну сарадњу и кроз одржавање заједничких семинара и конференција. На њима се разматрају проблеми привредног криминалитета, компјутерског криминалитета, корупције, полицијске активности и многи други.¹¹ Са тим у вези, треба рећи да се посебан нагласак у међународној сарадњи ставља на област људских права. На Правном факултету Уреда главног тужиоца у Санкт Петербургу се сваке године у сарадњи са колегама из Немачке одржава семинар о овој проблематици.

Сличне контакте са иностраним образовним институцијама остварују и универзитети у Волгограду, Омску, Новгороду и Ростову.

РУСКИ ПОЛИЦИЈСКИ ЦЕНТАР ОБУКЕ ЗА МИРОВНЕ МИСИЈЕ

Руско цивилно полицијско особље учествује од 1992. године у мировним операцијама УН. Полицијски центар обуке за мировне мисије званично је основан 2000. године, иако су редовни курсеви почели да се организују још 1997. године. До 1999. године само 41 припадник полицијског особља је учествовао у овим операцијама, да би у лето 1999. године председник и влада Руске Федерације донели одлуку о повећању броја руских припадника мировних снага за више од шест пута (210 за Косово, 37 за Босну и Херцеговину, 4 за Хрватску и 4 за Источни Тимор). Повећан је, такође, обим активности, тако да се, поред уобичајених консултантских и посматрачких, оне сада односе на целокупну безбедносну функцију.¹²

Обука полицајаца је подељена у две фазе. Прва фаза траје месец дана и обухвата основну обуку која се завршава тестирањем од стране УН (Selection Assistance Team). Друга фаза обухвата припрему полицајаца за потребе сваке специфичне мисије. Сви кандидати пролазе обуку у организацији Руског полицијског центра за мировне обуке и Академије више полицијске обуке у Домодедову који се налази у московском региону. Притом је Мировни центар обуке одговоран за обуку и припрему за потребе цивилне полиције, царинске полиције ради учешћа у мировним операцијама, развој различитих образовних програма професионалне обуке и унапређење обуке полицајаца, као и за обезбеђење информативне и практичне подршке у стварима које се односе на питања одржања мира.

На курсу се припремају кандидати за послове цивилне полиције УН. Кандидати добијају основне информације о Уједињеним нацијама и опште податке о тренутним мировним операцијама УН. Главни циљ обуке је припрема поли-

---

¹¹ На Универзитету је између 1998. и 2001. године одржано 120 научно-практичних конференција и семинара на којима су учествовали и страни представници. Тако је од 26. до 28. новембра 1999. године одржана конференција под називом "Малолетничко правосуђе и превенција малолетничког криминалитета". Крајем фебруара и почетком марта 2000. године на Универзитету је организована конференција о проблему превенције малолетничког криминалитета, на којем су учествовали експерти из Савета Европе и специјалисти из Француске, Немачке, Велике Британије и Белгије. Актуелни проблеми корупције, прања новца и крађе антиквитета били су повод за одржавање неколиких форума током 2000. године.

¹² Руска полиција тренутно учествује у мисијама УН на Космету (88 полицајаца), у Босни и Херцеговини (3 полицајаца), Источном Тимору (1 полицајац), Грузији (1 полицајац), Сијера Леонеу (3 полицајаца), Конгу (5 полицајаца) и Либерiji (20 полицајаца).

цајаца за изузетно сложене послове у подручјима мисије.¹³ Годишње око 200 полазника прође обуку коју спроводе инструктори који су већ учествовали у мировним операцијама. Центар поседује све услове неопходне за обуку: учионице, стрелишта, полигоне за вожњу, спортске комплексе, удобне хотеле, сале за ручавање, бар и сауну. Након завршене обуке полазници добијају дипломе и сертификате.

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ РУСКЕ ПОЛИЦИЈЕ

Постоје многобројни проблеми, пре свега, економски, социјални, политички и морални који прате руско друштво у целини, а нарочито долазе до изражаја кад је реч о полицији. Један од највећих проблема је свакако корупција која је у великој мери присутна међу припадницима полицијских снага и руши поверење грађана у полицију.¹⁴ Саобраћајна полиција је најпознатија по корупцији, али је ова негативна друштвена појава присутна и код регистрације оружја или приликом оснивања специјалних добротворних организација као маске за обављање недозвољених послова.¹⁵ Према ставовима експерата главни разлози корупције су недовољно новчаних средстава за опремање и обучавање полицајаца, сувише мале плате, слаба радна дисциплина, недостатак одговорности и страх од могуће освете припадника организованих криминалних група.

Према једном истраживању спроведеном током 1995. године, само 5% испитаника је сматрало да је полиција способна да се бори против криминалитета у држави. Истраживања јавног мњења последњих година показују да руска полиција доживљава дубоку кризу легитимитета, јер грађани Русије немају поверење у њен рад. Резултати истраживања урађеног 1998. године су показали да више од 50% испитаника сматра да је полицијска активност лоша или веома лоша. Постоји уверење да полиција првенствено штити сопствене интересе и интересе мафије, уместо да брине о интересима грађана. Према подацима Научно-истраживачког института МУП Русије, око 60% жртава кривичних дела не пријављује полицији учињено дело из страха да би полиција својим деловањем могла само да повећа постојећу опасност.¹⁶

Током прве половине 90-тих руска милиција је функционисала са малом количином оружја, опреме и слабом подршком националног правног система.

¹³ У току обуке кандидати стичу следећа знања: упознавање са мировним операцијама у којима учествује цивилна полиција; знање о операцијама контроле конфликта УН; организација и функције УН; улоге и сарадња цивилне и војне компоненте УН и локалних власти; сарадња са другим организацијама УН и њиховим специјализованим агенцијама у мировним мисијама; оперативни и управљачки принципи и процедуре код установљивања и вођења мировних операција; међународни полицијски стандарди; посматрање локалне полиције; технике заједничких операција; стандарди људских права; обука и развој локалне полиције; заштита и сигурност; основи писања извештаја и обука на компјутерима; језик мисије; вожња и читање мапе; завршне вежбе на терену.

¹⁴ Према закључцима једне студије, урађене 1998. године, полицијска служба се међу свим државним службама по размерама корупције налази на другом месту.

¹⁵ У току 1995. године је вођена кампања под називом "Кампања чишћења руку" чији је циљ био да очисти полицију од корупције. Током прве године кампање ухваћено је неколико полицајаца на делу што је све индиковало да је ова појава ухватила маха.

¹⁶ У једном другом истраживању чији су резултати објављени у дневном листу *Севодня*, утврђено је да 43% Московљана ни под којим условима не би контактирало полицију, па чак ни отворило врата полицијском службенику, а 37% се плаши полиције исто као и криминалаца. Поврх тога, Организација за заштиту људских права оптужује московску полицију за расизам према несловенским појединцима.

БЕЗБЕДНОСТ

Проблем организованог криминала је постајао све већи, тако да је неефикасност полицијских снага да се супростави овој појави постајала све очигледнија. То је проузроковало и прелазак великог броја високо квалификованих појединаца из милиције у адвокатуру или у област, веома добро плаћеног, приватног обезбеђења, јер је требало пружити заштиту многим компанијама од организованог криминала. Током деведесетих око 1,2 милиона запослених у МУП или око 80% целокупног особља прешло је у већ споменути приватни сектор.¹⁷ Паралелно са трендом напуштања полицијске службе дешава се, почев од распада Совјетског Савеза, и супротна појава - стални раст броја запослених у МУП.

Са циљем да се учини нешто више на превенцији криминалитета, 1996. године је предложен план реорганизације полиције. Он је, поред осталог, подразумевао и повећање броја полицијског особља за око 90.000 људи, али финансијска средства која су била на располагању нису била довољна за његово остварење. Да би се на неки начин потреба за новим људима смањила, МУП је регрутовао неколико хиљада бивших војника.¹⁸

Велики проблем представља и недовољна образованост и обученост припадника полицијских снага. Стандарди регрутовања су прилично ниски. Мали број инспектора има правничко образовање. Данас је уврежено мишљење у јавности да је једини услов који се захтева за рад у полицији - одсуство криминалног досијеа.¹⁹ Са тим у вези, треба имати у виду да су случајеви на којима ради полиција у данашње време много компликованији и опсежнији него раније, а вештина инспектора много слабија. То се објашњава тиме што они способнији покушавају да нађу боље плаћени посао, па се дешава да се у полицијској служби запошљавају чак и студенти права.

Плате полицајаца су веома ниске, а и услови рада су изузетно лоши.²⁰ О лошој опремљености руске полиције говори и чињеница да на десет до петнаест полицајаца постоји само један компјутер, а копир машине су прилична реткост. Много информација се и даље чува у папирној (неелектронској) форми. С друге стране, руска полиција располаже најсавременијим специјалним телефонским линијама за брзу и поуздану полицијску комуникацију.

Дугогодишња изолација Совјетског Савеза позната под називом "Гвоздена завеса" нанела је штету развоју образовања у Русији, па и полицијском образовању и обуци. Велики број професора и предавача не знају стране језике и нису упознати са литературом на страним језицима

¹⁷ Шеф полиције провинције Архангелск, Борис Уемљанин је изјавио да негде око 50% полицијских детектива има само три године радног искуства, а детективи са више од десет година радног искуства чине само 5% запослених.

¹⁸ Према подацима које су објавиле руске дневне новине *Новые известия*, на свака 93 становника Русије долази по један полицајац.

¹⁹ Насупрот томе, крајем 80-тих и почетком 90-тих година стандарди регрутовања су били много строжији и укључивали су како проверу прошлости кандидата, тако и психолошко тестирање.

²⁰ Незадовољни својим положајем, затворска стража и полицијски батаљон оружаних снага, ступио је фебруара 1996. у штрајк глађу. Учешће руске војске у оружаној сукобу у Чеченији само је повећало већ постојеће трошкове.

Став Јакова Гиљинског, професора на Универзитету МУП Русије у Санкт Петербургу је да постоје две опције кад је реч о будућности полицијског образовања и обуке у Русији. Прва могућност се односи на побољшање постојеће ситуације, савладавање тешкоћа и постепену интеграцију у светски систем. Друга би се састојала у очувању постојеће ситуације или промени на горе, што значи повећање корупције, изолацију, кршење људских права, полицијско насиље. Према мишљењу професора Гиљинског, у светлу садашње опште социјалне ситуације много је вероватнија друга опција.

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

Руска Федерација се као већина земаља у транзицији суочава са низом тешкоћа које су присутне и кад је област полицијског образовања у питању. Дугогодишња изолација је успорила развој полицијског образовања и обуке у борби против разних облика криминалитета. Овај проблем добија посебно на значају у светлу нових облика криминалитета који имају наднационалну димензију. На другој страни, све израженија сарадња руских полицијских универзитета са сличним институцијама у иностранству улива наду да ће образовни сегмент полицијске припреме за супротстављање изазовима савременог криминалитета бити подигнут на одговарајући ниво. Ово, наравно, подразумева да се у државном буџету редовно и у већем обиму издвајају средства за рад полиције него до сада, што би у будућности гарантовало да ће неповољна слика, коју руска јавност има данас о својој полицији, почети да се мења.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гиљински, Ј., *Police training and education in Russia: A Comparative Global Perspective*, International Police Executive Symposium Ninth Annual Meeting, Antalya, Turkey, May 21-24, 2002.
2. Професионално образование в МВД России (статистический сборник за 2003. год), Министерство Внутренних Дел Российской Федерации, Москва, 2004.
3. <http://www.womenrussia.com/basics.htm>
4. <http://www.all refer reference.com/>
5. <http://www.police-college.ru/>
6. <http://www.tula.net/>
7. <http://www.univermvd.ru/en/main.htm>
8. <http://www.sptimes.ru/>
9. <http://www.ptc.h10.ru/eng/news.htm>
10. <http://www.hrw.org/reports/1999/Russia/index.htm>

POLICE EDUCATION AND TRAINING IN RUSSIA

Abstract: General facts about Russian Federation are given at the beginning and after that questions of development, duties of Russian police and police organization at present are considered. Retrospect on structure of police staff and teacher's cadre at the universities of MIA of Russia as also on legal regulations of the police education and training is given. Accent is put on sistem of the police education and training and with regard to, the most important statistic facts on development of education in Russia are cited. Because of importance, St Petersburg University of MIA of Russia and Academy of Management of MIA in Moscow are separately processed. Current international contacts which educational institutions realize with similar institutions in foreign countries are also considered. The program of training in organization of the Russian Police Peacekeeping Training Centre in Moscow for UN civilian missions needs is described. At the end problems and perspectives of the Russian police system are pointed.

Key words: Russian, police, education, training, St.Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of Russia, the Academy of Management of MIA in Moscow, international contacts, peacekeeping UN missions, problems and perspectives.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Мр Младен БАЈАГИЋ,
Виша школа унутрашњих послова

СТАТУТ И СТРУКТУРА ФЕДЕРАЛНЕ СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Обавештајно-безбедносни систем Руске Федерације свакако спада у ред најмоћнијих система у свету, и поред свих недаћа са којима су се Руска Федерација и њен национални систем безбедности суочили после распада Совјетског Савеза. Темељна реформа система националне безбедности Руске Федерације отпочела је одмах по проглашењу Руске Федерације за сукцесора Совјетског Савеза, а руски обавештајно-безбедносни систем добио је сасвим нов програмско-политички и законски оквир, који се, пре свега, заснивао на већем броју закона којима су претходне чланице тог система (првенствено КГБ) расформиране у свом изворном облику. Из КГБ је настало више нових обавештајних и безбедносних установе, од којих је једна од најзначајнијих Федерална служба безбедности Руске Федерације.¹

Почетни успеси на плану реформе обавештајно-безбедносног система настављени су и током првих година XXI века, првенствено из разлога што су неки савремени (глобализовани) изазови и претње безбедности постали саставни део руске стварности, као што су, на пример, тероризам глобалног домаћаја, транснационални организовани криминал, итд. Имајући у виду да је Федерална служба безбедности кључна безбедносна установа унутар руског система националне безбедности задужена за борбу против тероризма и организованог криминала, законодавна и извршна власт Руске Федерације посебну пажњу поклањају даљем јачању организационе структуре и делокруга рада ове службе. У прилог томе, средином 2003. године усвојен је нови Статут и структура Федералне службе безбедности, чији превод оригиналног текста дајемо у овом броју часописа "Безбедност".

¹ Структура обавештајно-безбедносног система Руске Федерације детаљно је анализирана у: Савић, Андреја, Делић, Милан, Бајагић, Младен, *Безбедност света: од тајности до јавности*, Полицијска академија, Институт безбедности, ВШУП, Београд: 2002, стр. 284-302.

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕКСТ СТАТУТА²

1. Овим текстом се усваја Статут Федералне службе безбедности Руске Федерације (у даљем тексту ФСБ РФ), као и структура службе.

2. Одобрава се да ФСБ има два прва заменика директора, заменика службе надлежног за пограничне послове, државног секретара и заменика директора, шест заменика директора на челима одељења и заменика директора надлежног за директорат инспекције Службе, као и да формира колегијум од 19 чланова.

3. Следећи документи ступају ван снаге:

- Указ Председника РФ бр. 806 од 6. јула 1998. "О усвајању Статута ФСБ и њене структуре" (Обједињени закони РФ, 1998, бр. 28, одељак 3320);
- Указ Председника РФ бр. 14 од 4. јануара 1999. о "Питањима везаним за ФСБ РФ" (Обједињени закони РФ, 1999, бр. 2, одељак 267);
- Указ Председника РФ бр. 1131 од 28. августа 1999. о "Питањима везаним за ФСБ РФ" (Обједињени закони РФ, 1999, бр. 35, одељак 4305);
- Указ Председника РФ бр. 1109 од 17. јуна 2000. "О амандманима на Указ Председника РФ бр. 806 од 6. јула 1998. "О одобрењу Статута ФСБ и њене структуре" (Обједињени закони РФ, 2000, бр. 25, одељак 2677);
- Указ Председника РФ бр. 694 од 11. јуна 2001. о "Питањима везаним за ФСБ РФ" (Обједињени закони РФ, 2001, бр. 24, одељак 2422);

Владимир Путин, Председник РФ

Наредне ставке Статута ће бити одобрене Указом Председника РФ бр. 960 од 11. августа 2003. године.

Статут Федералне службе безбедности РФ

I ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

1. ФСБ РФ је државна агенција извршне власти која регулише јавну администрацију у оквиру својих овлашћења, како би очувала безбедност РФ, бранила и штитила државне границе РФ (у даљем тексту: државне границе), заштитила интерне водене путеве, територијалне воде, ексклузивну економску зону, и континентални део РФ и њене природне ресурсе, очувала безбедност информација РФ, главне области деловања агенција ФСБ у складу са законским дефиницијама, као и да врши координацију контраобавештајних операција федералних агенција извршне гране власти, које су овлашћене да их спроводе.

2. ФСБ ће се у свом раду ослањати на Устав РФ, државни уставни закон, државне законе, указе и директиве председника РФ, декрете и директиве Владе РФ, међународне споразуме РФ и свој Статут.

---

² Одобрено Указом председника РФ бр. 960 од 11. августа 2003. године; објављен у Руској газети 15. августа 2003. године.

3. Председник РФ ће управљати активностима ФСБ и одобрити Статут и структуру ФСБ у складу са Уставом РФ, државним уставним законом и државним законима.

Влада РФ ће координирати активностима ФСБ, које захтевају њену интеракцију са државним агенцијама извршне власти у складу са Уставом РФ, државним уставним законом, државним законима, указима и директивама председника РФ.

4. Рад ФСБ ће бити заснован на принципима легалности, централизованог управљања деловима ФСБ и пограничних снага (у даљем тексту: помоћне агенције и трупе), поштовању и уочавању људских и грађанских права и слобода, хуманизму, поштовању суверенитета и територијалног интегритета држава и неповредивости њихових граница, узајамној сардањи са овлашћеним агенцијама других земаља, поверљивости и мешавини отворених и прикривених метода и начина деловања.

5. Како би обезбедила извршавање додељаних дужности од стране помоћних агенција и снага и подржавала њихово деловање, ФСБ ће пратити установљену процедуру за стварање организационих делова ФСБ, агенција за безбедност територије, безбедосних агенција у трупима, пограничних агенција, других агенција везаних за безбедност, пододељења и организација потребних за обављање дужности поверених помоћним агенцијама и трупима од стране државног законодавства, посебних центара за обуку, пододељења авијације и пододељења за специјалне намене.

6. Академија за криптографију РФ ће деловати као део ФСБ.

7. ФСБ ће бити тело са актуелним и фиктивним називима, званичним грбом, печатом на коме стоји име РФ и сопствено име, као и са одговарајућим бројем печата, заглавља и рачуна, у које спадају рачуни са страном валутом, у банкама и другим институцијама за давање зајмова.

II ГЛАВНИ ЦИЉЕВИ ФСБ

8. Главни циљеви ФСБ ће бити:

1) управљање и контрола помоћних агенција и трупа, као и организовање њихових активности;

2) обавештавање председника РФ, председника Владе РФ као и, на основу њихових инструкција, агенција државне владе и владиних агенција делова РФ о претњама безбедности РФ.

3) организовање откривања, превенције и прекида обавештајног рада и других операција које спроводе специјализоване службе и организације страних земаља и појединци који угрожавају безбедност РФ;

4) координирање контраобавештајних операција државних агенција извршног дела власти и мера којима се чува њихова безбедност;

5) организовање откривања, превенције, спречавања и разрешења кривичних дела која се, у оквиру уводног претреса, доделе под јурисдикцију помоћних агенција и трупа;

6) организовање мера за борбу против организованог криминала, корупције, кријумчарења, легализовања кривичног деловања, илегалне емиграције, иле-

БЕЗБЕДНОСТ

галне трговине оружјем, муницијом, експлозивом, токсичним агенсима, дрогама и психоактивним супстанцама, које се спроводе у договору са владиним агенцијама и рад посебних техничких уређаја за прикривено сакупљање података, као и за супротстављање екстремистичком деловању, укључујући деловање илегалних милитантних група, криминалних синдиката и банди, појединаца и јавних удружења који раде на оружаном побуни, насилном поремећају уставног поретка РФ, насилном доласку, или повратку на власт.

- 7) подршка у борби против терористичког и субверзивног деловања;
- 8) спровођење обавештајних операција у оквирима надлежности;
- 9) организовање сакупљања и обраде обавештајних података у оквиру надлежности и у сарадњи са страним обавештајним агенцијама;
- 10) организовање мера које је државна власт доделила јурисдикцији федералне агенције извршне власти, надлежној да брани и штити државну границу;
- 11) заштита државних тајни у оквирима надлежности и спречавање страних агенција које врше прислушкивање;
- 12) подршка суђењима у случајевима административних прекршаја који су под јурисдикцијом помоћних агенција и тупа, на основу Закона РФ о административним прекршајима;
- 13) организовање понуде за помоћ владиним агенцијама и агенцијама влада делова РФ у операцијама које се спроводе у циљу очувања безбедности РФ и повећања њеног економског, научно-техничког и обрамбеног потенцијала;
- 14) планирање и имплементација државне и научно-техничке политике у области информатичке безбедности у оквирима своје надлежности;
- 15) организовање помоћи у криптографији и техничком обезбеђивању сигурности података и телекомуникационих система, као и система криптоване, поверљиве или друге врсте комуникације у оквиру РФ и њених институција ван граница, у оквирима надлежности.

III ФУНКЦИЈЕ ФСБ

9. ФСБ ће обављати следеће функције, како би остварила главне циљеве:

- 1) организовање примене државних закона, указа и директива председника РФ, декрета и директива Владе РФ, регулативних правних инструмената владиних агенција, и међународних споразума РФ, у оквиру помоћних агенција и тупа;
- 2) учествовање у планирању и имплементацији државних програма у сфери јавне администрације, додељних ФСБ;
- 3) давање нацрта предлога заснованих на прогнози политичког, социоекономског и криминолошког развоја земље, усмерених ка превенцији и неутрализовању претњи безбедности РФ;
- 4) организовање контраобавештајних операција у оквирима надлежности; дефинисање процедура за инфилтрацију у посебне службе и организације страних земаља и друге контраобавештајне операције, и употреба прикривених метода и опреме у њиховом спровођењу;

5) организовање прикривених истрага у оквирима надлежности, којима би се извршила детекција, превенција, заустављање и разрешење кривичних дела из надлежности ФСБ, дефинисање процедуре инфилтрирања у банде и друге прикривене операције од стране агенција Службе.

6) планирање мера за борбу против организованог криминала, корупције, кријумчарења, легализовања кривичног деловања, илегалне емиграције, илегалне трговине оружјем, муницијом, експлозивом, токсичним агенсима, дрогама и психоактивним супстанцама, које се спроводе у договору са владиним агенцијама и рад посебних техничких уређаја за прикривено сакупљање података, као и за супротстављање екстремистичком деловању, укључујући деловање илегалних милитантних група, криминалних синдиката и банди, појединаца и јавних удружења који раде на оружаном побуни, насилном поремећају уставног поретка РФ, насилном доласку, или повратку на власт.

7) планирање мера за борбу против терористичког и субверзивног деловања; организовање примене тих мера и дефинисање процедуре за коришћење пододељења за специјалне намене;

8) организовање и спровођење обавештајних активности у оквиру надлежности; дефинисање процедура обавештајних операција и примене посебних метода и опреме у оквиру њиховог спровођења;

9) организовање активности помоћних агенција и трупа за одбрану и заштиту државне границе, интерних водених путева, територијалних вода, ексклузивне економске зоне и континенталног дела РФ и њених природних ресурса, за заштиту угрожених врста рибе у рекама РФ ван ексклузивне економске зоне, као и за спречавање појединаца, возила, робе, производа, животиња и биљака у преласку државне границе у сарадњи са државним агенцијама извршне власти које имају посебна овлашћења за тако нешто;

10) организовање активности помоћних агенција и трупа у циљу праћења очувања регулатива на државној граници, пограничној области и граничним прелазима, државних закона на интерним воденим путевима, територијалним водама, ексклузивној економској зони, континенталном делу РФ, као и поштовања закона о коришћењу и заштити чланова животињског царства и њихових хабитата, од стране појединаца и правних лица.

11) дефинисање процедура за успостављање сарадње на поверљивој основи са појединцима који на то пристану;

12) планирање мера, у оквирима надлежности, како би се заштитиле државне тајне, пратила безбедност складиштења информација које их чине у агенцијама федералне владе, агенцијама локалних влада, војним формацијама и организацијама, предузимање мера везаних за приступ грађана подацима који представљају државне тајне, као и приступ компанија, предузећа, институција и радних организација истим тим подацима, развој опреме за заштиту података и примена мера и (или) услуга којима се штите државне тајне.

13) организација и спровођење заштите безбедности оружаних снага РФ, других трупа, војних формација и агенција везаних за војну службу, као и пратеће администрације и агенције за унутрашња питања РФ, Државног Комитета РФ за праћење трговине дрогом и психоактивним супстанцама и његових територијалних агенција, као и царинских агенција РФ;

БЕЗБЕДНОСТ

---

14) организовање операција у оквирима надлежности, како би се очувала безбедност инсталација обрамбеног комплекса, атомске индустрије, нуклеарних постројења, транспорта и комуникација, виталних служби у великим градовима и индустријским центрима и други стратешки објекти, као и да би се очувала безбедност у области истраживања свемира и приоритетних научних развојних пројеката;

15) координирање следећих врста активности:

а) активности федералних агенција извршне власти на спровођењу контраобавештајних операција и мера за заштиту сопствене безбедности;

б) активности федералних агенција извршне власти и организација на очувању криптографске и безбедности техничких информација и телекомуникационих система, као и система за енкрипцију, поверљивих и других система за посебне видове комуникације РФ и њених институција у иностранству;

в) активности федералних агенција извршне власти у развоју, производњи, набавци, увозу и извозу посебних техничких уређаја намењених (развијених, прилагођених, или програмираних) за прикривено сакупљање података у тајним истражним операцијама и активности њихових пододељења за откривање прекршаја установљене процедуре за развој, производњу, продају, набавку у сврхе даље продаје, увоз и извоз посебних техничких уређаја намењених за прикривено сакупљање података;

16) дефинисање процедуре за праћење мера намењених заштити информација које представљају државне тајне у агенцијама федералне владе, агенцијама локалних власти, војним формацијама и организацијама и процедура за мера везаних за приступ грађана подацима који представљају војну тајну са одобрењем војне службе у подружним агенцијама или трупима;

17) дефинисање процедуре, у оквирима надлежности, за праћење организовања и функционисања криптографске и техничке безбедности података и телекомуникационих система, система енкрипције, поверљивих и других система за посебне видове комуникације, праћење поверљивости током руковања криптованим подацима у одељењима за енкрипцију државних агенција и организација на територији РФ и њених институција у иностранству, као и заштита посебно важних инсталација (или просторија) и техничке опреме у њима, како би се спречило "цурење" информација кроз техничке канале.

18) дефинисање процедуре за учествовање у тајним истрагама и (или) приступ подацима које су сакупиле помоћне агенције и трупе у току таквих операција.

19) учествовање у очувању безбедности телефоније, криптованих и других посебних видова комуникације са институцијама РФ изван њених граница (званичне комуникације) и у операцијама обезбеђивања функционисања опреме за енкрипцију (укључујући опрему у институцијама РФ изван њених граница) и развоја система званичних комуникација;

20) учествовање у планирању и примени мера за очување информатичке безбедности земље и заштиту података који представљају државне тајне;

21) спровођење и организација, у оквирима федералног закона, сертификациона опреме за заштиту података, телекомуникационих система и мрежа,

техничких уређаја за откривање електронске опреме за прикривено сакупљање података у зградама и уређајима, посебне техничке опреме за прикривено сакупљање информација, техничке опреме за очување безбедности и (или) осигуравање информација; дефинисање главних смерница за активности агенција ФСБ у тим областима;

22) спровођење и организовање лиценцирања разних видова активности у складу са федералним законом;

23) организовање и спровођење енкрипције у помоћним агенцијама и трупам;

24) организовање и подршка за употребу, обезбеђивање, развој и унапређење отворених и поверљивих комуникација, система за рано упозоравање и генераторе аудио-сигнала у објектима помоћних агенција и трупа;

25) регулисање развоја, производње, продаје, употребе, извоза и увоза опреме за енкрипцију (криптографију) и телекомуникационих система и мрежа који су заштићени таквим системима, као и пружање услуга енкрипције података и откривање електронских уређаја за прикривено сакупљање информација у зградама и техничкој опреми на територији РФ;

26) пројектовање и израда кључева за системе енкрипције и ручне енкрипције, као и њихова дистрибуција агенцијама федералне владе и локалних власти; продаја криптованих докумената и система за енкрипцију, стандардне техничке документације за производњу и употребу опреме за енкрипцију, са изузетком система који су намењени агенцијама федералне и локалних власти;

27) обезбеђивање откривања емитовања на радио-фреквенцијама путем електронских одашиљача на територији Руске Федерације који угрожавају њену безбедност, као и емитовања на радио-фреквенцијама путем електронских одашиљача који се користе у незаконите сврхе; прекидање преноса и спречавање у коришћењу радио комуникационих система и других електронских одашиљача на територији РФ, ако представљају претњу њеној безбедности; регистровање и централизација радио података и радио таласа електронских одашиљача;

28) обезбеђивање квалитета контраобавештајних операција у оквирима надлежности, као и других мера које за циљ имају очување безбедности агенција федералне владе и локалних власти;

29) организовање учешћа помоћних агенција и трупа у очувању безбедности државних инсталација на граници, у оквиру граничне зоне;

30) очување безбедности помоћних агенција и трупа;

31) очување безбедности службеника и цивилног особља помоћних агенција и трупа, појединаца који им помажу, учесника у кривичним поступцима за случајеве које истражује ФСБ, њихових пријатеља и чланова породица, од повређивања њихових живота, здравља, части и поноса, као и њихове имовине од стране криминалца;

32) организовање учешћа у операцијама у сарадњи са Спољном обавештајном службом РФ (СВР) у циљу очувања безбедности институција и грађана изван њених граница;

БЕЗБЕДНОСТ

---

33) обезбеђивање учешћа службеника пограничних агенција и трупа у заштити дипломатских мисија и конзуларних одељења РФ у страним државама;

34) очување безбедности мисија страних држава на територији РФ у сарадњи са њеним агенцијама за унутрашње послове;

35) организовање учешћа у очувању безбедности социополитичких, религиозних и других јавних догађаја који се одржавају на територији РФ у сарадњи са агенцијама федералне владе и локалних власти;

36) учествовање у доношењу одлука, у оквирима надлежности, које се тичу испуњења услова за држављанство РФ и његов опозив, путовање грађана РФ ван граница, улазак страних држављана и особа које не поседују ни једно држављанство у земљу, њихов одлазак из земље, издавање боравишних дозвола и насељеничких виза РФ, одобравање политичког азила и привременог становања на територији Русије.

37) учествовање у ширењу искустава у примени федералних закона за очување безбедности РФ, борбу против тероризма, субверзивне активности и криминала, одбрану и заштиту државне границе, интерних водених путева, територијалних вода, ексклузивне економске зоне и континенталног дела РФ и њених природних ресурса и за примену надгледања одржавања биолошких приморских ресурса од стране државе; издавање препорука за њихово унапређивање у складу са установљеном процедуром;

38) учествовање у изради нацрта правних механизма РФ за питања везана за јурисдикцију помоћних агенција и трупа;

39) учествовање, у оквирима надлежности, у стварању нацрта и закључивању међународних споразума РФ и међународних закона којима се дефинишу државне границе и оцртавају приморске зоне, као и споразума у којима се оне бележе;

40) закључивање међународних споразума РФ према установљеној процедури и у оквирима надлежности; слање представника у стране државе и организације у циљу повећања ефикасности борбе против криминала, на основу договора са страним овлашћеним агенцијама и уз поштовање међународних правних механизма за заштиту граница; одржавање контаката са страним овлашћеним агенцијама и организовање међусобне размене података, посебних техничких уређаја и друге опреме, приликом тајних истрага;

41) учествовање у раду међународних, међувладиних и других организација у складу са међународним споразумима РФ;

42) учествовање у организовању и одржавању специјализованих вежби, конференција и семинара (укључујући и оне у иностранству) у главним областима деловања;

43) усмеравање активности представника РФ у иностранству;

44) успостављање процедуре за документовање активности помоћних агенција и трупа, организовање складиштења званичних, истражних, архивских и других материјала, укључујући досијее о кривичним делима за које су прелиминарну истрагу обавили истражитељи ФСБ, дефинисање захтева за организације помоћних агенција и трупа за преписку и архивирање, развој и

коришћење информационих система, састављање листе рутинских операција књиговодства и дефинисање процедуре за обележавање тих података и складиштење информација;

45) дефинисање процедуре за организовање рада установа за притварање и привремено затварање у оквиру помоћних агенција и трупа, као и процедуре за тајне истраге у тим установама; осигуравање безбедног давања исказа појединаца, осумњичених, оптужених и осуђених лица која се налазе на одслужењу казне;

46) организовање и спровођење научних истраживања у оквирима надлежности, на проблемима гарантовања безбедности појединца, друштва и државе; спровођење научних истраживања и експерименталних пројеката, развој и производња посебних техничких уређаја и друге опреме у оквиру сопствених производних капацитета, или капацитета других предузећа, институција и организација;

47) организовање и спровођење истраге у области заштите информација, у области експертске криптографије, криптографског инжењеринга и посебне анализе криптографских система и специјалних и забрањених информација у телекомуникационим системима;

48) обезбеђивање војног сертификовања научно-техничких и серијски произведених предмета које су произвела предузећа на основу уговора са ФСБ;

49) састављање процена понуда за послове на развоју посебних телекомуникационих и информационих система и комуникационих мрежа, као и система и мрежа заштићених енкрипцијом, тј. криптографским системима.

50) куповина оружја и посебне опреме; учествовање у састављању техничке спецификације за ново оружје и посебну опрему; организовање стварања залиха, складиштења и одржавања оружја и посебне опреме, додела уговора за њихову испоруку и одржавање; усмеравање деловања војних мисија РФ;

51) сакупљање, складиштење и коришћење документованих података са ограниченим приступом за контраобавештајне, обавештајне, тајне и друге операције, које се налазе под јурисдикцијом помоћних агенција и трупа, на основу федералног закона; планирање, развој и коришћење информационих, комуникационих, система за пренос података и заштиту информација, укључујући и криптографску заштиту, на унапред одређени начин;

52) спровођење криминолошких и других анализа и истраживања;

53) спровођење мера на енкрипцији имена особља помоћних агенција и трупа, одељења, предузећа, институција, организација, зграда и возила, као и грађана који помажу помоћним агенцијама и трупама на поверљивим основама, укључујући састављање и употребу докумената агенција федералне власти, предузећа, институција и организација (званични тајни документи) у те сврхе;

54) слање обавезујућих захтева агенцијама федералне владе, предузећима, институцијама и организацијама, за бесплатну доставу бланко докумената и идентификационих картица, као и инструкција за њихово поуњавање;

55) израду тајних докумената за агенте који раде у интересу агенција федералне владе, као део снага за очување безбедности РФ, на бази закључених споразума са тим агенцијама;

БЕЗБЕДНОСТ

---

56) додељивање правих и измишљених имена, на основу установљене процедуре, помоћним агенцијама и трупима, као и бродовима и другим пловилима помоћних агенција и трупа, као и дефинисање процедуре за коришћење тих имена;

57) предузимање мера, у оквирима надлежности, за принуду ванредног стања; учествовање у мерама предузетим у оквиру заједничког државног система за превенцију незгода и операција "чишћења" које их прате;

58) дефинисање процедуре за заштиту особља помоћних агенција и трупа од оружја масовног уништења у време рата и од других ризичних војних операција и њихових пропратних ефеката, као и процедуре за заштиту особља од ванредних ситуација у мирнодопском периоду, укључујући и оне које имају технолошке или природне узроке;

59) осигуравање борбене спремности и организовање професионалне обуке помоћних агенција и трупа за обављање дужности које су им додељене, као и дужности у сфери одбране;

60) организовање и обезбеђивање мобилизационе обуке и мобилизације помоћних агенција и трупа;

61) регрутовање грађана за помоћне агенције и трупе, кроз обавезно служење војног рока;

62) дефинисање процедуре за укључивање грађана у резервне снаге СДБ и организовање војног регистравања грађана који је чине;

63) решавање питања особља помоћних агенција и трупа и усмеравање активности едукационих институција које се налазе у склопу Службе државне безбедности;

64) помоћ организацијама у развоју мера за заштиту тржишних тајни у складу са федералним законом;

65) организовање и реализација односа са медијима, обавештавање јавности о активностима помоћних агенција и трупа и спровођење уређивачких и издавачких активности;

66) заказивање састанака грађанима и разматрање њихових предлога, извештај и жалби, у погледу питања која потпадају под надлежност помоћних агенција и трупа;

67) развој и примена програма здравственог осигурања за особље помоћних агенција и трупа, учествовање у спровођењу сличних програма и организовању медицинске помоћи за службеника агенција и војних формација других снага које раде на очувању безбедности РФ (и категорија грађана са истим правима на здравствену негу и медицинску помоћ) на бази споразума које је ФСБ закључила са тим агенцијама и војним формацијама;

68) обезбеђивање пензионог права за појединце које су отпуштене из војне службе помоћних тела ФСБ и пограничних трупа, СВР РФ, помоћних тела пограничних служби и трупа РФ, агенција федералне владе за комуникације и информације, Федералне службе за заштиту РФ (Главни заштитни директорат РФ), специјалних комуникационих и информационих служби.

ПРИКАЗИ

Проф. др Бранислав СИМОНОВИЋ,
Правни факултет у Крагујевцу

Професор др Мића Бошковић: **ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ И КОРУПЦИЈА**

У новембру месецу 2004. године, у оквиру издавачке делатности Високе школе унутрашњих послова из Бања Луке, изашао је из штампе уџбеник професора др Миће Бошковића: *Организовани криминалитет и корупција*. Уџбеник има 523 стране и састоји се од три велика дела текста унутар кога су извршене поделе по поглављима. На крају уџбеника, у оквиру прилога, наведена је Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета, као и попис литературе. Уџбеник је намењен студентима Високе криминалистичке школе у Бања Луци, али и припадницима МУП, тужиоцима, судијама и свима онима који се интересују за продубљено информисање у вези са организованим криминалитетом и корупцијом.

Први део уџбеника посвећен је **организованом криминалитету**.

Прво поглавље, првог дела уџбеника носи назив: "ПОЈАМ И ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА". У њему су обрађени бројни теоретски и законски аспекти организованог криминалитета. Најпре су детаљно изложени теоријски ставови о појму организованог криминалитета. Потом су приказана законска решења која се тичу организованог криминалитета у појединим страним државама, међународним документима који су посвећени овом питању и законски прописи Републике Српске и Федерације. Детаљно су приказана теоретска схватања о појму транснационалног организованог криминалитета, као и организованог криминалитета. Обрађена су питања односа организованог криминалитета, корупције и криминалитета белог оковратника. Посебна је пажња посвећена односу организованог криминалитета и тероризма.

Друго поглавље обрађује: "ЕТИОЛОШКА ОБЕЛЕЖЈА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА". Најпре су изложена општа разматрања о етиолошким факторима организованог криминалитета. Посебно су приказана општа питања узрока организованог криминалитета у земљама које карактерише транзиција. Поред општих разматрања, посебно су приказани етиолошки фактори карактеристични за Русију, Словачку, Естонију, Мађарску, Македонију, Хрватску, Државну заједницу Србију и Црну Гору. Посебан значај овог поглавља је у томе што су по први пут обрађена етиолошка обележја организованог криминалитета у Босни и Херцеговини, са освртом на Републику Српску.

БЕЗБЕДНОСТ

Треће поглавље носи назив: "ТРАНСНАЦИОНАЛНЕ КРИМИНАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ - ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ МАФИЈЕ". У њему се најпре објашњава појам мафије и њене основне карактеристике. Детаљно се приказује историјски развој, организација, структура и криминална делатност појединих највећих мафија (најпре италијанских, затим мафијашких организација у Америци, а након тога албанска мафија, колумбијска мафија, руска мафија, јапанска мафија, кинеска мафија, нигеријска мафија). У оквиру ових разматрања наведени су и неки нови подаци о појединим мафијашким организацијама који досада нису публиковани у домаћој криминолошкој и криминалистичкој литератури.

Четврто поглавље носи назив: "ОСНОВНИ ОБЛИЦИ ДЕЛАТНОСТИ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА СА ОСВРТОМ НА РЕПУБЛИКУ СРПСКУ". Поред општих разматрања, посебна пажња је посвећена разним аспектима кријумчарења дрога као једној од најзначајнијих врсти транснационалног организованог криминалитета (појам кријумчарења дрога и карактеристике, врсте и начин употребе дрога, путеви и начини илегалног снабдевања дрога, путеви кријумчарења хероина, путеви кријумчарења кокаина, начини кријумчарења дроге, путеви кријумчарења дроге у Републици Српској). Такође је писано о међународним конвенцијама и међународним организацијама које третирају разна питања сузбијања илегалне трговине дрога. Као посебно питање обрађено је кријумчарење оружја и муниције (осврт на актуелно стање, начини кријумчарења оружја у Републици Српској). Разни аспекти трговине људским бићима такође су били у фокусу пажње аутора. Поред општих разматрања везаних за трговину људским бићима, посебно је указано на специфичности трговине женама, трговине децом и бебама, трговине људским органима. Начињен је осврт на трговину људским бићима у Републици Српској. Приказани су међународни документи из ове области. У тесној вези са трговином женама је и проституција, чему је такође посвећена дужна пажња са аспекта организованог криминалитета и транснационалног организованог криминалитета. Посебно су назначене специфичности организованих видова кријумчарења и илегалне трговине културним добрима, илегалног уношења радиоактивног отпада и других отпадних материјала, прања новца, корупције, организованог насилничког криминалитета и рекета, коцкања. У оквиру посебних разматрања детаљно је приказан организовани криминалитет у привредно-финансијској области: фалсификовање новца и стављање лажног новца у оптицај; прање новца; облици организованог криминалитета у привредно-финансијској области у Републици Српској. У новом поглављу је писано и о организованом насилничком криминалитету и специфичностима у Републици Српској. На крају поглавља обрађена је материја о организованом компјутерском криминалитету.

Пето поглавље носи назив: "СПРЕЧАВАЊЕ, ОТКРИВАЊЕ И ДОКАЗИВАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА". Најпре су приказане специфичности и разлике превентивних и репресивних настојања у сузбијању организованог криминалитета. Посебно су обрађене савремене методе у супростављању организованом криминалитету. У оквиру њих писано је о стратегијском планирању криминалистичке делатности с обзиром да оно представља услов за организовање успешне превентивне и репресивне делатности супростављања организованом криминалитету. Приказан је значај профилисања личности извршиоца и географског профилисања у настојањима откривања

непознатих извршилаца, као и друге методе планирања, рад са верзијама и примена индицијалне методе.

У посебном поглављу приказане су специјалне истражне технике које се у последње време примењују у супротстављању организованом криминалитету. Поред општих напомена и криминалистичке тактике саслушања осумњиченог, акценат је стављен на анализи тзв., специјалних истражних техника (Прикривени истражитељ; Осврт на ангажовање прикривеног истражитеља у неким страним земљама; Криминалистички аспекти ангажовања прикривеног истражитеља; Симуловани откуп предмета и симуловано давање откупнине; Надзирани превоз и испорука предмета; Приступ компјутерским системима и компјутерско сравање података; Саслушање сведока сарадника; Заштита сведока). Важност овог дела уџбеника је изузетна с обзиром да су у питању радње и криминалистичке мере које су тек недавно уведене у кривично процесно право на овим просторима, тако да у погледу њихове примене у нашим условима не постоји искуство у полицији, тужилаштву и судовима, нити су објављени радови који обрађују тактичку страну проблема и различите правне консеквенце њихове примене у пракси. Како би превазишао ту празнину и дао почетне оријентире пракси, аутор је приказао осврт на ангажовање прикривеног истражника у неким страним земљама које имају више искуства од нас. Као посебна криминалистичко тактичка и правна питања обрађене су радње коришћења прикривеног истражника, саслушање сведока сарадника, заштита сведока, контролисане испоруке и симуловани правни послови.

У оквиру посебног поглавља посвећена је и дужна пажња субјектима супротстављања организованом криминалитету у Републици Српској (органи унутрашњих послова, државна агенција за истраге и заштиту (СИПА), тужилац, обавештајно-безбедносна служба, судови, као и остали органи у чију надлежност спада и сузбијање организованог криминалитета.

Последње поглавље у првом делу уџбеника приказује методе откривања кривичних дела организованог криминалитета. У оквиру детаљних и веома квалитетних излагања обрађују се следећа питања: Основни извори сазнања за кривична дела организованог криминалитета; Основне индицијалне чињенице које указују на постојање кривичног дела организованог криминалитета; Мере по сазнању за извршено кривично дело организованог криминалитета; Анализа чињеничног стања код кривичних дела организованог криминалитета; Примена индицијалног метода у разјашњавању и доказивању кривичних дела организованог криминалитета.

Други део уџбеника посвећен је **корупцији**.

Прво поглавље носи назив: "ПОЈАМ, УЗРОЦИ И ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА КОРУПЦИЈЕ". Најпре је разматрано питање дефинисања појма корупције, при чему су дате бројне дефиниције појединих домаћих и иностраних аутора и дефиниције појединих међународних организација које се баве овим питањем. Приказане су битне карактеристике корупције, као и нека теоријска схватања узрока корупције. Посебно су детаљно приказана битна етиолошка и феноменолошка обележја корупције у земљама транзиције. Разматрана су питања узрока корупције и облика корупције. Посебно су изложене етиолошке карактеристике корупције у Републици Српској. Под посебним насловом обрађено је питање феноменолошких обележја корупције у Републици

БЕЗБЕДНОСТ

Српској. Текст је подељен на општа разматрања и облике испољавања корупције. Посебно су приказани облици испољавања корупције везани за царину, пореску управу и буџет, правосуђе, полицију, здравство, школство, политичке странке, државне јавне набавке, локалну власт. Извршена је анализа кривично-правних облика корупције, и последица корупције (где су приказани разни аспекти овог питања).

Друго поглавље другог дела уџбеника носи наслов: "СУЗБИЈАЊЕ КОРУПЦИЈЕ". У оквиру овог поглавља најпре су обрађени методи и субјекти супростављања корупцији у Републици Српској. У оквиру општих разматрања приказане су многобројне дилеме и тешкоће у реализацији превентивних и репресивних настојања, као и стратегије јачања антикорупцијских настојања у дрштву. У оквиру излагања материје посвећене превенцији корупције, приказани су разни модели и предлози који се сусрећу у иностраној и домаћој пракси. Указано је и на искуства и настојања која се предузимају у Републици Српској. Посвећена је дужна пажња и веома значајном питању законске регулативе сукоба интереса у функцији спречавања корупције. Посебни значај ових разматрања је у компаративном приступу. Веома значајно место у уџбенику заузима излагање о репресивној делатности и сузбијању корупције. Изложене су специфичности откривања, разјашњавања и доказивање корупцијских кривичних дела. У оквиру посебног наслова приказани су субјекти супростављања корупцији.

Трећи део уџбеника носи назив: "МЕЂУНАРОДНИ АКТИ И МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У СУЗБИЈАЊУ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И КОРУПЦИЈЕ". Овај део уџбеника посвећен је међународним аспектима сузбијања и превенције организованог криминалитета и корупције. Поред општих разматрања, посебно су приказани међународни аспекти сузбијања организованог криминалитета и међународни аспекти сузбијања корупције. Посебна пажња посвећена је међународним прописима и конвенцијама које регулишу ову материју. Изложена су настојања међународних организација у сузбијању организованог криминалитета и корупције (Интерпол, Еуропол и друге). На крају овог дела уџбеника наведена су искуства појединих страних земаља у сузбијању организованог криминалитета и корупције (Сједињене Америчке Државе, Италија, Русија, Немачка, Румунија, Украјина, Мађарска).

Уџбеник професора Полицијске академије у Београду и Високе школе унутрашњих послова у Бања Луци др Миће Бошковића "Организовани криминалитет и корупција" представља веома квалитетан научни рад, изузетно информативно и едукативно штиво. У уџбенику је са различитих аспеката и детаљно обрађен проблем организованог криминалитета и корупције. Поред тога што су приказана инострана искуства, стање у пракси, теорији и законодавству, тенденције будућег развоја појава као и могући начини њиховог сагледавања и сузбијања, посебан акценат је стављен на законодавство и праксу у Републици Српској и Федерацији БиХ. Уџбеник представља несумњиви допринос научном сагледавању проблема организованог криминалитета и корупције и неопходно штиво у образовању будућих полицајаца. Поред тога може бити од несумњиве практичне користи полицијским руководиоцима, државним тужиоцима и судијама који се у своме практичном раду сусрећу са разним формама ових врста криминалитета. Текст је писан јасним и разумљивим стилем.

Проф.др Драган ЈОВАШЕВИЋ,
Правни факултет у Нишу

Др Борислав Петровић - др Горазд Мешко КРИМИНОЛОГИЈА

Недавно је кривично правна и криминолошка литература обogaћена још једном вредном књигом из области криминологије. Наиме, у издању Правног факултета Универзитета у Сарајеву објављен је као плод дуже време и успешне међународне сарадње, универзитетски уџбеник под називом: "КРИМИНОЛОГИЈА са краћим коментаром Закона о извршењу кривичних санкција", из пера универзитетских професора др Борислава Петровића, доцента Правног факултета Универзитета у Сарајеву и др Горазда Мешка, професора Факултета за полицијско-сигурносне студије Универзитета у Марибору. Рецензенти ове књиге су: проф. др Миодраг Симовић и доц. др Зоран Кандуч.

У овом уџбенику који је првенствено намењен студентима правног факултета, факултета криминалистичких наука, факултета политичких наука, факултета за дефектологију те других високих и виших полицијских школа и академија, на 290 страница аутори су изложили целокупну материју најзначајније ванправне кривичне науке - криминологије, али и материју из области пенологије (извршења кривичних санкција) на што уосталом упућује и наслов књиге.

Ово тек објављено издање представља покушај вредан пажње изузетног значаја да се на једном месту изнесу и објасне, у прикладној педагошкој форми и намени, основни појмови и институти криминологије. Рукопис књиге је заправо плод истраживања које је реализовано у току 2003. и 2004. године у оквиру пројекта међудржавне научно-технолошке сарадње између Републике Босне и Херцеговине и Републике Словеније под називом: "Полазиште за анализу дистрибуције криминалитета у урбаним срединама у сврху превенције криминалитета (студија случаја: компарација Љубљана-Сарајево".

Уџбеник је конципиран на тај начин да даје преглед значајнијих криминолошких мисли кроз историјски развој, опише развој криминолошке мисли и научних схватања криминалитета као негативне друштвене појаве и негативног понашања појединаца и група као и да објасни кретање криминалитета односно узроке криминалног понашања. При томе су аутори у изла-

БЕЗБЕДНОСТ

гању јасно указали на бројне проблеме са којима се среће криминална статистика као и у вези са методама прикупљања и обраде односно анализе прикупљених података о криминалитету.

Такође у књизи су изложена и различита схватања о узрочности преступништва уопште да би на крају била дата селективна анализа карактеристика кривичних дела, њихових учинилаца, криминалних трендова, структуре и динамике криминалитета. Наравно да у свеобухватном излагању криминолошке материје није могла да буде заобиђена ни анализа положаја жртве учињеног кривичног дела те интеракцијски однос жртве кривичног дела и његовог учиниоца (однос пасивног и активног субјекта у конкретном кривичном делу), те страх од криминалитета и методи његовог утврђивања.

Посебно су пажњу у свом излагању аутори значалачки посветили бројним питањима криминалне феноменологије, а у оквиру ове феноменологије савремених облика и видова криминалитета посебно организованог криминала и корупције. На крају су аутори успешно извршили и елаборацију непосредних друштвених фактора који узоркују и утичу на криминално понашање са посебним освртом на прилике у региону, имајући у виду постконфликтну и транзицијску фазу у којој се данас налази Република Босна и Херцеговина.

На једном месту аутори су успели да сажму и интегришу правну и социолошку мисао, схватања, ставове и мишљења не само науке кривичног права, криминологије и пенологије, већ и законодавца као и актуелне судске праксе. Интересантан је и необичан педагошки оправдан начин излагања посматране материје у уџбенику. Наиме, после сваког поглавља у коме се разматрају одређене научно наставне јединице, аутори су изложили: сажетак поглавља, затим питања за размишљање, као и кључне речи, што има ванредно велики значај за процес савладавања ове иначе обимне и мултидисциплинарне материје.

Целокупна материја је систематизована у више делова. У првом делу који се простире од 11-147. странице, изложена су класична питања везана за основне појмове и институте криминологије као науке о криминалитету и учиниоцима кривичних дела, затим развој криминолошке мисли од најстаријих времена до данашњих дана, укључујући бројна теоријска схватања криминолошке науке, међу којима се посебно издвајају схватања: класичне и ране позитивистичке криминологије до савремених схватања у оквиру социолошких теорија, теорија притиска, теорија надзора, теорија конфликта, теорија симболичког интеракционизма, билочких теорија и психолошких теорија.

У другом делу од 147-167 је изложена материја о непосредним друштвеним факторима криминалитета. Ово је област позната као етиологија криминалитета у којој су аутори покушали, а у великој мери и успели да објасне бројне и разнолике факторе који доводе до појаве односно јачања и ширења

криминалитета уопште, односно у одређеним друштвеним срединама односно у одређеним друштвеним условима живота и рада. У овом делу посебна је пажња поклоњена између осталог: утицајима из иностранства односно утицајима богатства, сиромаштва, религије и дроге на криминалитет, као и односу других социјално патолошких појава и криминалног понашања појединаца као што су проституција и алкохолизам.

Трећи део од 167-201. обрађује феноменологију криминалитета, дакле облике и видове испољавања криминалног понашања. Наравно да су пажњу аутора посебно закупили савремени облици криминалитета, који иначе представљају највећу опасност за друштво-државу односно њене грађане, као и систем безбедности у целини. Ту свакако спадају кривична дела у оквиру насилничког, имовинског, привредног и организованог криминалитета, а у оквиру овог ту су нови појавни облици криминалитета као што су насиље у породици, рачунарска кривична дела, корупција и трансанционално организовани криминалитет.

И последњи део објављеног уџбеника који се простире од 201-269 садржи интегрални текст Закона о извршењу кривичних санкција Федерације Босне и Херцеговине са краћим практичним коментаром најзначајнијих пенолошких одредби, од значаја за савладавање наставног плана и програма из ове наставно научне дисциплине. Овако изложена материја у уџбенику за криминологију није реткост у нашој литератури. Наиме, често се дешава да је у излагању о основним криминолошким питањима садржана и у одређеној мери пенолошка материја.

У зналачком посматрању криминолошке и пенолошке (у мањој мери) материје аутори су користили сву расположиву домаћу, али и инострану литературу садржану у 146 библиографских јединица, важеће законске текстове у области кривичног права, кривично процесног права и права о извршењу кривичних санкција, укључујући све измене и допуне до средине 2004. године, као и актуелну праксу, трудећи се да на систематичан и прегледан, теоријски и практично употребљив начин интерпретирају предмет свога проучавања, имајући у виду и актуелни тренутак у коме се Република Босна и Херцеговина данас налази.

Универзитетски уџбеник: "КРИМИНОЛОГИЈА" аутора др Борислава Петровића и др Горазда Мешка који је крајем 2004. године стављен на увид читалачкој публици писан је једноставним, стручним, правничко-социолошким језиком, те лаким и допадљивим стилем. Све то као и већ наведене карактеристике овај уџбеник чини изузетно погодним за поимање и разумевање изложене материје криминалне етиологије и феноменологије, односно других проблема савременог криминалитета као и његовог сузбијања и спречавања. Уз то ова је књига и веома користан приручник за практично решавање свакодневних случајева у конкретној пракси као и за непосредну примену законских прописа, посебно када се има у виду део који се односи

БЕЗБЕДНОСТ

на коментарисање (теоријско и практично) одредаба Закона о извршењу кривичних санкција Федерације Босне и Херцеговине.

Књига ће корисно послужити не само студентима основних, последипломских и специјалистичких студија правних и других друштвених факултета који у свом наставном плану изучавају предмете "криминологија" и "пенологија", него и свима који се у свакодневном раду сусрећу са проблематиком кривичних дела и њиховим учиниоцима, као што су радници у органима унутрашњих послова, јавном тужилаштву, судовима, пенитенсијарним установама и адвокатури.